

Balázs János – Petki Judit

Kő kövön Brassóban



Brassói Lapok, 2005

Balázs János–Petki Judit
Kő kövön Brassóban
2005. május

Írta: Balázs János
Fényképezte: Petki Judit
Tördelte: Czika Antónia
Lektorálta: Vásárhelyi Katalin
Felelős kiadó: Ambrus Attila

A könyv megjelenését támogatta a Brassó Megyei Tanács
ISBN-szám: 973-97775-2-4

Készült Csíkszeredában, a Státus Kiadó nyomdájában
www.status.com.ro

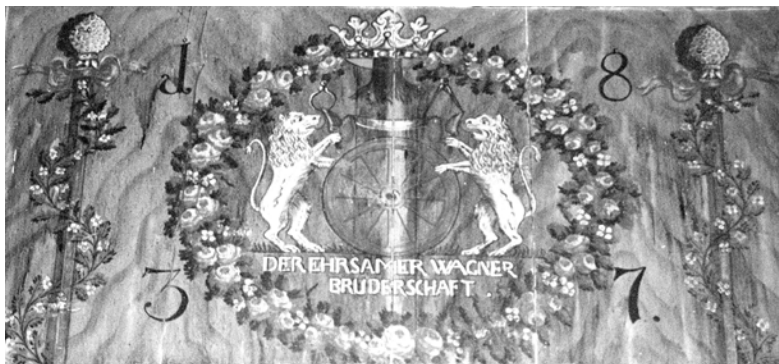
Kő kövön
Brassóban



A Szent Márton-hegyi templom

Jeles hely ez Brassóban, messziről látszik, sokan ismerik, de azon kívül, hogy létezik, kevesen tudnak róla többet. Holott a mai Brassó egyik legrégebbi épülete. Helytörténészek feltételezése szerint közelében állott a gerébház, azaz a középkori Barcaság közigazgatási központja. Ez egy kétszáz esztendővel ezelőtt lejegyzett szájhagyomány szerint a templom melletti régi, masszív, kétemeletes épületben volt. Abban az időben, amikor a szintén nagyon régi, főtéri Tanácsház sem létezett még, sőt, ennek helyén a szücsök céhének „boltját” sem építették még fel. Itt, a Hosszú utca és a Közép utca találkozásának táján lehetett a





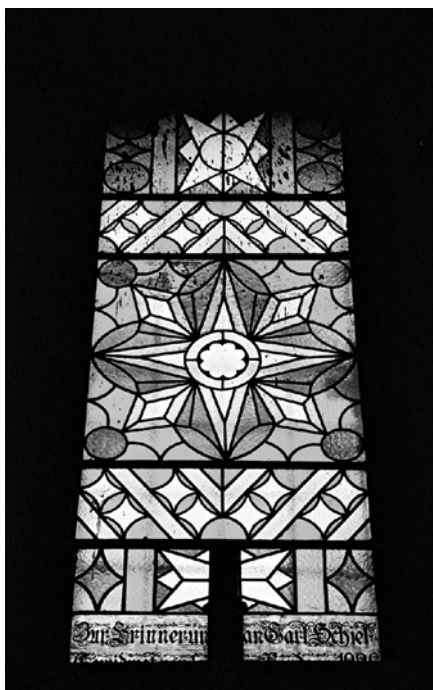
középkori Brassó egyik városmagja, központja (a másik a Bertalanban, az ottani nagytemplom körül volt), s csak az ismételt ellenséges betörések-pusztítások miatt húzódhattak a városalapító szász telepések a Cenk és a Warthe közötti, jobban védhető szűk völgybe, a mai történelmi Belváros helyére.

Régmúlt idők történéseinek – ma már nehezebben bizonyítható – állításai szerint ezt a templomot már 1235-ben, tehát a város alapítását követően felépítették. A mellette levő épület alakjából kikövetkeztethetően kolostor is állt itt, amely a kapucinusoké, esetleg a ferences szerzeteseké lehetett.

Ha a feltételezésektől és következtetésektől eltekintünk, és csak



azt vesszük tekintetbe, ami fehéren-feketével igazolható, akkor is kitűnik, hogy több mint hatszáz esztendeje templom (pontosabban kápolna) áll ezen a helyen. Luxemburgi Zsigmond király ugyanis, 1395 tavaszán Brassóban időzván, március 7-én keltezett kivált-ságlevelében évenként 40 aranyforintot adományozott a Szent Mártonnak szentelt kápolna javára. Az összeget abból az adóból kellett folyósítani, amit a szászok fizettek minden évben (Szent Márton-nap táján) a királyi kincstárnak. Ekkor tehát a kápolna már egészen biztosan létezett. Ezt az első adománylevelet Zsigmond 1427-ben, amikor ismét Brassóban járt, megerősítette, sőt, tíz évre rá, 1437-ben ennek a templomnak adományozta azt a telket is, ahol királyi tábora állott. Ez pedig a mai Mureșeni (Kolostor) utcában, a katolikus templommal szembeni jókora telek





volt (az itt épült házak bérleti díja évszázadokon át e templom javára folyt be).

Zsigmond adományát a későbbiekben V. László király 1455-ben, illetve II. Ulászló király 1500-ban is megerősítette. Gernot Nussbächer brassói levéltáros mindemellett kiderítette, hogy ugyanebben az évben (1500) egy másik oklevélben, ám ugyancsak a Szent Márton-templom kapcsán felbukkan „Thomas, plebanus Hungarorum”, azaz Tamás, a magyarok plébánosának neve. Jelezván, egyebek mellett, hogy a reformációt megelőző időkben is, amikor mindenki katoli-

kus volt, a szászoknak és a magyaroknak Brassóban külön plébánosuk volt.

A reformáció (1542) után a templom a rövidesen megalakuló lutheránus egyház birtokába került.

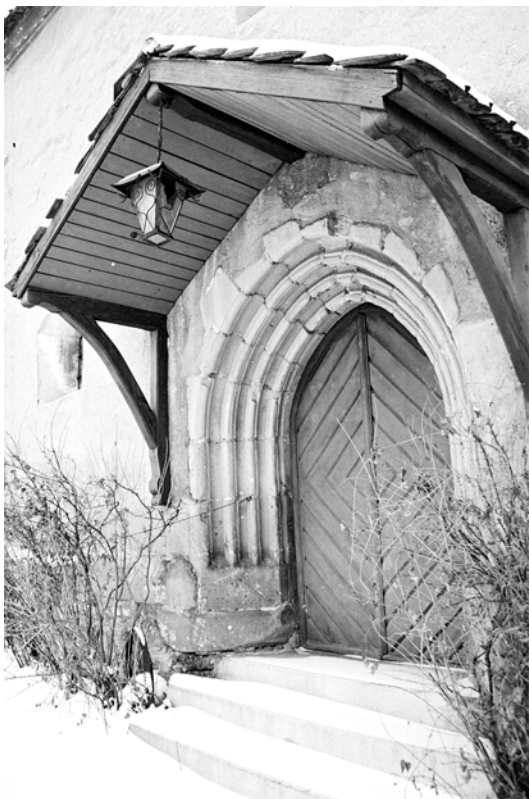
Ami a templomépületet illeti, ennek építési stílusa (késő gótikus) a XV. századi divatnak felel meg. Az 1395-ben létezett kápolna tehát teljesen elpusztult (alighanem az 1421-es török betörés nyomán), az 1427-es királyi adománylevél megjegyzése, mely szerint a templom ekkor már „jórészt fel volt épülve”, a török pusztítást követő újjáépítésre utalt.

A „Renovatum 1668” falfelirat a templomnak már a reformáció utáni újjáépítését-kibővítését tanúsítja. Egy nagyobb arányú átépítésre pedig 1792-ben került sor. A templom ekkor nyerte el mai alakját. Az

utolsó nagyobb javítást 1960-ban végezték.

A templom északi és nyugati bejáratának kőfaragványai a XV. századi építés során készültek. Jóval későbbiek a karzat festett kazettái, a különböző mesteriségek, az ácsok (1832), a kőművesek, a kerekesekek (1837) vagy a kovácsok (1844) jelvényeivel.

Ami azt illeti, a templom és környéke még tartogathat megtelepedéseket a helytörténészek számára, és persze a Brassó különlegességei iránt érdeklődők számára is.



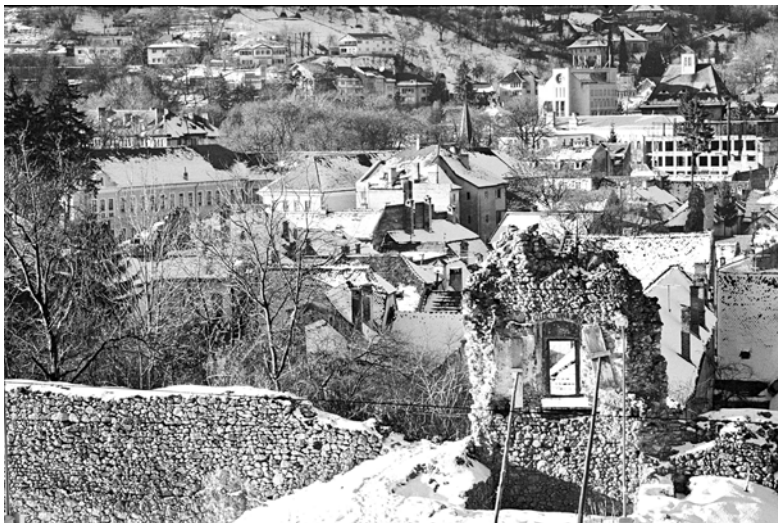
A templom a hegyen • A torony, jelenlegi formájában 1764-ben készült • A karzat festett fatábláin az épített iparosok jelvényei láthatók. Ez a kerekeseké • Az „új oltár” 1730-ból származik • Vitrail • Behavazott barokk ajtódísz és kilincs • Ez az ajtókeret 1522-ben készült • A templom nyugati, gótikus bejárata





A Cenk felőli várfalak

A Cenk alatti sétány bármelyik évszakban Brassó leghangulatosabb része: egy sűrű erdővel benőtt meredek hegyoldalon vezet, s (délről észak felé haladva) a ma is középkori hangulatot árasztó Takács-bástyától pár száz méteren a város legforgalmasabb pontjáig, a Star áruház környékére vezet, miközben néhány lépésnyire haladunk mindvégig a történelmi Belvárostól s a Cenket borító, mindig üdítő látványt nyújtó ősvadontól is. Pár lépés balra, és a város középkori falain túl máris a zibongó utcákat járjuk, pár lépés jobbra, s a sűrűből már alig látszik az alatt elterülő város. Csodálatos természeti környezetet örökölt Brassó, mely örökséggel mai lakói nem igazán tudnak mit kezdeni. Az idegenforgalom helyi nagymoguljai kicsire nem adnak: százszám, ezerszám fogadják, altatják, etetik a turistát, ennél alább nem adják, vagy ha foglalkoznak kisebb csoportokkal mégis, a százakról, ezrekről le nem mondanak akkor sem: dollárban, euróban kérik meg minden napra az árat. A Cenk alatti erdős sétány középkori várfallal szegélyezett hangulatosága marad a gyöngye lábú nyugdíjasoknak, a kispénzű szerelmes diákoknak s a messzi idegenből nosztalgiából hazalátogató egykori brassói szászoknak, akik pontosan tudják, mit keresnek erre.



A különben erre tévedő idegent többnyire elriasztja a vidék elhanyagolt, külvárost idéző gondozatlansága, a mindenütt eldobált szemet, ami csak azért nem sérti jobban a szemet, mert ősszel eltakarják a hulló falevelek, télen belepi a hó, tavaszal pedig benövi a dús erdei aljnövényzet.

Ezek a városfalak itt hétszáz esztendeje állnak. És azért állnak még mindig, mert a város szász lakói, amíg még itt voltak, és tehették, rendszeresen karban tartották őket. E falak Brassó mai lakóinak kuriózumot, a városgazdáknak



nyűgöt, mindannyiunknak érzelmileg nem sokat jelentenek. Az egykori századoknak viszont a túlélést biztosították. Európa védettebb tájain már régóta zajlott az ipari forradalom, vasutakat építettek és távírót, s már nemcsak felfedezték, hanem gyarmatosították is a világot, de itt még másfél évszázaddal ezelőtt is minden este becsukták és bezárták a városkapukat.

E csontokba ivódott óvatosságnak „történelmi gyökerei” vannak. A szász telepések a mai Németország nyugati feléből, a Rajna völgyéből, Belgium, Luxemburg (akkor) túlnépesedett tájairól jöttek a gyéren lakott Erdélybe. A portyázó kunok, besenyők, később mongolok (tatárok), törökök által sűrűn látogatott vidékre. Konkrét, megbízható adat nem sok maradt fenn ezekből az időkből. Azt sem tudjuk, hozzávetőlegesen sem, hány betelepülő érkezhetett egykor ide. (Annyi semmi esetre sem, ahány elment innen.) E kevés telepest is megtizedelte a Kárpátok szorosain betörő ellenség. Régmúlt időkben lejegyzett szájhagyomány és újabb kori régészeti feltárások eredményeként feltételezik, hogy a bertalani templom, illetve a Szent Márton-hegyi templom körül kialakult kezdeti városmagok megmaradt lakossága kénytelen-kelletlen a jobban védett szűk völgybe, a mai Fekete-templom köré húzódott. Ezt a települést 1235-ben Corona néven említi egy fennmaradt oklevél. Ez a város létezésének első írásos bizonyítéka. Az 1241-es tatárbetörés ezt is elsöpri, ám a lakosok egy része valahogy megmenekülhetett, ugyanis 11 évvel később, 1252-ben egy másik oklevél már „Barasu”-t említ. 1288-ban pedig „Braso”-t. A település tehát újjáépült. A nagy





tatárbetörés egyik országos tanulsága az volt, hogy csak kőfallal kerített erős várak nyújthatnak hatékony védelmet e sztyeppei portyázók ellen. 1344-ben a mongol betörés megismétlődött. De ezt is túlélte a város, ugyanis 1353-ban az uralkodótól kiváltságlevelet kapott. Öt évre rá, 1358-ban a brassói kereskedők Havasalföld területére is kiváltságlevelet kaptak. A kézművesek és kereskedők lakta Belváros a vidék fontos gazdasági központjává lett. És szellemi központtá is: az akkor egységesen katolikus városban több szerzetesrend is megtelepedett, a domonkosok, premonstreiek, ferencesek, klarisszák.

A kolostorok mellett iskolák nyíltak (1388-tól biztosan, de valószínűleg már jóval korábban, ugyanis a Bécsi Egyetemen már 1385-ben bejegyezték egy Johannes Philippi de Corona nevű brassói hallgatót).

1395-ben Zsigmond király Brassóban járván elrendelte – a növekvő török veszélyre tekintettel – a Cenk alatti település kőfallal való körülkerítését. S mert a munkálatok költségei meghaladták volna a polgárok erejét, elrendelte, hogy a barcasági falvak – Vidombák, Szentpéter, Botfalu, Szászhermány – lakossága fuvarral, kő-, mész- és homokszállítmányokkal segítse az építkezést.

1421-ben betört a török. A városfalak bizonyára nem készültek el teljesen, mert Brassó lakossága két környékbeli várba húzódott a törökök támadása előtt: a Bertalanban a Spreng tetején levő várba és a Cenk-tetőn levő várba. A Spreng várát elfoglalták Amurát szultán martalócai, az oda menekült polgárokat részint legyilkolták, részint rabul ejtették és elhurcolták. A Cenken levő vár védői ugyanakkor túléltek az ostromot és visszatértek a városba – a mai Belváros területére –, élni, dolgozni, és a falat tovább építeni.

Aki ma a Cenk alatti sétányon a meredek hegyoldalra felfutó falma-

radványokat nem tudja mire vélni, annak itt a magyarázat: az ostrom sikeres visszaveréséhez nemcsak elkeseredett bátorság és kellő mennyiségű fegyver kellett, hanem élelmiszer is. Nos itt, az akkor kopár Cenk-oldalon legeltek, a meredekre felfutó falak védelme alatt, a polgárok állatai. Lenn, a falak előtti tavakban pedig kővér pontyok, csukák, harcsák – ínséges időkben ezek is „élelmiszertartalékok” – úszkáltak.



A Fekete-torony napjainkban modern üvegtetőt kapott, és tévedések elkerülése végett, egy „XV. század” feliratot • Lőrés • A fallal kerített Belváros a – hajdan fűvel borított – Cenk-oldalról • A Posztós-bástya • A várfal egyes szakaszai restaurálva vannak • A hajdani Kovács-bástya falába vágott ajtó az Állami Levéltárba vezet • Az új telefonpalota építésekor a földben a régi kettős városfal nyomaira bukkantak. Ennek helyét kőfal jelzi itt, és az épület főbejáratánál is • A Fekete-templom



A Kösörű-patak völgye

Akár Brassó legszebb része is lehetne, minden környezeti adottság megvan hozzá. (Sőt, újabban talán az emberi jószándék is.) Az Áprily Lajos Főgimnázium épületétől fölfelé a régi városfalak gyakorlatilag épen megmaradtak, párkányostól, lőrésestől. A lőrések mögötti másfél-két méter széles párkányokon akár a várfal egész hosszában asztalokat, székeket lehetne sorakoztatni, nyaranta biztos megtelnének fagyizó, pihenő, hűsölő vendégekkel. Ennek egyelőre két akadálya van: az egyik, hogy a középkori városfal belső fele a belvárosi lakott házak hátsó udvarán van. A kellemes hangulathoz tehát takarítani kellene eme hátsó udvarokon. A másik akadály pedig az, hogy félő, ha ott a magasban le is lehet ülni, a vendégek egy része legalábbis jó mulatságnak fogja tartani, hogy a tökmaghéjat az alant járók fejére köpködjé. Tehát hangulatos pihenőhelyet, fagyizót a falon kialakítani egyelőre nem aktuális.

A Kösörű (Graft)-patak völgyében egyébként együtt van minden (sőt, még több is), ami a jó hangulathoz kell: ódon várfal, erdővel benőtt hegyoldal, a fák közül elő-előtűnő bástyafalakkal, a lábunk alatt sziklák közt csobogó hegyi patakkal. Ami annál „több”, mint amennyi a hangulathoz kell, az a bűz, amelyet a patak áraszt. Amiután a Kösörű-patak átmossa az ugyancsak történelmi hangulatú Bolgárszeget, a belé vezetett szennyvizektől e hegyi patak olyan, mint ami a mosógépből kifolyik. A Kösörű-patak völgyében kialakított sétányon a legkevesebb a sétáló. De mindig akad itt néhány ténfergő gyanús alak (némelyik épp a nadrágját húzza), s a járókelő, aki véletlenül erre téved, az is mindig sietve iszkol tova. (Aki a Graft-völgyi sétányon áthaladva nem lép ürülékbe, annak nagy szerencséje van. Aki mégis, annak – azt mondják – még nagyobb.)

Brassó történelmi Belvárosának legrégebbi részén járunk.

Helytörténészek (dr. Binder Pál, Bakó Géza, Gernot Nussbächer) kutatásai kiderítették, hogy a Cenk alatti völgynek ezen a táján építhették meg házaikat az első száz telepések. Pontosabban a mai Fekete-templom körül. A Fekete-templom helyén akkor egy jóval kisebb istenháza állott, ezt tojásdad fallal kerítették, s a templomfallal szemközt állhattak az első házak: a mai Barițiu (Lópiac) utca közepe táján. (Ezek udvara pont a Köszörű-patakra rúg.) S az akkor beépítetlen templomtér túlsó felén, a mai Poarta Schei (Árvaház) utca templomra néző frontján lehetett még egy házsor. Nem sok: feltételezéseik szerint a mai Belvárost kezdetben húsz család alapította. A házak elhelyezése viszont már több mint feltételezés: a házak azóta többször újjáépültek, ami változatlanul megmaradt viszont, az az utcák vonala és a telkek nagysága. Kezdetben minden telepésnek egyforma telket mértek, szépen egymás mellé. A Belváros mai telkeinek vizsgálata szemléletesen mutatja, melyek azok a helyek, ahova utóbb szorítottak be még néhány házat (például a Barițiu utca és a mai Fekete-templom közé eső háromszögbe), vagy hol építkeztek a kertekre és nyitottak később új utcát (például a Poarta Schei utcával párhuzamos Cerbul utcát, amelyet még a múlt században is Új utcának neveztek a régi brassóiak).

A városfejlődés kezdeti szakaszában még a vásárokat sem tartották a Tanács téren, hanem ott, ahol a mai Hirscher utca a Vár utcába torkollik, a legutóbbi időkig Csergepiacnak nevezett téren. (A Vár utca középső részének házai ekkor már megvoltak.) És az innen nyíló Felső-Villa utca azért nem halad egyenesen a völgyön lefelé (és kanyarul balra, minden ésszerű ok nélkül elszűkülve nyomorultul), mert az akkori kicsi várost védő fal (nem is kőfal,



inkább földhányás) lekerekített sarkának vonalát követi. Innen, a Felső-Villa utcától a Kovács-bástyáig (a mai Állami Levéltár épülete) terjedt Brassó a megalapítását követő évszázadban. Ezt követően épült ki a Bariju házsorának folytatásaként a Kolostor (mai Mureşeni) utca, végében a domonkosok templomával (helyén a mai belvárosi katolikus katedrális áll) és a Kapu utca (ma Republica). A Belváros mai utcahálózata az 1400-as évek végére alakult így ki: körülbelül kétszázötven esztendő alatt. Az épülő várfalakkal minden eshetőségre készen azért körülkerítették az egészet, az (akkori) városvégi domonkos kolostorral és az ugyancsak „városszéli” Szent János-templommal együtt.

A Köszörű-patak völgyét fenn a Kovácsok bástyája védte, nagy, ötszögű épület, mely bár az okiratokban már 1521-ben szerepel, végső alakját (amiután falait nem az ellenséges ágyútűz, hanem a hegyekről lezúduló víz alaposan megrongálta) 1668-ban nyerte el. Ide hordták át 1923-ban az erre a célra szűknek bizonyult Tanácsházból a város régi iratait, kiváltságleveleit, azóta is itt van az Állami Levéltár.

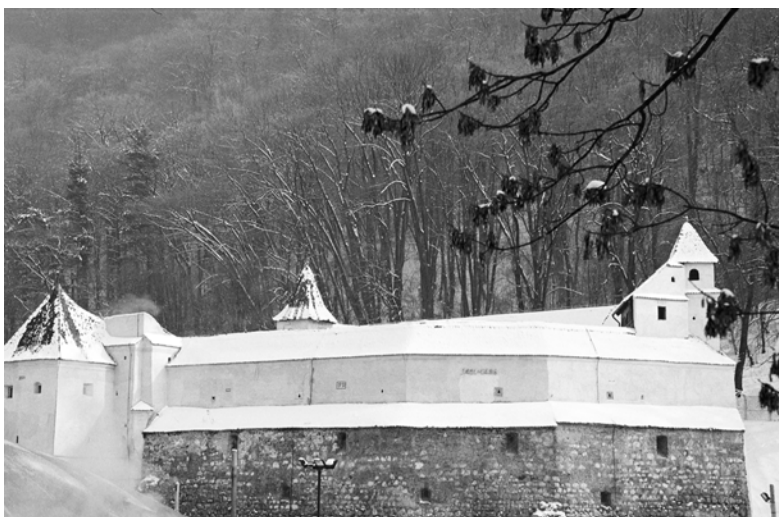
A Köszörű-patak mesterséges völgyét a XIV. században alakították ki, azzal, hogy erre vezették el a bolgárszegi patakok vízfölöslegét (a víz más része a Belváros utcáin, kialakított mederben folyt végig, amint erről még lesz szó). A Kovács-bástya alatti falrészt a mészárosok védték, ezen túl a Graft-bástyáig (a patakon átívelő, és az egész falat hosszan, oldalról védő bástyáig) a falat a városi hivatalnokok tartoztak védeni. A mészárosok falközétől át, a Fekete-torony alatti szikláig felhúzható fahíd vezetett, megkönnyítve a védőknek a Fekete-torony megközelítését. Hasonlóképp, a Graft-bástyától a hegyoldalon vele szemközt álló Fehér-tornyot lehetett megközelíteni. E két toronyra azért volt szükség, hogy ne engedjék az ellenséget a hegyoldalon a városfalakhoz közelíteni. (A Warthe akkor csupasz hegyoldaláról különben az ellenség könnyen szétágyúzhatta volna a Belvárost.) A Graft völgyét a Postaréten az 1887-ben lebontott Szígyártók bástyája védte.

A Graft-bástya • Brassó földrengés-övezetben van. A várfalat ezért helyenként a közeli sziklás hegyoldalhoz támasztották



A Takács-bástya

Erről az építményről mondják, hogy egyedülálló Romániában. Még egy ilyen nincs: vár a várban. És ma is jó, legalábbis elfogadható állapotban van: őrzi egykori alakját és nem romos. Alapja szabálytalan hatszög, alapterülete 1616 négyzetméter. A legnagyobb brassói bástya volt, nagyságban legfeljebb a két főkapu, a Kolostor utcai, illetve a Kapu utcai kapubástyák voltak hozzá mérhetőek. És aki fogalmat akar alkotni magának, milyenek lehettek e híres kapuk, a Takács-bástya alakján ezt lemérheti. A Belvárosba pont olyan zezgugos, könnyen lezárható és könnyen védhető út vezetett – legfeljebb valamivel nagyobb, hogy a társzekerek is átférjenek rajta –, mint amilyen a Takács-bástya



boltíves bejárata. Aki ezen áthaladt, pont olyan bástyaudvarra ért, ahol körös-körül, védtelenül ki volt téve az egymás fölött három szinten elhelyezkedő védők fegyvereinek, hogy ha volt is benne esetleg némi csalárd gondolat, az féltében menten elpárologjon, még mielőtt továbbberesztették volna a Belvárosba az illetőt.

De a Takács-bástyából nincs tovább. Ez a legerősebb bástya a város legvédehetőbb pontján helyezkedik el. Keletről a Cenk meredek hegytömbje védi (a Cenkén át legfeljebb könnyűfegyverzetű gyalogság érhetett idáig a falak alá, az is fáradtságtól lógó nyelvvel), délen a Bolgárszeg terül el, azon túl a Déli-Kárpátok, még gyalog is nehezen járható hegyi ösvényeivel, nyugaton ott a várossal, a Kovács-bástyától (Állami Levéltár) a Katalin-kapun át a Cenkig, aki netán erről közelített gonosz szándékkal, azt a falakról végig lőtték, amíg el nem találták, észak felől meg ott volt a falakkal, bástyákkal, zsoldos katonasággal és önvédelmi harcra kiképzett férfilakosságával a Belváros.

A város eme legvédehetőbb pontján azért emelték ezt a jókora erődöt, hogy ha a város a védők minden elkeseredett védekezése dacára netalántán mégis elesik, s az ellenség behatol a falak közé, a megmaradt



védők ide vonuljanak vissza egy utolsó, kétségbeesett ellenállásra. A Takács-bástya ezért úgy van megépítve, hogy a város felől is védhető. Falai a város felőli részen sem vékonyabbak három méternél (a talajszinten), a harmadik emelet magasságában már „csak” másfél méter vastagok.

Ez a bástya egyébként Brassó falaival egy időben épült, falait az 1421 (a törökdúlás éve, a Spreng várának elfoglalásáé) és 1436 közötti években húzták fel, 1570 és 1573 között pedig átépítették, ekkor nyerte el mai alakját.

Brassó városának fallal való körülkerítése – mint a Takács-bástya építése is bizonyítja – nagyon körültekintő, jól átgondolt és minden eshetőséggel számoló terv alapján történt. Ám az építkezés a védelmi felkészülésnek csupán egy részét alkotta. Brassó évszázadokon át végvár volt, az országba hatoló ellenséges hadak – délről vagy keletről – a Barcaságra törtek be előbb. Már a falak építését elrendelő Zsigmond király is figyelmeztetett: a falak csupáncsak a végső menedéket jelenthetik, a város vezetőinek arra kell törekedniük, hogy ellenség egyáltalán ne kerülhessen ostromló szándékkal a falak alá. Ezt többnyire sikerült is elérni: a mindenkori városi tanács (illetve a főbíró) még itt, a hadak útján is mindig úgy „politizált”, hogy igazi ostromot, élethalálharcot soha nem vívtak a brassóiak városuk védelmére. Keletet





járó kereskedők lévén, mindig volt kapcsolatuk, vaegy „jó emberük” a támadók táborában, aki közbenjárt, vagy legalább „útbaigazította” a város békeköveteit: kit, mivel, hogyan érdemes megkörménykezni, megvesztegetni az ostrom elkerülése érdekében. A város sokszor fizetett sarcot, és hogy a támadó beérte a fizetett sarccal, abban a jól kiépített és védett városfalaknak is szerepük volt. Követjelentésekből az ellenséges hadak parancsnoka is tudta, hogy itt nagy emberveszteséggel járó kemény ostromra és elkeseredett ellenállásra számíthat. Ő sem meghalni hozta ide az embereit, hanem zsákmányért elsősorban. És így rendszerint meg tudtak egyezni a város követei a betörő hadakkal. Főleg, ha a brassóiak jóelőre tudták, hogy kivel lesz dolguk és mire számíthatnak. És általában tudták. A brassói Levéltár legismertebb dokumentuma például, a legelső román nyelven megfogalmazott nyelvemlék – Neacșu bojár 1521-ben írt levele Hans Benkner brassói főbírónak – tulajdonképpen egy ilyen kémjelentés. A havasalföldi bojár a török hadak készülő betöréséről értesíti a brassóiakat.

Egyébként nemcsak Hans Benkner főbíró érdeklődött így: a város 1491-ben elfogadott önvédelmi szabályzata kötelességévé tette a mindenkori városvezetőségnek, hogy állandóan vigyázza a békés munkát fenyegető külhoni veszélyeket, hogy legyen idő elhárításukra. Ez a 24 paragrafusból álló szabályzat különben ugyancsak egyedülálló a mai Romániában. Megfogalmazott alapgondolata az, hogy békeidőben minden előkészületet meg kell tenni a háborús veszély elhárítására. Ezért kötelességévé tette minden egyes családnak például, hogy gabonából, lisztből, tűzifából állandóan tartalékai legyenek. Kötelességévé tette minden felnőtt férfinak, hogy fegyvere legyen, hogy bánni is tudjon vele és veszély esetén a számára kijelölt helyen (falszakaszon vagy bástyán) a legrövidebb időn belül megjelenjen. (Ezt szolgálta a Belváros egyik máig meglevő kuriózuma, a Zsinór utcának

nevezett sikátor is többek között: lehetővé tette, hogy a városközpontból a nagy háztömbök kerülgetése nélkül, a legrövidebb úton át lehessen vágni a Takács-bástya felé.) Kötelességévé tette ugyanakkor a céheknek, hogy a gondjaikra bízott bástyát vagy falrészt karbantartsák, fegyverzettel ellássák, a céhmestereknek, hogy „katonáik” között a fegyelmet fenntartsák (vész esetén a bástyaparancsnok rövid úton vasra verethette az engedetlenkedőt). Stb. E szabályzat nem csupán „írott malaszt” volt, hanem be is tartották. Sőt, a városi tanács 1507-ben hozott határozata értelmében évente ellenőrizték is a polgárok harci felkészülését.

Ebben a rendszerben nincs semmi rendkívüli: Svájcban például ma is alkalmazzák. (Minden családfőnek megvan otthon a katonai egyenruhája, korszerű fegyvere és hétvégeken rendszeres időközönként hadgyakorlatoznak.) Nálunk rég feledésbe merült, mint ahogy a Takács-bástya is ma már ritkán látogatott múzeumi raktárnál alig több.



Gyilkjárók egymás fölött • A Takács-bástya 1910-ben felújított belseje... •
...és külseje • Ezek a lőrések és szurokontők a Belváros felől védik a bástyát • A
falak a magasban is ölnyi, azaz 1,8 méternyi vastagok • Kőbe faragott városcímer a
Takács-bástya belső falán • Többszintes védelemre berendezkedve • Ez pedig a
könnyen torlaszolható bejárat



A Tanácsház



A város szimbólumává lett Tanácsház a legrégebbi céhes épület Romániában. Céhes épület, amelyből idővel Városháza lett.

Valamikor az 1300-as évek végén a brassói szűcsök a völgyet vigyázó őrtorony közelében egy boltajtásos kőépületet emeltek maguknak azért, hogy vásárkor a portékáikat fedél alatt árusíthassák. Az az őrtorony (részben legalábbis) a mai Tanácsház tornya, amelyet csak az 1772-es átépítést-kibővítést követően falaztak össze a szűcsök „boltjával”. Mai szemmel kissé nehéz elképzelni, hogy Brassó, melynek beépített területe a Selgrostól a Metróig és onnan a Pojánáig tartó jókora háromszöget jelenti, valamikor a mai Állami Levéltár, a Sportiskola, a Cerbul Carpatin vendéglő „feneke-tája” és a Tanács téri szörmeüzlet közrezárta négyszögben jól elért. És akkor is országos híru város volt Brassó – pedig akkor nagyobb volt „az ország” (a Kárpátokól az Adriáig). S akkor is kiváltságokat kaptak a brassóiak az uralkodótól.

Nos, el lehet képzelni: a mai Kolostor (Mureșeni) utca, a Kapu (Republica) utca, a Fekete (Bălcescu) utca közötti zöld fúvel benőtt erdei tisztás, illetve szántóföld volt, ahol főleg lent termesztettek. Fennebb, ahol összeszűkül a völgy (a mai Tanács tér táján a legkeskenyebb), oda keresztben földhányást húztak, s a Pojána felől lezúduló hegyi patak partjára egy kőtoronyt emeltek, a völgyben meghúzódó házak védelmére: a mai Tanácsház tornyának őst. Itt tartották a nagyobb vásárokat, ide épült a szűcsök „boltja”. (Később, ahogy beépült a város, a nagyobb vásárokat kivitték a falak közül, s a

mai központi park helyén tartották őket – s hogy, hogy nem, de napjainkban is a nagy bevásárlóközpontok mind a beépített terület peremére települtek. Logikus: nagyobb árumennyiséget körülményes bevinni a lakóházak közé, ennél egyszerűbb, ha mindenki kimegy és válogat magának.)

Fennmaradt egy szerződés 1420-ból (december 23-án kötötték), amelyben a szűcsök megengedik a város, valamint a környékbeli szász települések (Földvár, Feketehalom, Rozsnyó, Prázsmár) vezetőinek, hogy a „boltjuk” fölé egy emeletet húzzanak, tanácsterem és bírósági tárgyalóterem céljára. Ennek fejében

tartoznak közkölségen a közös tetőt karban tartani. A Tanácsház tehát kezdetben egy emeleti tanácsterem volt, s még száz esztendővel később (1520-ban) is mindössze egy kályha, négy asztal, néhány pad s egy iratszekrény alkotta a környék legfőbb hivatalának minden berendezését. Itt tanácskoztak, itt ítéleztek (amiután a bűnöst – ugyancsak itt – alaposan kivallatták, majd a pincébe becsukták), s itt





szórakoztak. Fennmaradt például a város jegyzőkönyveiben, hogy mekkora pénzjutalmat adtak a szűcslegényeknek, akik a „kardtáncot” itt eljárták (1520-ban, illetve 1522-ben, farsangkor). Vagy mennyit fizettek 1550-ben a vándorszínészeknek, akik itt az Ábel elárulta Káint című előadást az emeleti nagyteremben bemutatták. A Tanácsházban vezetett számadáskönyvek bejegyzései hiteles tudósítások az első műkedvelő előadásokról, illetve az első brassói színielőadásról is (sok egyéb mellett).

Ebből az időből több bejegyzés tanúskodik arról, hogy a tornyot átépítették: a gazdagabb polgárok pénzt adományoztak, a városban élő domonkos szerzetesek pedig általuk égetett téglát. Három évig épült a torony, szebeni ácsmester fejezte be, 1528-ban, teteje a mai Katalinkapu tornyához hasonlóan lett kiképezve: a négy kis tornyocska az épület sarkain messziről hirdette, hogy a városnak pallosjoga van: a bűnösök rettegjenek, mert a bíró akár halálos ítéletet is kiszabhat, s azt helyben végre is hajtják (a Tanács téren, a mai szökőkút táján állt az akasztófa). A toronyban óra hirdette az idő múlását: a nincstelen bevándorlók szorgalmas utódai immár a Kelet és Nyugat közötti kereskedelem fontos állomásává tették a várost, mely nemcsak adott és vett, hanem termelt és mestereinek portékáival is kereskedett: posztóval, ötvösmunkákkal, fegyverekkel. A falak mögött biztonságban, jólétben éltek a polgárok, fiaik külföldi egyetemeken tanultak, és

amikor úgy látták jónak (1542), Luther tanainak követőivé lettek. A városkapukon belül a bíró parancsolt, más senki.

Az öttornyú tanácstornyt 1608-ban villámcsapás érte. Helyreállították. 1662-ben egy földrengés következtében jó kétharmada leomlott. Újjáépítették. 1689-ben, amikor az osztrák hadak felgyűjtötták a velük is dacoló várost, a Tanácsház és tornya – mint az egész Belváros különben – súlyos károkat szenvedett. A városi okmánytár jelentős része is elégett ekkor, ami

maradt (a kiváltságlevelek s a számadáskönyvek egy része), az első emelet egyik boltajtásában vészelte át a tüzet, s pörkölődés nyomait viseli ma is. A tornyt az öt tornyocskás díszes tető helyett ezután ideiglenesen egyszerűen zsindellyel fedték.

A Tanácsház mai alakját az 1774–78 közötti alapos átépítés során nyerte el. Ekkor a korábbi toldozgatás-javítgatás helyett a kor színvonalának megfelelő, modern Városházát építettek. Ám száz év múlva már ez is elavultnak bizonyult: az ipari forradalom nyomán





modernizálódott Brassónak immár nagyobb Városháza kellett. Jellemző, hogy már nem ragaszkodtak ahhoz, hogy az új közigazgatási központ épülete a középkori piactéren legyen, de még mindig nem merték kivinni a Városházát a városfalak közül. Így beszorították a Kapu utca és a mai Sadoveanu utca sarkán álló telekre.

A Tanács téren, a mai szökőkút helyén kereszteződtek a vásárossátrak közt kialakított „utcák”, és ugyanitt állt a középkorban, a krónikás szavaival: „egy igen szép akasztófa” • Városcímer a homlokzaton • A Tanácsház erkélye az 1774-es átépítéskor készült • Patikamúzeum a Tanácsház emeleti termében • Az épület első emeletének kőpadlója ihlette Kocsis Béla műépítész a Tanács tér kövezetének kialakításában • „Igazi” csigalépcső • Egy céhláda a sok közül, a hajdani Szász Múzeum gyűjteményéből • A Tanács tér ma • Az 58 méter magas torony. „Hagymakupoláját” az 1910-es átépítéskor cserélték jelenlegi alakjára



A Szent János-templom

Brassó belvárosának egyik legcsendesebb utcája a Szent János utca. Nevét az itt levő nagyon régi, kicsiny templomról kapta. E templom ritkán üres. Más válású ismerősöm említette egyszer, hogy gyakran be-betér ide, a napi rohanást megszakítva: leül, egy imát elmond, és megnyugszik. Úgy, ahogy ezt csak „igazi” templomban lehet. Például Csíksomlyón. Tudjuk azt, hogy a középkorban nagyon gondosan választották ki a templomok helyét. (Nem mint ma, amikor jobb híján oda építkezünk, ahol a tömbházak között épp szabad hely maradt.) Sejtjük, hogy a régebbi korok építései tudatosan választottak olyan helyet, ahol a zaklatott





lélek megnyugszik. Vannak ilyen helyek, ahol ember-állat mintha csendesebben viselkedne – ha elhisszük, hogy nem mind mese az, amit öreg pásztorok mesélnek. Ma minden tudományunk kevés ahhoz, hogy cáfolhatatlanul bizonyítsuk, vagy ellenkezőleg, tagadjuk azt, amire a középkori ember talán tapasztalati úton rájött. Műtörténészek kapásból fel tudnának sorolni akárhány régi templomot, amely valamilyen, eddig ismeretlen okból „minden racionális szempontból alkalmatlan” helyre épült, és nem pár méterrel vagy pár száz méterrel idebb vagy odább, látszólag sokkalta alkalmasabb helyen. (Egy mai ferences szerzetes, Lukács atya, bár kézzelfogható bizonyítékokkal nem szolgál, ám számos érveléssel bizonyítja, hogy például a kerci apátság templomát nem véletlenül építették az akkoriban pusztá Olt-völgyön megtelepedni akaró ciszterci szerzetesek pont azon a helyen, a későbbi Kercen. Lásd – Daczó Árpád: Csíksomlyó titka. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000.) De hogy ne menjünk olyan messze: Brassóban, a Bertalanban is megmagyarázhatatlanul furcsa helyre épült a templom: pont a Spreng dombja alá, főbejáratával neki a domboldalnak. (Ma nem is használják ezt a „hátsó kaput” bejáratként.) Mintha nem lett volna elég hely köröskörül, mint minden más „normális” településen, ahol a házak körülveszik a templomot.

De visszatérve: a Szent János-templom rendkívül alkalmas helyre

épült. Építésének ideje ismeretlen. Az utca felől látható (mára elfalazott) gótikus, csúcsíves boltív tanúsága szerint a templom a legkorábbi brassói építmények egyike. Az átellenes falon (a mai kolostorépületen belül) egy ugyancsak elfalazott, faragásokkal díszített gótikus kő ajtókeret látható. Jól megfigyelhetők rajta a kő ajtótokba mélyített, hasáb alakú vésetek: ebbe helyezték a kovácsoltvas ajtósarkot, s a rést (a sarokvas és a kő között) folyékony fémmel (általában ónnal) töltötték ki, kimozdíthatatlanná rögzítve így az ajtósarkot.

A templom az első feljegyzések szerint minden bizonnyal a klarisszáké volt (Szent Ferenc szerzetesrendjének női ágáé), egész a reformációig. Ekkor a brassói polgárok a szerzeteseket és apácákat a városból kiűzték, s az elhagyott templomot a városi tanács vette kezelésbe. És mert templomként nem volt rá szükségük, az épületet gabonaraktárként használták.

Tekintve, hogy a fallal kerített belvárosnak ez a része már



peremvidéknek, a város szélének számított, itt, e templom mellett volt az ún. Koponyakert is, az a hely, ahol a kivégzett bűnösöket elföldelték.

1689-ben, az egész várost elemésztő nagy tűzben a Szent János-templom is leégett. Ezt követően osztrák uralom alá került a város. A császári katonasággal együtt katolikus, jezsuita szerzetesek is érkeztek Brassóba. Steinville báró, a várost megszálló osztrák hadak parancsnoka a városatyákhoz fordult kérésével: amennyiben nem adnak a jezsuitáknak egy templomot a városban, majd választ és foglal nekik egyet fegyveres erővel. Eme ellenállhatatlan kérésnek nyilván nem tudván ellenállni, a városatyák a Szent János utcai gabonaraktárat átengedték templom céljára az atyáknak. A városégés nyomán kijavított régi épület így lett ismét katolikus templom: 1716-ban.

Két év múltán, 1718. augusztus 4-én a templom ismét leégett. Újjáépítése hat év múltán, 1724-ben történt, immár nem a jezsuiták, hanem a csíksomlyói ferencesek által. (A reformáció előtt ferencesek is voltak Brassóban, erre hivatkozva kapták meg most e régi, többszörösen leégett romot.) Ami a jezsuitákat illeti, ők „kilobbízták” maguknak, hogy a városi tanács a Kolostor (ma: Mureșeni) utcai volt kolostor-templomot nekik adja. A reformáció előtt ez a domonkos szerzetesek temploma volt, a reformáció után pedig a városban élő magyar protestánsok hallgatták itt anyanyelven az igét. A városi tanács döntését ezért a Brassóban élő reformátusok





magukra nézve sérelmesnek találták, ám nem tehettek ellene semmit: közel két évszázadig nem is volt saját templomuk. Ami pedig a Szent János-templomot illeti, ez 1724. május 22-től a ferenceseké. A szerzetesrend 1737-től a kolostor mellett egy szövőmanufaktúrát is fenntartott.

Immár napjainkban, 2003-ban történt: a templom melletti kolostorépület egyik földszinti szobájának padlócsereje során régi falmaradványok, illetve (valószínűleg) egy hajdani pincehelyiség boltívei bukkantak elő. A romok részletes feltárása alighanem a kolostor történetének néhány, ma még homályos pontjára is esetleg fényt vethetett volna, ám az atyák határozottan a javítás mielőbbi befejezése mellett döntöttek.

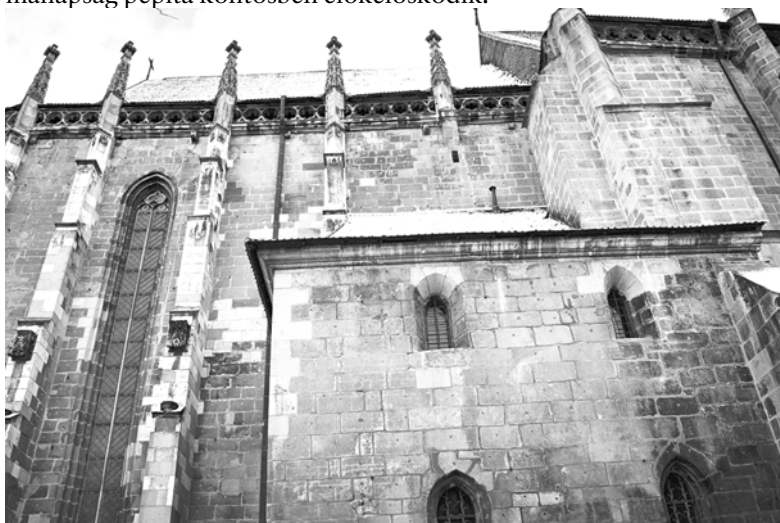
A régi Szent János-templom belsejét a barokk korban alakították ki. Márcsak ezért is érdemes felkeresnünk.

A szűk belvárosi utcának nevet adó kolostortemplom • Előtérben a kolostorépület egyik szárnya • Az 1689-ben és 1718-ban is leégett templom belseje • Az aranyozott, mogyorófaból készült barokk oltárok a legszebbek közé tartoznak Erdélyben • Csúcsíves ablak • Faragott kő ajtótok, bent, illetve kint



A Fekete-templom

Gernot Nussbächer brassói főlevéltáros szerint a Fekete-templomot ma már szabatosabban Tarka-templomként kéne emlegetni. Az egykor Szűz Mária tiszteletére szentelt városi nagytemplomot az 1689-es nagy tűzvész nyomán kezdték „feketének” nevezni, az épület a várost elemésztő nagy tűzben ugyanis leégett, falai a koromtól a legutóbbi évekig feketén meredtek az égnek. Viszont a ’80-as, majd ’90-es évek ismételt felújításai következtében az időközben jobban megrongálódott kőtömböket műköplombával pótolták, aminek világos okker színe ugyancsak elüt a helyükön maradt régi kőtömbök sötétszürkétől. Emiatt aztán az egykor komoran méltóságteljes Fekete-templom manapság pepita köntösben előkelősködik.





Az épület egyébként is magán viseli a sok százados városfejlődés legkülönfélébb viszontagságait. Igaz, egyre kevesebben veszik maguknak a fáradságot, hogy e rejtett jelek értelmét valamennyire is kihüvelyezzék. Sextil Pușcariu, a két világháború közti időszak tudós professzora ifjúkori brassói élményeiről írván megjegyzi, hogy e templom, bár gótikusnak mondják, leginkább jókora csúrhöz hasonlítható. Nos, neki a tankönyvek és kánonok szerint igaza van: az épület arányaiban nem gótikus, ahhoz túl alacsony és túl kurta, tornya is csak egy van, az is zömök és csökött. Igen ám, de mindennek jó oka van.

A templom valóban gótikus építményként lett elképzelve, így is láttak hozzá a felépítéséhez annak idején, 1383-ban, amikor az akkor lendületesen fejlődő és gazdagodó város atyái Thomas Sander nevű plébánosuk ösztökélésére úgy döntöttek, hogy új templomot építenek maguknak a régi helyébe. (Ezen a helyen egy régi, a bertalani templomhoz hasonló, ám valamivel kisebb templom állott – az alapjait megtalálták 1937-ben, amikor ásásokat végeztek a Fekete-templomban és közvetlen környezetében.) A nyugati kereszténység legkeletibb bástyájának szánt impozáns katedrális lett volna, ha elkészül: csupán a szentélyének a hossza 31 méter. Ehhez viszonyítva a templomhajó (hossza 42 méter) aránytalanul rövid: igen, mert 1421-ben a török feldúlta a várost, s a félig elkészült templomot is. A városatyák pedig úgy dönthettek, inkább kisebbre építik a templomot s a megtakarított pénzzel, anyaggal és munkaerővel a városfalakat erősítik meg sürgősen. A templom még így is a legnagyobb Romániában. 1473-ban erős



földrengés rázta meg a Barcaságot, emiatt az akkor még épülő tornyot nem merték magasabbra építeni, a másik torony építése pedig a tető magasságában abba is maradt.

Egy régi, bár az utóbbi időben ritkán emlegetett szájhagyomány szerint a déli városnegyed, a Bolgárszeg, a Fekete-templom építésénél dolgozó napszámosok lakótelepeként keletkezett. Ami tény: a templom egy évszázadon át épült. És a Belvárosban mind iparosok és kereskedők laktak, segédmunkás nem volt közöttük.

E száz templom felépítéséhez a magyaroknak is volt közülük, a legalacsonyabb és a legmagasabb szinten is. A már említett szükséges segédmunkások nemcsak a Bolgárszegről, hanem az északkeleti városrészről, a magyarok lakta Bolonyából is érkezhettek, másrészt királyaink bőkezűen támogatták az építkezést. Hunyadi János kormányzó adományának emlékét őrzi benn a templomban, a szószékkel szembeni oszlopfőn látható Hunyadi-címer, Mátyás király és felesége, Beatrix címere pedig a Cenk felőli bejárat fölött látható, azon a kapun, ahol a római számokkal kiírt 1477-es évszám is: amiből kikövetkeztethető, hogy az uralkodó a templom befejezéséhez nyújtott ekkor jelentősebb segítséget.

Az egykor katolikusnak épült templom (védőszentjének, Szűz Máriának a szobra ma is a templom egyik külső támpillérén van elhelyezve, mégpedig úgy, hogy a Tanácsházra nézzen) a reformáció „előretolt helyőrségévé” lett Erdélyben: itt tartották 1542-ben az első luther-

ránus szellemű, német nyelvű istentiszteletet.

Volt a templomnak még egy párját ritkító különlegessége, a falikrónika. Körbe, a szentély falára írták, századokon át, feljegyezve röviden a legfontosabbnak vélt eseményeket, a szászok 1143-as bejövetelétől kezdve. A templomépítés előtt történeteket nyilván visszamenőleg jegyezték fel, de az 1421-es török pusztításkor történeteket már személyes tapasztalatai alapján jegyezte fel a kortárs krónikás, akárcsak a bábolnai parasztfelkelést (a

parasztfelkelés leveréséhez vezető, és Erdély politikai viszonyait hosszú időre meghatározó szerződésnek, a „három nemzet szövetségé”-nek – melynek értelmében az Erdélyben élő három nemzet, a magyar, a székely és a szász tartoznak vész esetén egymást segíteni – eredeti példánya a brassóiak levéltárában maradt fenn). S e falikrónika tudósított a Dózsa-féle parasztháborúról, de pestisjárványokról, helyi árvizekről, tűzvészekről vagy távoli csatákról is. A falikrónika a templomot elemésztő 1689-



es tűzvészben bekormozódott ugyan, de végképp a templom 1772-es nagyjavításakor pusztult el. Fennmaradt viszont több korabeli másolata.

A Fekete-templomban őrzik Európa legnagyobb régi keletiszőnyeg-gyűjteményét. A több mint száz szőnyeg az 1600-as, 1700-as években készült, többnyire Anatóliában, és török, illetve brassói kereskedők révén került városunkba. (Feljegyzések vannak például arról, hogy török kereskedők Töröcsvárnál vám fejében szőnyeget adtak.) A szőnyegetek gazdag polgárok vásárolták meg és ajándékozták a templomnak, ahol az idők folyamán többet is csíkokra szabdaltak, ha a mellvédek, könyöklők borítása ezt megkívánta. Hogy milyen páratlan muzeális értéket képvisel a gyűjtemény, arra alig száz esztendeje egy erre vetődött bécsi professzor hívta fel az illetékesek figyelmét.

És még nem esett szó az ország leghíresebb, négyezer sípot megszólaltató orgonájáról, sem a Fekete-templomban levő sírokról vagy a nagytemplom harangjairól. Hadd idézzük ismét Nussbächer főlevéltárost: a Fekete-templom értékeit felfedezni nem elég egy látogatás. Sok kell.



Mindenik bejárat egyedi: mind alakra, mind díszítésre • Gótika • A templom észak-nyugati kapuja • Vész idején a csatába induló hadfiak előbb gyöntak és áldoztak, majd, hogy fegyverük győzhetetlen legyen, hegyét a székesegyház megszentelt köveihez fenték. A sok karcolás idővel barázdákká mélyült • A támpilléren, fenn, az előrehajló szoboralak egy nagyon tehetséges kőművesegéd emlékét őrzi, akit a féltékeny építőmester innen a magasból letaszított. Az ifjú szörnyethalt. Mestere, akit a lelkiismeretfurdalás nem hagyott nyugodni, utóbb feladta magát: ki is végezték, a kor szokása szerint • A támpillérek gótikus szobrai mind másolatok. Az időjárás-rongálta eredetiek a templom kőtárában találhatóak • A külső támpilléren levő Mária-szobor a Tanácsházra néz



A Fekete-templom udvara

Ez Brassó egyik legérdekesebb része. Kezdjük a kövezettel: gyakorlatilag sírokon taposunk, tekintve, hogy a templom köré a XVIII. századig, a Hosszú utca felső felén levő temető megnyitásáig temetkeztek.

Két kápolna is létezett a nagytemplom közvetlen közelében: az egyik a Szent Lőrinc-kápolna volt, a Fekete-templom szentélyétől északkeletre, tehát valahol ott, ahol a jelenlegi szász elemi iskola épülete emelkedik. Az elnevezés egy régi brassói (szász) szólásmondásban fennmaradt azután is, sokáig, hogy e kápolnát lebontották. Az elbizakodott emberre mondták volt, hogy „kerülhet még ökelme Szent Lőrinc lépcsőjére”. A magyarázat: a Szent Lőrinc-kápolna helyére felhúzott épület lépcsőjén ültek templomozáskor az alamizsnára váró koldusok.

A másik kápolna a Szentlélek-kápolna volt, mellette a katolikus időkben kolostor is létezett (a mögötte húzódó utcát még a XX. század elején is Szentlélek utcának hívták – ma: Poarta Schei). E kolostorépületben alapította Johannes Honterus 1541-ben a mai Románia területének legelső „gymnasium”-át. S ezen a helyen épült fel (az idők során többször átépítve és felújítva) a mai Honterus Középiskola épülete.

Van egy eléggé elterjedt tévhit, azaz inkább zűrzavar a „legelső brassói iskola” kérdésében. Egy nagyon sokszor ismételtetett részgazság miatt sokan a bolgárszegi Szent Miklós-templom mellett létezett iskolát tartják a legelsőnek, holott ez csupán „a legelső román iskola” az országban, s annak előtte is léteztek oktatási intézmények, Erdélyben legalábbis, és Brassóban is természetesen, csak hogy azok nem voltak „román iskolák”. Mint ahogy a brassói Honterus „gymnasium” sem



volt az. Gernot Nussbächer brassói főlevéltáros a tőle megszokott lelkiismeretességgel és alapossgal utánajárt – és ha már szóba került a dolog, soroljuk fel a brassói oktatásra vonatkozó (akár román, akár nem) tényeket. Nos, a Bécsi Egyetem nyilvántartásából tudjuk, hogy 1385-ben egy Johannes Philippi de Corona nevű fiatalember oda beiratkozott. Feltételezhető, hogy amíg oda eljutott, addig is tanult valahol, bizonyára szülővárosában, holott itt csupán 1388-ban említene a fennmaradt okiratok egy Theodoricus nevű iskolamestert.

E két írásos bizonyíték jelenti a brassói oktatás első hiteles említését. A brassói adójegyzékek említene 1480 és 1506 között egy „Jerg Gramatik” nevű egyént (Gheorghe Gramaticu), aki a Bolgárszegben lakott, és valószínűleg tanított is. Ugyanakkor nemcsak a Belvárosban és a Bolgárszegben, hanem Óbrassóban is működött iskola (erre az 1502-beli adójegyzék utal). Az iskolák diákjai között minden nemzetbeli előfordult. A Honterus Gimnázium 1544-ből származó anyakönyvének első lapján például egy háromszéki, árkosi fiatalember, Veres Péter neve is szerepel.

Ami az anyanyelvi oktatást illeti, erről csupán a reformációt követően beszélhetünk. (Korábban a városi iskolák tanítási nyelve a latin, görögkeleti környezetben – a Bolgárszegben például – az ósláv volt. „Az első román iskolá”-ban 1559-től tértek át a román nyelvű oktatásra, Honterus iskolájában 1544-től tanítottak németül. A szász városvezetőség természetesnek tartotta, hogy a magyarok számára is

biztosítsa a magyar nyelvű oktatást. A városi számadáskönyvekben első ízben 1558-ban szerepelnek a város által fizetett magyar tanítók, „scholasticis hungaricis”, 10 forint fizetéssel. (Így, többes számban!) A tények tükrében tehát az anyanyelvű oktatás egyaránt a XVI. század derekán jelent meg városunkban. A százszok lépéselőnyét jelzi, hogy ekkoriban mind a 13 barcasági szász faluban is megszervezték a német nyelvű elemi iskolákat. Magyar nyelvű vidéki iskolák ebben az időben jelenlegi ismereteink szerint nem léteztek.

Na igen: „az első magyar iskola” Brassóban a Fekete-templom udvarán ma is meglevő épületben működött. Igaz, a falán nincs emléktábla, azaz van, csak egyebet ír rajta: hogy ott született Paul Richter zeneszerző. Ami amúgy természetesen igaz. És innen adódik a tanulság, hogy nem elég egyetlen részizagyságot ismerni, hanem lehetőleg minél többet.

A Honterus Középiskola és az egykori Szent Lőrinc-kápolna közötti telken a nagytemplom papilakja áll. Ezt az épületet is a századok folyamán többször is átépítették. Jó szemű művészettörténészek gótikus (XIV. századi) épületelemektől a barokkig (XVIII. század) minden kor divatjának elemeit felfedezték már rajta. Itt volt a mindenkori városi főpap lakása s (még a katolikus időkből) a barcasági dékánság (az önálló, csaknem püspökségi jogkörrel rendelkező főesperesség) központja.

A gimnáziumépület túloldalán a könyvtár, majd újabb időkből a Barcasági Szász Múzeum épülete állott. (Ma a középiskola használja ezt is.) A Honterus alapította könyvtár egy időben messze földön a leghíresebb volt. Amiután a török bevonult Budára (1541), Mátyás király könyvtárának Corvinái is jórészt ide kerültek. (Az akkori humanistákból álló városvezetőségnek nemcsak szellemi igénye és pénze volt erre, hanem megvolt bennük a kellő szemfülesség is ahhoz, hogy az országos pusztulás közepette az értékes könyvtár egy részét Brassóba menekítsék. A jóvátéhetetlen 1689-ben következett be, amikor a várossal együtt a híres könyvtár is elégett.

Ami pedig az 1908-ban alapított Barcasági Szász Múzeumot illeti, hát ennek gazdag gyűjteménye alkotja a mai Megyei Múzeum régiségeinek javát.

A „Szent Lőrinc lépcsője” • Középen az egykori, híres Honterus-könyvtár épülete, háttérben a gimnázium



A Honterus-szülőház

Több mint ötszáz esztendővel ezelőtt, 1498-ban született Brassó mindmáig legjelesebb személyisége, Johannes Honterus. Humanista volt, sokoldalú tudós, iskolaalapító és az erdélyi reformáció kimagasló alakja. Olyan ember, aki századokra megszabta népének, az erdélyi szászoknak a fejlődési irányát. S az, amit alkotott, amit véghezvitt vagy csupán elkezdett, részint csodálatot keltett, részint utánzásra ösztönzött másokat is e tájakon.

Vegyük sorban. Az ő hatására lettek az erdélyi szászok kivétel nélkül mind lutheránusokká. Gondoljuk csak el: röpke 2-3 év alatt fegyelme-



zetten áttért Szászvárostól Besztercéig mindenki. Minden pap, minden egyes kereskedő, iparos és földműves. Olyan iskolát szervezett Brassóban, hogy híre ment, és nemhogy egész Erdélyből, hanem még Németalföldről is jöttek ide tanulni. Nyomdát hozott a városba, és a 14 év alatt, amíg élt és a nyomda működött, 23 latin, 9 görög és 5 német könyvet nyomtattak itt. És nem ofszetnyomásos rotációsgépen, hanem egyenként, kézzel szedett ólombetűkkel, egy kézisajtón. E könyveket javarészt maga írta. Megrajzolta Erdély legelső térképét, az akkoriban első ízben alkalmazott hosszúsági és szélességi fokokkal, s ezen ma is jól el lehet igazodni. Stb. (Van „satöbbi” is: például az első itt nyomtatott zenemű és egyebek.)

Nagy műveltségű, tudós ember volt, akinek emellett megadatott az is, hogy sok szép elképzelését a gyakorlatba is átültethesse. Ma is, a mindennapi életben láthatjuk, hogy nem elég valamit felismerni, ennek a helyességét belátni, hanem meg is kell tudni győzni a sok önző, tunya, ostoba vagy tehetetlen embert, hogy mozduljon meg, és tegye azt, amit kell. Honterusban megvolt ez a képesség is. Minden faluban iskolát szervezett, és a szász közösségek Erdélyben mindenütt (Európában elsőként!) bevezették a kötelező elemi oktatást. Erdély népei, köztük a székelyek, ezt utánozták le, ki korábban, ki később.

Erről az emberről, aki után ennyi maradt, akinek ennyi mindent köszönhet a szászság és Erdély, még csak azt sem tudjuk pontosan, hogy ki volt.

A név az természetesen felvett név. A kor humanistái latinos hangzású nevekkkel léptek a nyilvánosság elé: Rotterdamus Erasmus, Thomas Morus, Jannus Pannonius, Johannes Honterus. A brassói helyi hagyomány szerint szülőháza a Fekete utcában (ma: Nicolae Bălcescu) volt, azon a 40. szám alatti telken, amelyen 1857-ben emléktáblát helyeztek el. Az épület természetesen nem lehet ugyanaz: nem tudunk arról, hogy a XV. században a tímárok által lakott Fekete utcában emeletes ház létezett volna. És hát volt az 1689-es nagy tűzvész is... Viszont Gernot Nussbächer brassói főlevéltáros kiderítette, hogy e ház tulajdonosa 1494 és 1523 között egy bizonyos Jorg Austen Lederer volt, tímármester, akiben minden bizonnyal a nagy humanista atyját tisztelhetjük. Az ifjú Bécsbe került egyetemre. Itt 1520-ban beiratkozott egy Joannes Anschut de Corona, aki ugyanabban az évben a szépművészeti egyetemet is látogatta Joannes Aust ex Corona néven, és akiről feltételezik, hogy Austen tímármester fia lehetett. (A név elírása tulajdonképpen nem is olyan meglepő, hisz ha összehasonlítom a villanyszámlám a gázszámlával és a személyi igazolványommal, máris

három különböző néven szerepel az okiratokban – és ez ma-napság, nem anno 1500-ban.) Az Austen gyerek 1522-ben Johannes Holler ex Corona néven végzett. A névváltoztatás indítékáról közelebbit nem tudunk. Összefügghet az 1521-ben Bécsben pusztító pestisjárvánnyal, vagy a legendárium szerint azzal, hogy a fiatalember egy ízben a folyóba fúlt volna, ha nem kapaszkodik az utolsó pillanatban egy bodzafa (németül Holunder) ágába. Egyik legjelentősebb munkája, a már említett Erdély-térkép (valamint a csillagos ég térképe is) külföldi tartózkodása idején, Bázelen készült.



Jelenlegi ismereteink szerint csupán 1533-ban tért haza Brassóba, de lakni már nem a Fekete utcában, hanem Lucas Hirscher főbíró Lópiac (ma Barițiu) utcai házában lakott. 1535-ben már napvilágot látott brassói nyomdájának első terméke, egy latin nyelvtankönyv. Legnagyobb hatású munkája 1543-ban megjelent *Reformatio Ecclesiae Coronensis ac Totius Barcensis Provinciae*, melynek döntő szerepe volt abban, hogy a szászok testületileg a lutheri tanok mellé állt. A könyvet egyébként elküldték Luthernek és Melanchtonnak, második kiadását Melanchton rendelte el, és ő is látta el előszóval.

Johannes Honterust 1544-ben választották a város első papjává. Még ugyanabban az évben elkészítette sokáig mintául szolgáló iskolai rendtartását és megszervezte Brassóban a főiskolát. Közkönyvtárat alapított. És az általa kidolgozott szabályzattal megszervezte a szászok körében az evangélikus egyházat. Némelyik általa írt tankönyvet, újra és újra kinyomtatva, másfél évszázadig használták. 1549-ben, 51 éves korában halt meg. Életművét munkatársai, tanítványai folytatták.

Születésének 400. évfordulóján, 1898-ban szobrot állítottak emlékére a Fekete-templom mellett. 1998-ban, száz évvel később már alig akadt brassói szász, aki e szobrot megkoszorúzza.

Honterus szülőháza földszintes épület volt... • ... e Fekete utcai épület az egykori szülőház helyére épült • A 19. században emléktáblát helyeztek el az épületen



A Katalin-kapu

Az építmény neve jó példa arra, miképp vészeli át egy elnevezés a századokat. Hisz ez először is nem kapu, hanem torony. Aki ma átbújik a boltívei alatt, váltig csodálkozhat, hisz a „kapu” egy belső udvarra vezet. A forgalmas utcák tőle jobbra és balra vannak, ez itt (a helyszín központi fekvése ellenére) a város egyik legcsendesebb zuga. A közelben a Fekete-templom magasodik, ám odáig újabban épült házak zárják el az utat. Ez az „újabbán” úgy legalább háromszáz esztendőtt jelent: itt, ezen a környéken vannak ugyanis a Belváros ma létező legrégebb épületei. A torony, pontosabban kaputorony neve még azokból az időkből maradt fenn, amikor ezek a házak még nem léteztek, helyükön üres telek volt, és e tér legmeghatározóbb épülete egy kis kápolna volt,

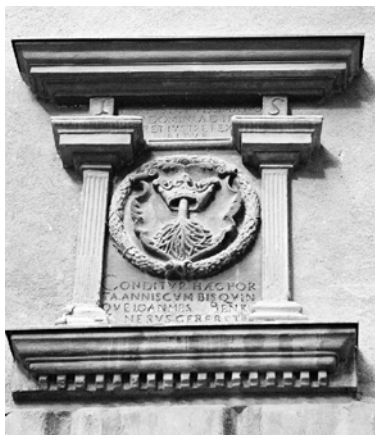




amelyet Szent Katalin tiszteletére szenteltek, és amely a Fekete-templom közelében állott, nagyjából tova ott, ahol a mai Honterus Középiskola C épülete áll. Feltételezik (mert kétségtelen bizonyíték erről nincs), hogy a kápolnához apáca kolostor is tartozott. Azért ne feledjük, hogy mindjárt fél ezer esztendeje, hogy Brassó városa teljes egészében protestáns lett (1542-ben) és a szerzeteseket-apácákat elűzték, templomaikat, kolostorépületeiket egyébre használták (a Szent János-templomból például gabonaraktár lett, a Szent Katalin-kápolnából és kolostorból pedig a hagyomány szerint a tanuló ifjúság bentlakása).

Íme a szokás, ha úgy tetszik, a hagyomány ereje. A név fennmaradt ötszáz esztendőn keresztül, annak dacára, hogy immár legalább 460 esztendeje, hogy a „névadó” temploma többé nem a névadóé, sőt, még csak nem is templom, hogy a lutheránussá lett város többé nem tisztelte a katolikus szenteket, s hogy időközben egy alapos lakosságcsere is lezajlott ezen a vidéken, ahol az újonnan betelepülteknek semmi okuk tisztelni vagy megtartani az elköltözöttek egyik (valamelyik) „érthetetlen” hagyományát. És mégis ez történt: az uralkodó többség lefordította a maga (és az állam) nyelvére a hely nevét és lett a Katherinenthorból Katalin-kapu, illetve Poarta Ecaterinei.

A néhai Günther Schuller brassói műépítész szerint ez az egyetlen reneszánsz kapubástya Erdélyben. Építésének éve 1559: viszonylag későn készült el, akkor, amikor Brassó városfalai már álltak. Ami természetes: az építők elemi érdeke volt, hogy a város azon részeit



erősítsék meg előbb, ahonnan az ellenséges támadásokat a leginkább várták. Ez pedig pont az ellenkező oldal, a Postaréttől a mai Star nagyáruházig terjedő völgytorok. A belvárosnak a Bolgárszeg felé eső része még várhatott, erre a havas is védte a települést: a Kárpátokon át, a Pojána felől legfeljebb gyalogszerrel lehet erre eljutni, egyetlen komoly hadsereg sem jöhetett erről hátba támadni a várost. A magukat biztonságban érző, és a kereskedelemből, iparúzésből egyre inkább megtollasodó polgárok megengedhették maguknak, hogy a túloldal hadászatiilag jól kiépített barbakánjai (kapubástyái) mögött itt, a város déli, havas felőli oldalán ne egy marcona erődöt, hanem a szemnek is tetsző kaputornyot emeljenek. Az akkor divatos kecses, reneszánsz stílusban.

A tornyon, a bejárat fölött látható városcímer (a koronás gyökér) alatt latin nyelvű felirat örökíti meg az építés éve mellett az építtető főbíró nevét: Johannes Benkner ő, a művelt és világlátott módos kereskedő.

A torony (és kétoldalt a városfalak) előtt vizesárok, pontosabban halastóvá szélesített árok húzódott, a Katalin-kapu tornyából pedig felvonóhidat lehetett leereszteni. Nagyon festői lehetett. Leszámítva azt az apró malört, amikor 1526-ban egy felhőszakadás nyomán e mesterséges halastavak megáradtak, a víz kaput-falat ledöntve betört a városba, hogy még a Fekete-templomban is lehetett halat fogni.

A tavak akkor tűntek el, amikor a XIX. században megépült Brassó

föld alatti csatornahálózata, amelyen a Bolgárszeg felől folyó patakok vizét is végigfolyatják. (Azóta csak akkor van árvíz a városban, ha a felhőszakadások vizét a régi csatornák nem tudják egyszerre mind befogadni.)

Ugyancsak ekkoriban vesztette el jelentőségét a Katalin-kapu is. (Mármint közlekedési szempontból.) Mivel az egyre inkább kiépült városnegyed, a Bolgárszeget ezen az egyetlen középkori (amúgy is szűk és lezárható) kapun át lehetett megközelíteni (a Graft-patak ugyancsak szűk völgyén kívül), a Bolgárszeg módos kereskedői 1803-tól kérték a városi tanácsot, nyisson rést a várfalon a Lópiac (mai Barițiu) utcában, a közlekedést megkönnyítendő. Jellemző, hogy a kérést pénzhíányra hivatkozva ismételtelen elutasították. A bolgárszegiek ekkor felajánlották a pénzüket is a kérés teljesítésére, de a városi tanács tovább halogatta a dolgot, annak dacára, hogy az erdélyi Főkormányzók is rábólintott (1816-ban) a dologra. Na de aztán I. Ferenc császár 1817-ben ide látogatott, s előadták neki is a panaszt. Császári parancsra aztán ledőlt a fal, s kaput építettek a helyébe. (Amit esténként persze bezártak...) Ez a kapu 1874-ig létezett, azután elbontották. A másikat, amit – igaz, kevesebb huzavonával – 1827–28-ban nyitottak (illetve építettek), ma is létezik. Ez már nagyobb, nem akadályozta a közlekedést, sőt manapság a trolik is átférnek alatta. De ez sem díszkapunak épült: a kapuszárnyakat tartó jókora sarokvasak a legutóbbi időkig még láthatóak voltak.





Erdély legszebb reneszánsz bástyája • Mellette hajdan nem épületek voltak, hanem várfalak, előtte pedig nem park volt, hanem tó • A bejárat boltívei • A városcímer • A toronyzászlón két évszám: 1559 az építés, 1971 a legutóbbi felújítás ideje • Hangulatos épület a Katalin-kapu szomszédságában • A XIX. század elején, a várfal megnyitásával épült kapu



A hajdani Árucarnok

A két világháború közti időszak jeles kolozsvári professzora, a Bolgárszeg szülötte, Sextil Pușcariu, Brassórol írván, a Tanács téren levő egykori Árucarnokot (a Cerbul Carpatin épület) a firenzei Palazzo Pittihez hasonlítja. Az összehasonlításból nyilván a firenzei épület kerül ki győztesen: az sokkal pregnánsabban képviseli a reneszánsz építészeti stílust. Ami nyilvánvalóan igaz. Azzal a kiegészítéssel, hogy Firenzében nem csupán egy reneszánsz palota van, Brassóban viszont igen. Az olasz városállamok művészei és gazdag mecénásai egymást túllícitáló



versengése nyomán alakult ki a később olasz reneszánsznak nevezett stílus. E versengés eredménye (az építészetben) a „szép” és a „harmonikus” iskolapéldájaként emlegetett középületek és szebbnél szebb magánpaloták sora egész Európában.

Brassóban ilyen versengés nem volt: a Bolgárszegben élő módosabbak nem akarták lepipálni a Belváros vagy a Bolonya gazdagjait az általuk építtetett paloták révén. (Hogy miért, azt most ne taglaljuk.) Itt, Erdély délkeleti csücskének építészetében a Fekete-templom képviseli a gótikát, a belvárosi katolikus templom a barokkot, s az egykori Árucarnok (meg a Katalin-kapu megkésve épült tornya) a reneszánsz stílust. Úgy-ahogy. Ez köt minket (az építészettörténet révén) Nyugat-Európához. Szép hazánk más, kies tájain még ennyi sem.

A brassói Árucarnok 1541 és 1547 között épült. Építtetője Appolonia Hirscher, Lucas Hirscher egykori főbíró özvegye. Az épület főbejárata fölött ma is látható a város címere, bent pedig a fölépcső fölött a Hirscher család címerét helyezték el.

E jókora épület (hossza 64,5 méter) földszintjének oszlopsorai között egykor pénzváltók működtek, mészárosok mérték a húst és a hentesárut, de árultak itt halat, sajtféléket, és volt egynéhány kisebb borozó meg söröző is. Az emeleten a középkorban a vámhivatal irodája és raktárai



voltak, és persze a cipészek, csizmadiák, szígyártók, takácsok, szabók, kötélverők és mások raktárai és – mai szóhasználattal – standjai sorakoztak. A pince jól megépített boltívei ugyancsak raktárhelyiségül, a pince egy része pedig egy minőségére különösen érzékeny áru, a bor tárolására volt kialakítva. A XIX. század vége felé már országos hírnévre tett szert az itt működő „Eszterházy-pince”, az itt tárolt kiváló nedűk révén. (Igaz, akkor is az átlagnál valamivel vastagabb pénztárcájúak igényeit kielégítendő.) Végül is ez adott új felhasználást az épületnek: a kézműipar hanyatlásával (és a gyáripár térhódításával) párhuzamosan néptelenedett el az Árucarnok emeleti része (évtizedekkel ezelőtt jobb híján még orvosi rendelő is működött itt, sok egyéb iroda meg hivatal mellett), hogy aztán hódítson végül is a pince és hírneve. Azóta a Cerbul Carpatin nevet elnyert volt Árucarnok hosszú ideig a város egyik leghangulatosabb vendéglője volt.



A hajdani Árucarnok körül felújították nemcsak a Tanácssteret, hanem újabban a Hirscher utcát is. Csupán a magasban lógó, kígyózó mindenféle vezetéket felejtették el a föld alá rejteni. Ha ez majd valakinek eszébe jut, ismét felássák a környéket. Ha nem, fityeghetnek tovább • Az épület ma is impozáns... • ... Mostanság az emelet elegáns üzletek otthona • Kevés ilyen reneszánsz épület van a városban



A Szent Miklós-templom

Ha az utca emberének véleményét vagy akár a mindenről véleményt mondó (és alakító) tévékommentátorokat hallgatjuk, általában kevés elismeréssel találkozunk a nagy keleti szomszédot, az oroszokat illetően. Nem is emlékszem, hogy az utóbbi néhány év során hallottam volna emlegetni, hogy mennyire jó barátja a román népnek az orosz nép, holott a franciákkal, olaszokkal, spanyolokkal, németekkel, sőt újabban az angolokkal kapcsolatban is ez elég sűrűn elhangzik. Nem volt ez mindig így. Moszkva (és Kijev) urai évszázadokon át mintegy erkölcsi kötelességüknek érezték törődni a birodalom nyugati peremvidékén, a Balkánon, a





nyugati kereszténység és a délkeleti iszlám szorításában élő, görögkeleti hitsorsosaikkal. Ez nem csupán erkölcsi vagy nagynéha cseppentett-csurrantott anyagi támogatást jelentett, hanem olykor akár katonait is. Íme csupán két közismert példa: a dunai fejedelemségek 1877–78-as függetlenségi háborúját az orosz kezdte a török ellen (s ebben aztán vitézül részt vettek a románok is), vagy akár az első világháború kitörése: a Monarchia a Ferenc Ferdinánd trónörökös elleni „terrorista merénylet” miatt rátámadt Szerbiára, az orosz ármádia pedig a szerbek megsegítésének okán a Monarchiára, és így tovább. Hogy a kegyes indulatok többnyire összefonódtak nagyhatalmi törekvésekkel, az – természetes.

Ami most bennünket illet: e kegyes indulatok és gondoskodás kézzelfogható eredménye Brassóban a bolgárszegi Szent Miklós-templom.

A Porondról (ma: Piața Unirii) tekintve lélegzetelállító látvány a régi, apró, igénytelen külsejű házak fölé magasló, a Cenk-oldal zöldje előtt kirajzolódó nem túl nagy, ám annál kecsesebb templom. Az épület egyedülálló azért is, mert a kétségtelen bizánci stílusjegyek mellett reneszánsz, sőt barokk elemeket is ötvöz: a több százados építés-bővítés, no meg a Nyugatról is érkező építészeti hatások eredményeként. Az épület jelenlegi alakját az 1751-es átépítés során nyerte el, melyet I. Erzsébet (Jelizaveta Petrovna) orosz cárnő (uralkodott 1741–1761 között) adományából eszközöltek.

De nem ez volt az első templom ezen a helyen. Egyes történészek szerint már 1292-ben létezett itt egy kis fatemplom, amelyet a Bolgárszeg

akkori lakói, románok, görögök, bolgárok és örmények közösen használtak. E templom első írásbeli említése száz évvel későbből, IX. Bonifác pápa 1399. december 15-én kelt bullájából származik, amelyben a pápa kéri a brassói hívők áttérését (nyilván, a katolikus vallásra). A felszólítás dacára a görögkeleti keresztények áttérése sem ekkor, sem később nem történt meg.

A bolgárszegi kicsiny fatemplom a XVIII. század végéig létezett, akkor egy kőkereszttel, utóbb egy kis körkápolnával jelölték meg a helyét. Fennmaradt néhány egykor itt szolgáló papnak a neve is, jelesen a Costea, Coman, Petru Bratu és Aldea nevű papoké. Costea pópáról az is fennmaradt, hogy képzett ember lévén, szolgálatait olykor a havasalföldi fejedelmi udvar is igénybe vette. Sírköve is megvan még.

Radu Tempea krónikájából tudjuk, hogy a bolgárszegi kőtemplom építése 1495-ben kezdődött. Az építéshez szükséges pénz egy részét a helybeliek gyűjtötték össze, más részét egy havaselvi főúr, Neagoe Basarab, a későbbi fejedelem adományozta. De a munkálatok elég lassan haladtak, a havaselvi mecénás fejedelem halálakor (1521-ben) még befejezetlenül állt a szentély, az előcsarnok és nem volt kész a torony sem. Bár számos fennmaradt oklevél bizonyossága szerint a brassó-bolgárszegi papok mindvégig jó kapcsolatokat ápoltak a havaselvi fejedelmi udvarral, Pătrașcu cel Bun uralmának (1557–1559) kellett eljönnie, hogy nagyobb pénzösszeg érkezzék a Kárpátokon túlról a templom építésének folytatására. Így aztán amikor Pătrașcu fejedelem fia, Petru Cercel került a trónra (1583–1585), adományaival a már felépült templom kifestéséhez, díszítéséhez járulhatott hozzá.

Ezt követően a Kárpátokon túl egymást sűrűn követő fejedelemek (mint ma mondanók: politikai színezetüktől függetlenül) anyagi támogatásban részesítették a bolgárszegi templomot és papját, egészen a modern időkig, Alexandru Ioan Cuza fejedelemmel bezárólag. És amikor e fejedelmi támogatások vagy nagyobb munkálat, átépítés elvégzéséhez már kevésnek bizonyultak, a bolgárszegi papok a távolabbi támogatókat is felkeresték. Így tett Eustathie Grid esperes, aki eljutott Kijevbe, ahol egy brassói születésű, ukrán nemesúrhoz férjhez ment, majd megözvegyült és zárdafőnökké lett hölgy, egy bizonyos Gherghina asszony is ajándékkal halmozta el, majd továbbutazván Szentpétervárra, Erzsébet cárnétól is a már említett adományt a templom átépítésére megkapta. Különböznél ma városunk egy nagyon szép és jellegzetes épülettel lenne szegényebb.

Stílusok termékeny keveredése e kis ékszer • Cirill betűs tábla a templom falán • A sajátos havaselvi reneszánsz egyik példája: „brâncovenesc”-stílusú faragások egy tölgyfaajtón • Freskó és nyitvatartás



Az első román iskola

Létezik egy tévhit és bizonytalanság a brassói oktatás múltját illetően (is). Az utóbbi másfél száz esztendő alatt a helytörténetírás jól érzékelhetően nemzeti-nemzetiségi szempontúvá lett: a szász történészek a brassói, barcasági szászok történetével foglalkoztak, a román írástudók a románokéval – mintegy mellékesen utalva rá imitt-amott, hogy azért más etnikumok is léteztek a múltban is errefelé. (A magyar helytörténészeknek nincs amit felróni, mert ilyenek – talán az egy Orbán Balázst leszámítva, aki erre is járt – nem léteztek.) A helyzet még jobban elfajult az utóbbi évtizedekben, amikor a történelem a napi propaganda szolgálatába kényszerült. Az egyoldalú történelemszemlélet – amely





nem azt vizsgálja, mi történt az idők folyamán ezen a tájon, hanem csupán azt, hogy mi történt itt egyik-másik népcsoporttal – torzulást okozott a köztudatban. Egy jó példa erre az első román iskola. A román kutatók az idők folyamán megállapították, hogy román nyelvterületen valóban Brassóban, a bolgárszegi Szent Miklós-templom mellett működött az első román tannyelvű oktatási intézmény. Ez a románok számára nagyon fontos és lényeges kultúrtörténeti tény. Ami viszont emellett elsikkad, az az, hogy itt hozta létre a humanista Johannes Honterus az első olyan iskolát, amelyben a tanítás nemzeti nyelven, tehát nem latinul, illetve ószláv nyelven, hanem németül folyt. És ugyancsak Honterus szervezte meg elsőként a barcasági szász falvakban is a nemzeti nyelvű elemi oktatást. A történetesen szász Honterus úttörő kezdeményezésének egész Erdély művelődéstörténetére hatása volt, mert a barcasági szász egyházi felügyelet mellett szervezett elemi iskolák, valamint a nagy hírű brassói középiskola példájára szerveződtek a székelyföldi protestáns iskolák, középiskolák, és ahol erre lehetőség adódott, a román tannyelvű iskolák is. Anyanyelven kiművelt fiatalok tömegét nevelve századokon át.

Ha ma valaki az iránt érdeklődik városunkban, hogy hol is van az első román iskola épülete, az első járókelő nagy valószínűséggel útbaigazítja. Ami dicséretes dolog. Ám ha azt kérdi, hogy hol volt a mai Románia területén az első anyanyelvű iskola, középiskola, illetve ki volt Honterus, a válasz nagy valószínűséggel vállvonogatás lesz. Ami már kevésbé dicséretes. Tekintve, hogy Honterus iskolaszervező munkássága – erdélyi viszonylatban – nem kisebb, mint a bolgárszegi Mihai esperes iskolaépítő fáradozása – helyi viszonylatban.

A bolgárszegi Szent Miklós-templom melletti iskola kőépületét 1597-ben emelték, a moldvai Aron Vodă költségén. A dátum biztos, ugyanis a vajda a brassói városi tanácsnak küldte a pénzt, s a városi pénztárban ezt akkurátusan nyilvántartásba vették, Mihai esperesnek

pedig itt kellett elszámolnia a felmerült költségeket. Hogy a Bolgárszegben 1597-ben az iskolának kőépületet emeltek, azt is jelenti, hogy nagy valószínűséggel már korábban is kellett ott oktatási intézménynek működnie, valószínűleg egy kevésbé időtálló faépületben. De hogy pontosan mikor is alakult itt iskola, arról pontos feljegyzés nem létezik (mint ahogy a város többi iskolájának alapításáról sincs írott adat). Az első utalás a bolgárszegi tanítókról (grămătic) a XV. század második feléből származik, amikor is az 1470-es években Oprea, Nan, illetve Radu nevezetű, a román nyelvet ismerő írástudók Brassó város képviselőjében követségbe mentek Laiotă Basarab, illetve Radu Paisie fejedelmek udvarába. Valamivel később működött Stoica Dobromir (az ő címe már „dascăl”, azaz kántortanító), aki 1530-ban hétszer, 1532-ben tizenkilencszer, 1533-ban nyolcszor stb. utazott Brassó képviselőjében a Kárpátokon túli fejedelmi udvarokba. A városi tanács előszeretettel vette igénybe szolgálataikat, hisz az ószláv, a román, olykor a görög nyelv jó ismerői, amellet írástudók voltak, akik idehaza a szász magisztrátus (németül, latinul, olykor magyarul beszélő) uraival is szót tudtak érteni. Ez valami olyasmi, mintha manapság a bukaresti kormány erdélyi magyart küldene Budapestre tárgyalni. Vagy szászt Bécsbe vagy Berlinbe követnek. Ma ez elképzelhetetlen. Ha eleinkre gondolunk, vajon tudtak ők valamit, amit mi, kései utódok már nem...?



Sok nebuló koptatta padok • Az iskolamúzeum épülete • Hajdani nyomdaeszközök a múzeumban



A Fellegvár

Ha ezek a kövek beszélni tudnának, a mai ember számára sok érdekes vagy furcsa történetet regélhetnének. Sok furcsa vagy érdekes – ám mindenképp jellemző – esemény zajlott itt a különböző korokban a falak alatt.

Amiután Brassó egykori lakosai a síkról a jelenlegi Belváros helyére, a völgybe felhúzódtak és településüket fallal vették körül, arról is gondoskodtak, hogy a környező dombtetőkön erődöket építsenek. Azért, hogy ostrom esetén a völgyben meghúzódó várost ne lehessen ezekről a dombhátról lőni. Így épült a Fekete-, és tőle nem messze, a Warthe oldalán a Fehér-torony, és ezért építettek a mai Fellegvár dombján Brassó városatyái előbb egy fa őrtornyot. Ez, a feljegyzések szerint, 1524-ben





történt, és az új őrtorony a várost északról határoló síkvidéket vigyázta.

Az időszak a török előretörésének ideje. A mohácsi csatavesztést követően (1526) polgárháborús viszonyok köszöntöttek Magyarországra. A főurak egy része a török-párti Szapolyai János, más része Ferdinánd, az osztrák császár trónigényét támogatta. E vetélkedésben Brassó városa Ferdinánd-párti volt. Ez a város részéről komoly kockázatvállalást jelentett akkoriban, amikor valamelyik párthoz tartozó főurak (nyilván, juttatom reményében) igyekeztek az ellenpárt ellenőrzése alatt levő vidékeket uruknak meghódoltatni. Egy ilyen konfliktusba

keveredett Brassó, minek következtében Petru Rareș moldvai fejedelem a Fellegvár dombján levő őrtornyot leromboltatta, húsz fős őrségét pedig rabságba vetette.

Az 1527-ben trónra került moldvai vajda Szapolyai szövetségesekeként került Brassó falai alá. Ami azt illeti, kezdetben Petru Rareș is Ferdinánd





híve volt, tőle remélve segítséget az országát egyre jobban szorongató török ellen. Ekkoriban, uralma első éveiben még kiváló kapcsolatokat ápolt Brassóval. Hanem a fejedelem hamar belátta, hogy Bécs messze esik Suceavától, Ferdinándnak nincs ereje megvédeni őt. Átállt hát a török (és Szapolyai) pártjára. A törökpártiak és a németpártiak közti összecsapásra 1529. június 22-én került sor, Földvárnál. Ferdinánd pártján volt a brassói hadakon kívül Török Bálint temesi ispán és erdélyi főkapitány csapata, a fogarasi főúr, Majláth István és serege, valamint Gerendi Miklós erdélyi püspök bandériuma. Szapolyai pártján Petru Rareș moldvai vajda és a székelyek álltak. Az ütközet a németpártiak „siralmas vereségével, hogy ne mondjam, szégyenletes futásával végződött”. Az idézet Ostermayer brassói krónikás feljegyzéseiből való, aki leírta azt is, hogy a moldvaiak elszedték a brassói hadak ágyúit is. Ez után a fejedelem megüzente Brassónak, térjen Szapolyai hűségére, különben ellene fordul. Brassó tanácsa komolyan vette a fenyegetést: sebtében lebontották a ferences kolostort és anyagából a domonkos kolostor elé új falat húztak, megerősítették (már amennyire lehetett) a Fellegvár dombján levő erődöt, megemelték a Katalin-kapu környéki városfalat stb. Petru Rareș október végén ért hadaival a város falai alá. A Sprengen levő faerődöt elpusztította, és ugyanerre a sorsra jutott a Fellegvár dombján levő erőd is. De a város jól védett falai előtt a

moldvaiak meghátráltak. A városvezetőség tárgyalásokat kezdett, végül ésszerű kompromisszum született: a pártoskodó város beleegyezett, hogy a két trónkövetelő közül azt, aki Budán parancsol és Szent István koronáját birtokolja, azt ismeri el uralkodónak. A gazdag ajándékokkal „megpuhított” moldvai fejedelem pedig, mint ki dolgát jól végezte, elvonult.

A brassóiak pedig amellet, hogy uralkodása végéig igyekeztek jó barátságban maradni a harcias fejdelemmel (a jó barátságot sűrű követjárások és „egyéb figyelmességek” biztosították), a Fellegváron a felgyújtott fatorony helyén kőerődöt építettek. E négyszögű kőerődben egy évszázaddal később, 1623-ban egy 81 méter mély kutat ástak, majd Bethlen Gábor erdélyi fejedelem utasítására a ma is meglevő négy hegyes sarokbástyát építették. Míg a városfalakat veszély idején zömmel az önvédelmi harcra kiképzett polgárok védték, a Fellegvárnak állandó, fogadott őrsége volt: általában magyarok.

A Fellegvár Brassó védőbástyájának épült, ám olykor börtönként használták. 1688-ban például a meghasonlott városi polgárság ide zárta az osztrákpárti városvezetőséget. Aztán fordult a kocka, és a lázadónak minősített polgárok vezetőit kivégezték. 1704-ben Rákóczi kurucai ellen erősítették a most is Habsburg-párti város védelmét: ekkor végezték az épületen katonai szempontból az utolsó jelentősebb átépítést.

S mert a vár fenntartása sokba került, a városi tanács Mária Terézia császárnőnek ajánlotta fel az erődöt. Azontúl osztrák katonaság állomásozott benne, 1849 áprilisáig, amikor a Bem József vezette szabad-



ságharcosok elfoglalták. Júniusban megtörtént a csoda: a tömösi csatavesztésről mit sem tudó várórség, mintegy kétszáz honvéd, két napig állta a sarat a 28 ezer oroszral szemben. S csak akkor adták fel a várat, amikor a forradalom leverésére bevonuló sereg komoly ostromhoz készülődött.

A katonai jelentőségét veszített várat aztán katonai laktanyaként, raktárként, illetve börtönként használták. A várat 1931-ben Brassó városa II. Károly román királynak ajándékozta, de ettől még nem lett nyaraló belőle, mint a (szintén az uralkodóháznak ajándékozott) töröcsvári várkastélyból: a Fellegvár megmaradt börtönnek, katonai raktárnak. 1981-ig, amikor is vendéglőt nyitottak benne.



A bejárat boltíve még a régi • Az ágyú sem ellenségriasztó, ellenkezőleg, vendégcsalogató • Őrhely • A vendéglátásra átalakított egykori erődítmény • Latin felirat a Fellegvár falán



A Schobeln-ház

A Kolostor (ma: Mureşeni) utca egyik legjelentéktelebb épületének tűnik, holott évszázadokig a legszebb, legnagyobb ház lehetett. (Ne feledjük, száz esztendővel ezelőtt alig akadt kétemeletes ház a városban, kétszintes, azaz egyemeletes is csupán a Belvárosban.) A Schobeln-ház közel fél ezer éve áll, és minden valószínűség szerint emeletesnek épült. A kapualjban jobbra faragott kő ajtókeret látható, mellette vasrácsos, hasonlóképp kőből készült ablakkeret. Innen vezet a lépcső az emeletre. Az ajtókeret fölött címerpajzsot faragtak, benne az MB monogram és



az 1550-es évszám. Sebastyén György műtörténész az erdélyi reneszánszról írt művében (*O pagină din istoria arhitecturii românești: renașterea*) a brassói Schobeln-ház reneszánsz kőfaragványain gótikus elemeket is említ. Az udvar felől nézve éppen megmaradtak a ház emeleti ablakainak reneszánsz bolthajtásai is. E ház tehát (a kőfalak legalábbis) átvészelték a várost teljes egészében elpusztító 1689-es tűzvészt. Ami nem is csoda: a földszinti szobák vastag falai masszív boltívekre támaszkodnak: ha modern komfortot nem sokat nyújtanak is, ezzel szemben időtállóak.

Az épület a feljegyzések szerint rendre a Hermann, Seuler, Albrich és Schobeln családok tulajdona volt: azaz mindvégig a város leggazdagabbnak számító polgáraié. A névadó Schobelnekről például fennmaradt, hogy a család egyik tagját, Simont, 1678-ban Apafi Mihály erdélyi fejedelem nemesi rangra emelte, címeres nemeslevelet állítva ki számára. Általában azok a szász polgárok részesültek hasonló kitüntetésben, akik városukat elhagyva, az uralkodónak valamilyen nagy szolgálatot tettek, tevékenységükkel az országnak is hasznára voltak. Mint például a fél Európában kereskedő, követségbe járó Benknerek, akik közül ketten is, egymástól függetlenül, nemességet kaptak. Az említett Schobeln-ivadék a gyulafehérvári fejedelmi kancelláriában (ma úgy mondanók: kormányhivatalban) tűnt ki szorgalmával és lelkiismeretességével.

Ebben a brassói, Kolostor utcai házban működött évszázadokig a





brassói nyomda is. Az egymást követő háztulajdonosok nyomdatulajdonosok is voltak egyszersmind.

A nyomdászatot Brassóba Johannes Honterus hozta be 1534-ben. Az ehhez szükséges kellékeket német földről szerezte be. Már egy évvel később a hitújítást tárgyaló röpiratokat nyomtatott itt. Honterus brassói nyomdája mindvégig nagyon intenzíven működött. A reformáció hitelveit tartalmazó munkákat (legjelesebb közülük a *Formula reformationis Ecclesie Coronensis et Barcensis*), hitvitákat és prédikációs könyveket nyomtattak itt, de ugyanakkor tankönyveket is, és itt adták ki a szász nemzet törvényeit és kiváltságait első ízben összefoglaló jogtudományi művet, Mathias Fronius munkáját is. A nyomdát Honterus halála (1549) után tanítványa és utódja, Valentinus Wagner működtette, ha lehet, még nagyobb szervezőkészséggel és energiával. A nyomda Wagner halála után vesztített jelentőségéből, 1583 táján Georgius Greuss tulajdonába került, és 1594-től nincs tudomás arról, hogy Brassóban újabb könyveket nyomtattak volna.

A Honterus-féle nyomda nem itt, ebben a Kolostor utcai épületben működött, viszont 1654-ben az akkori háztulajdonos, egy Hermann, házában összegyűjtötte az egykori Honterus-nyomda még fellelhető felszerelését, a préseket, a betűkészletet, mindent. Amit kellett, pótolta, kijavíttatott és újraindította a nyomdát. Amely ezek után – bár a Honterus-nyomdához fogható országos jelentőségre többé nem tett szert – évszázadokig működött, az egymást váltó új és új ház- és nyomdatulajdonosok keze alatt.

1833-ban új tulajdonos jelentkezett, Johann Gött. „Kilóg” az eddigi tulajdonosok sorából, mert nem brassói (Bodenheimből, a hesseni választófejedelemségből jött), nem a gazdag patríciusok egyike, akinek (egyebek mellett) nyomdája van, hanem a mestersége nyomdász, és – belevágott a lapkiadásba. Hogy fogalmat alkothassunk: akkoriban

egyetlen német nyelvű lap jelent meg Erdélyben, hosszabb ideje és rendszeresen, a Szebenben nyomtatott Siebenbürger Bote. 1835-ben ennek konkurenseként jelentkezett a brassói Gött-nyomdában előállított Siebenbürger Wochenblatt. Ötletesebb, modernebb lap volt, „elszipkázta” az olvasókat: már ezer előfizetőnél is többje volt, míg a szebeni újság alig 15 előfizetővel maradt.

Ugyancsak Gött ötlete volt egy román meg egy magyar nyelvű lap



indítása is. Az ötletet a helyi értelmiség felkarolta. Nem is ezzel volt a gond, hanem a két nemzetiség, a magyar és a román eltérő helyzetével. A brassói román közösségnek a XIX. század elejére több módosabb, sőt gazdag tagja volt: a fejedelemségekkel, valamint a Dunától délre eső vidékekkel nemzedékek óta kereskedő családok. Támogatásuk révén Brassó a románság egyik szellemi központjává vált. (Itt alakult később, 1854-ben a román nyelvterület egyik első középiskolája, a ma Andrei Șaguna érsek nevét viselő gimnázium is, és ha már a nyomdák nál tartunk, a Schobeln családtól bérelte Boghici nagykereskedő az általa működtetett „román nyomdát”.) Az 1835-ben alapított Gazeta de Transilvania hamar olvasóközönségre lelt. A magyar nyelvű Erdélyi Hírlap is szép reményekkel indult 1837-ben, ám egy év múltán a kiadó a megjelenést beszüntette: a példányszám kétszáznál sehogys sem akart feljebb menni. Tudomásul vétetett: az erdélyi magyarság szellemi központja másutt van.

A Felfalusi Kovács Antal plébános által 1848-ban kezdeményezett lapkiadás, a Brassói Magyar Hírlap néhány számának megjelentetése után Bem tábornok 1849. április 16-i lapindítása, a Brassói Lap megalapítása tehát a harmadik lapalapítási kísérlet városunkban.

És mindhárom lap a Gött-nyomdában, azaz a Schobeln-ház földszintjén készült.

A Schobeln-ház udvara • A hajdani Kolostor utca egyik legelegánsabb épülete • A lábtörlőt itt reneszánsz köszöbre teszik • Az ajtókeretet 1550-ben faragták, egy bizonyos MB monogramú szász patrícus számára • Az udvar az utóbbi négyszáz esztendő során alig változott...



Az első gyógyszertár

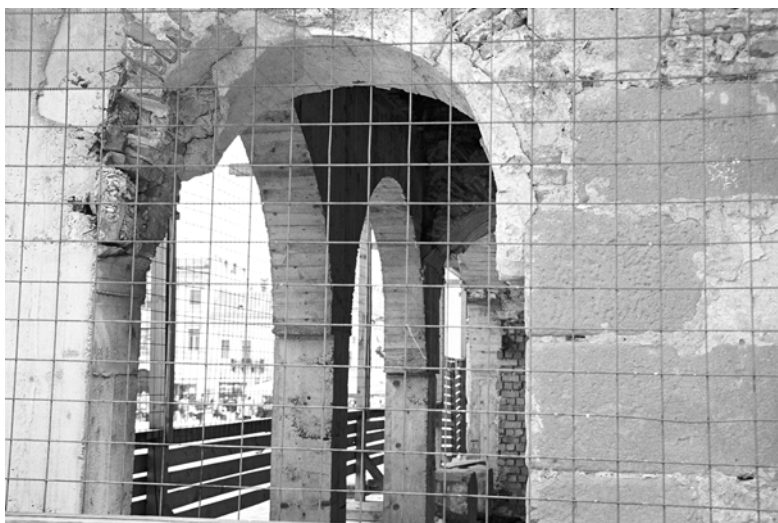
Bár okiratokkal igazolhatóan az első gyógyszertár Erdélyben Nagyszebenben, 1494-ben létesült, Brassó sem maradt el sokkal: már 1520-ban a városi számadáskönyvekben megjelenik egy patikus, Johann „aromatario”, akinek két ízben is 6 forint 12 oszporát fizettek. Ez a gyógyszerész negyedévi járandósága volt, és (beszorozva) mintegy 25-28 forint évi jövedelemnek felelt meg. Ugyanekkor a városi orvos évi fizetése 80 forint, a városi jegyzőé pedig 60 forint volt. A könyvelésből tehát kitűnik, hogy a gyógyszerész is városi közkalmazott volt (nem pedig mint ma, saját számlára dolgozó gyógyszerkereskedő). A gyógyszertárat is a város tartotta fenn, erről a továbbiakban több



bejegyzés is tanúskodik: 1521-ben például asztalt, padokat és állványokat csináltattak a városi gyógyszertár számára és ugyanekkor különböző edényeket is beszereztek, összesen 4 forint értékben. 1533-ban Jeremias gyógyszerész két ízben is jelentős összeget, 40 forintot kapott, gyógyszerek beszerzésére. 1539-ben pedig edényeket, mérlegeket, súlyokat vásároltak 8 forintért, egy görögnek pedig, aki Törökországba utazott, 100 forintot adtak külföldi gyógyszerek beszerzésére.

Ha tekintetbe vesszük, hogy Berlinben az első gyógyszertár 1488-ban létesült, itt Transsylvaniaban nem is voltak annyira elmaradva a világtól. Mármint a szász atyafiak. Mert ugyancsak feljegyzések vannak arról is, hogy az erdélyi szász városok polgárai által alkalmazott és fizetett orvosok kezelgették betegség esetén Erdély, Moldva és Havasalföld koronás főit is, akik ugyancsak itt, a legközelebbi patikában szerezették be szükséges orvosságaikat. Brassó városa például diplomáciai jószolgálatot tett, amikor 1542-ben orvosát Moldvába küldte, a gyengélkedő Petru Rareș kezelésére. Ami azt jelenti, hogy keresett és nagyon megbecsült ember volt egy orvos, ritka és keresett dolog volt egy gyógyszertár akkoriban.

Ritka és nagyon fontos felfedezés történt Brassóban, idestova húsz esztendeje immár: a Tanács téren, az egykori Turist üzlet nagyjavításakor középkori eredetű falfestményekre bukkantak a vakolat alatt. Rendre minden egyes szobában. Amit azonnal megállapítottak, hogy ilyen nagy festett falfelület világi építményben eddigi ismereteink szerint nem





maradt fenn sehol. Az egyik szobában (a Fekete-templomhoz legközelebb eső sarokszobában) a boltíveket derékmagasságig beborító virágmintás díszítések egy helyütt megszakadnak: itt egy középkori gálya és mellette egy gótikus kikötőváros meglehetősen épen maradt képe került elő a vakolat alól. Ebből kiindulva feltételezik, hogy távoli országokból származó, ritka áruk boltja – azaz gyógyszertár, minden bizonnyal az első brassói városi gyógyszertár – lehetett itt hajdan. A felfedezés annak idején mindenkit meglepett. A Turist készruhabolt visszaállításától azon-

mód eltekintettek, és megkezdődött a restaurálás-helyreállítás időigényes munkája. Minden bizonnyal egy kávézót nyitnak majd ebben a sarokszobában – nyilatkozta akkori jegyzeteim tanúsága szerint egy városi főilletékes: „külföldiek számára, ahol valódi kávé is lehet majd kapni”. Ez is immár kordokumentum: a kávé, akárcsak a középkorban, a Ceaușescu-érában is egzotikus ritkaságnak számított, válogatott emberek drága itala volt. Aztán mégsem lett ott kávézó, és ma sem tudni, hogy mi lesz ott, mert a renoválással már évek óta leálltak.

De visszatérve a gyógyszertárakra: Erdélyben még az 1700-as évek elején is összesen hat gyógyszertár létezett. Ebből Nagyszebenben volt kettő, Brassóban, Kolozsvárt, Besztercén és Fogarason (!) pedig egy-egy. Az osztrák uralom beköszöntével egy-egy új gyógyszertár megnyitásához kormányengedély kellett, így pontosan nyomon követhető, melyik városban mikor, milyen nevű gyógyszertárak nyíltak (és működtek patikusdinasztiák vezetése alatt, nem egy esetben évszázadokig). Brassóban ezek szerint A Medvéhez címzett gyógyszertár 1690-ben kapott működési engedélyt (hosszabb ideig a mai Hirscher utca és Poarta Schei sarkán levő épületben működött), 1720-ban Az Órangyalhoz (Tanács tér, Búzasor), 1757-ben Az Arany Oroszlánhoz (Búzasor, majd Kapu utca), 1772-ben a Fehér Templom gyógyszertár (Tanács tér, Lensor, majd Kolostor utca), 1801-ben az Arany Korona (Tanács tér, Búzasor, majd Bolgárszeg, Katalin – ma Băi utca), 1821-ben A Szerecsenhez (Tanács tér, Virágsor), 1850-ben A Reményhez

gyógyszertár (a Kapu utca és a Weiss Mihály utca sarkán) stb. A gyógyszerházakat a városi egészségügyi hatóságok rendszeresen ellenőrizték, és ez nem volt pusztán formáság. Egy Bolthos nevű gyógyszerészt Brassóban 1787–88 között patikájának ideiglenes bezárásával sújtottak, mert nem szakképzett segéddel dolgozott, dr. Wolfgang Mylius patikáját pedig egy súlyosabb szabálytalanság miatt 1801-ben örökre becsukták.

Szépréti Lilla brassói származású író nő visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a gyógyszerházak a társasági élet helyszínei is voltak. Minden gyógyszerész alkoholt is párolt, saját likőrspecialitást is kotyvasztott, s ebből az oda betérő úri társaságnak felszolgált.

Tehát még ha kocsmát nyitnak is az első városi patika helyiségében, még az is stílszerű lehetne, csak tennének immár valamit: mert várni vártak már épp eleget. Elővéve a kincstári optimizmust, bízunk benne, hátha lesz egyszer, valamikor, egy életrevalóbb polgármester, aki akar és tud is valamit kezdeni a város eme párját ritkító örökségével...





A Hosszú utca legrégebbi patikája • Az épület renoválása már sehogy sem akar befejeződni. Az első városi gyógyszer-tár a Fekete-templom felé eső sarokszobában volt • Ott, túl a rácson gótikus falfestmények vannak, ha még megvannak • A Hosszú utcai új gyógyszer-tár régi emblémája • Még a reformáció előtt zárda működött ebben a Kapu utcai saroképületben, ahol 1850-ben A Reményhez címzett gyógyszer-tár megnyílt • A mai Băilor utcai Arany Korona homlokzatán még kiolvashatók a gyógyszer-tár szó egyes betűi • Az egykori A Medvéhez gyógyszer-tár



A Katonai Parancsnokság épülete

A brassói Tanácsház zömök tornyán, körben, a tető magasságában keskeny vaskorlátos terasz látható. Ezen járt körbe a toronyőr, figyelve, lát-e nappal füstöt, éjjelente gyanús fényt a házak közt: a kezdődő tűzvész nyilvánvaló jeleit. Jó oka volt a városi tanácsnak, hogy külön embert tartson és fizessen csupán e figyelgetésért. Óránként a toronyőr megfújta trombitáját, így adván tudtára a lakóknak az idő múlását. Tartott ez a szokás 1727-ig, amikor is (mint Gernot Nussbächer, a már idézett brassói főlevéltáros kikutatta) báró Langlett osztrák katonai parancsnok a trombitálást beszüntette. Mert zavarta a kedvenc papagáját. Ott aludt őkelme ugyanis (papagájostól) mindjárt a torony alatt, a Lensoron, a szemközti épületben. Itt volt vagy két évszázadig az osztrák katonai parancsnok szállása és a határőrség központja is.

A ház azon kevés épület közé tartozik Brassóban, amelyeken címer van. (A Seuler család címere: oszlop, tetején golyóval. Ott látható az épület frontján, a főbejáratától jobbra és balra.) Kolozsvárt vagy Marosvásárhelyt sokkal több házon van nemesi, főúri címer. Brassóban (a Belvárosban) viszont csakis szászok lehettek háztulajdonosok. II. József megszüntette ugyan ezt a szabályt, de a brassói polgárok annyira ragaszkodtak e szokássá lett kiváltságukhoz, hogy nem nagyon adták el idegennek a házat. A szászok túlnyomó többsége itt címertelen polgárember volt. Megtörtént ellenben olykor, hogy valamelyik gazdagabb szász polgár különös szolgálatot tett az uralkodónak, aki e szolgálatot azzal jutalmazta, hogy nemességre emelte az illetőt. A brassói szász nemesi családok létszáma a századok folyamán is legfeljebb pár tucatra tehető. (Legismertebbek az Albrich, Benkner, Czak, Christoph, Drauth, Engel, Filstich, Fronius, Greising, Herbertsheim, Lange, Mederus,

Plecker, Schobeln, Seuler, Tartler, Weiss családok.) E ház nem tudni, örökség vagy házasság révén került-e a Seulerektől a Herbertsheim család birtokába, ami biztos, az az, hogy a Herbertsheim família építtette át valamikor a XVIII. század elején, az 1689-es nagy tűzvész után, Bécsből hozatva építész a munkálatokhoz. A város legfényűzőbb épülete volt akkoriban. Stílusa helyenként rokokóba átcsapó késő barokk. Nem sokra rá, hogy elkészült, a város (akkoriban hallatlanul magas összegért) 10 000 forintért megvásárolta és vendégháznak rendezte be. Közrendűek számára mindig is léteztek vendégfogadók, a városfalakon belül és kívül. Ám a Brassóba látogató előkelőbb személyeket nem lehetett fogadóba küldeni, őket a módosabb családok látták vendégül, és a város a közös kasszából utóbb megtérítette a költségeiket. Most, a Seuler–Herbertsheim-ház megvásárlásával eme előkelőbb vendégek szállásáról is gondoskodtak. Itt szállt meg Brassóban járván II. József császár, 1773-ban, illetve tíz évvel később, 1783-ban, s kései utóda, I. Ferenc József is, 1852-ben. A nem túl gyakori uralkodói vizitek között pedig a legfőbb hadúr, a császári hadak parancsoka tanyázott az épületben.

Külön története van annak is, miképp kerültek a császáriak Brassóba.

1688-ban, Apafi Mihály uralkodásának vége felé az osztrák befolyás annyira megerősödött Erdélyben (a törököt ekkoriban verték ki Magyarországról s a Balkán északnyugati részéből), hogy a fejedelem kénytelen volt beleegyezni, hogy Erdély legfontosabb váraiba, városaiba



osztrák katonaságot szállásoljanak. Brassóba is. Míg azonban Erdély más városaiban az osztrák hadak beszállásolása simán ment, a brassói polgárok ellenálltak. A világlátottabb városvezetőség persze jól tudta, hogy a törököt a basák megvesztegetésével például távol tarthatta Brassótól, az erdélyi fejedelem hadai előtt is bezárhatta a kapukat (mint tette Báthory Gáborral) különösebb következmények nélkül, ám az osztrákokkal nem lehet kukoricázni, és a fogát szíva ugyan, de beengedte volna a hadakat. A köznép azonban, árulást látva az ősi kiváltságok feladásában, fellázadt. A bírót lefogták, új bírót választottak, a kapukat bezárták és ostromra készülődtek. (Brassó látta el a fél Balkánt fegyverrel, fegyverük is volt, és az önvédelmi harcra is kiképzettnek tudták magukat.) Caraffa, az erdélyi főhadparancsnok azonnal intézkedett a fellázadt város elfoglalásáról. De Apafi sem akarta tétlenül tűrni, hogy országában az osztrákok csináljanak rendet, hadba szólította hát az udvarhelyi székelyeket. Veterani tábornok viszont, a Brassó alá küldött császári hadak parancsnoka nem vette túl komolyan a lázongó címiseket. És neki lett igaza. Hivatásos katonasága minden veszteség nélkül foglalta el előbb a Csigahegyet, s az innen lövöldöző mesterlegényeket még csak fogságba sem ejtette: elszedette ruháikat és fegyvereiket, aztán hagyta őket futni haza. Ugyancsak veszteségek nélkül zajlott a Fellegvár ostroma. Talán a harmadik gyújtóbomba nyomán a várvédők kiüzentek, hogy feltétel nélkül megadják magukat: mert mi lesz, ha meggyúl a tető a fejük felett? Csak épp Teleki Mihály kancellárnak, az erdélyi hadak vezetőjének írták meg, mégse tűrje, hogy osztrák csapatok üljenek a Brassót uraló Fellegvárba. Csakhogy Teleki uram már rég nem volt abban a helyzetben, hogy az osztrákoknak bármit is megtilthatott volna. A Fellegvár eleste után a város is megnyitotta kapuit. A felkelés vezetőit, mintegy harminc személyt letartóztattak, ötöt közülük halálra ítélték és ki is végeztek. A régi bírót visszaültették a polgármesteri székbe, a város férfilakosságát pedig kiterelték a Tanács térre, letérdepeltették és megeskették őket új uruk, az osztrák császár hűségére. Azután pedig hogy, hogy nem, egy szeles napon kigyúlt és leégett az egész város: ezzel Brassó irigvelt gazdasági ereje is odalett. Egy évszázadba telt, amíg a Fekete-templomot vagy a Városházát újjáépíthették maguknak.

Ilyen előzmények után érthető, ha az osztrák katonai parancsnok városi szállásáról kiüzent, hogy a toronyőr trombitája zavarja az ő papagáját, akkor a toronyőr engedelmeskedett, és a történelem folyamán többé nem trombitált.

A Tanácsház tornyán a toronyőr trombitával óránként körbejárt • Középen az egykori Katonai Parancsnokság



Régi lakóházak

Igazán régi lakóházak, polgárházak Brassóban nincsenek. Másutt, Nyugat-Európában sok helyt fennmaradtak, ha némiképp átalakított formában is, XII., XIII. századból származó épületek, sőt olykor egész utcák vagy városnegyedek, nálunk erre példa nincs. Szokták ugyan az ellenséges hadak dúlását emlegetni, ám Brassóban utoljára 1421-ben járt a török (a későbbi követjárásokat leszámítva, ám még akkor sem altatták a követ urakat a falak mögött, hanem a Hosszú utca felső felén épített vendégfogadóban, a későbbi Nr.1-ben (ma a Művészeti Népiskola székhelye, a földszintjén gyógyszerertárral). Tehát tőlük még lehetett volna építkezni. Itt valahogy soha nem volt annyira népes a város (a fallal kerített Belváros), hogy emeletes házakat kellett volna építeni, szorosan egymás mellé, mint másutt. A Belváros házainak zöme még másfél



évszázaddal ezelőtt is földszintes volt, hátul sok helyt pajtával, tyúkollal, még kis kerttel is. (Az állattartást a Belvárosban alig 1890 táján tiltotta el a tanács.) Akkoriban egyébként egyetlen kétemeletes házát említenek a városban, ez a Tanács téren a mai Takarékpénztár (CEC) épülete volt. Még a leggazdagabb polgárok, iparosok, kereskedők is megfértek családotól egy legfeljebb egyemeletes házban. Hogy ma a Kolostor utca vagy a Kapu utca (a leggazdagabb brassói patríciusok lakhelye) tele van ennél magasabb épületekkel, az a XIX. századi gazdasági fellendülésnek és a lakosság számbeli megnövekedésének köszönhető. A román fejedelemségek egyesülése, majd függetlenné válása elindította a Kárpátokon túl is a polgárosodást, az iparcikkek iránti megnövekedett keresletet pedig a dél-erdélyi szász városok elégitették ki elsősorban. A konjunktúranövekedés viszont elsősorban a Kolostor stb. utcai nagykereskedőt vagy gyáriparost gazdagította, semmint a Vár utcai tímárt, szabót vagy asztalost. Nos, ami ekkoriban épült, az mind egykori középkori polgárházak helyére épült. Általában úgy, hogy a régi épületet földig lerontották.

Van a Kolostor (ma Mureșeni) utca és a Tanács tér sarkán egy szabályt erősítő kivétel: bent a kapualjban gótikus, illetve reneszánsz faragott kő ajtótokokat láthat az érdeklődő. Az ajtótok felső, reneszánsz részén





címert közrefogva az 1587-es évszám látható. Az ajtótok két függőleges része ennél jóval régebbi, gót ízlés szerint készült. Sebestyén György művészettörténész szerint Erdélyben egyedülálló ez a társítás, és az épület többszöri átépítését bizonyítja: a valamilyen okból megrongálódott gótikus ajtókeretet a ház átépítésekor egy 1587-ben faragott kővel pótolták, majd az ódon falakra utóbb még két emeletet ráhúztak. Még érdekesebb a pince, melynek boltívei ma már megállapíthatatlanul régiek. Ez egyébként nem ritkaság a Belvárosban: nagyon sok szecessziós külsejű épületnek középkori pincéje van.

Erre kézenfekvő magyarázat az 1689-es nagy tűzvész, amely a Belváros házainak nagy részét elemésztette. A tüzet követő újjáépítéskor a pincét többnyire nem kellett újrarakni. Nos, e tűz miatt is olyan kevés az igazán régi épület. Ritkaságnak számít a Vár utca 42. szám alatti ház, melynek egyik szobájában a díszesen faragott gerendán az 1581-es évszám olvasható. Ma is. A ház egyébként jelentéktelen külsejű, földszintes, csak a tetőtér falazása

emlékeztet a prázsmári vár falának reneszánsz kori kiképzésére. Az említett gerenda viszont azt bizonyítja, hogy ez a ház egy évszázaddal a nagy tűz előtt épült, és átvészelte a pusztítást. A padlásan az is látszik, hogy miért: a régi ház padlása elejétől végig élére rakott téglával van kipadrolva. A hagyomány szerint tímármesteré volt a ház, aki itt, a jól megépített padlástérben szárította a bőröket.

Igy adódik az a paradox helyzet, hogy a legtöbb régi ház egy csokorékban Brassóban az egykor Új (ma: Cerbul) utcának nevezett belvárosi utcában van. Ami azt jelenti, hogy ez az utca később épült ki, mint a többi, ám házainak jó része ma is többnyire olyannak maradt, mint az építéskor volt, míg a többi belvárosi utca épületei időközben ilyen-olyan okokból átépültek, a kor divatja szerint modernizálódtak.

Brassó történelmi Belvárosa sajnos építészetileg elég felemás. Elég csupán a Hirscher utcának a Vár utcába torkolló részére gondolni: reneszánsz lábasház, barokk épület és kubista nyugdíjpénztár áll össze nem illően egymás szomszédságában. De más utcákban is hasonló a helyzet. Nemrég, a kilencvenes évek legelején történt (amikor már ugyancsak óvni kezdtük a műemlékeket, ugyebár), hogy egy üzlettulajdonossá lett „forradalmár” csákánnyal törette ki egy Barițiu utcai épület boltíveit. Ugyan ki mert volna szólni neki ezért? S ilyen kivételezett helyzetű „forradalmárok” mindig voltak errefelé. Elég csupán a Fekete-templom közvetlen közelében felhúzott, egyetemi művelődési háznak vagy minek elképzelt betonmonstrumra gondolni, mely ama „csodálatos forradalom” óta félig elkészülten várja... Mit is?





Vár utca 42.: a város legrégebbi lakóháza • A mai Hirscher utca környékén van a legtöbb régi lakóház • Ma már ritkaságnak számít a földszintes ház a Kapu utcában • Tanács tér 1. szám: a kapu alatti boltíven monogramos, évszámos faragás • Ehhez a kapu melletti gerendához (Hirscher utca 2. szám) a hátsolovát kötötte a gazdája • E Kapu utcai polgári házat az elsők között restaurálták • Idáig tartott Brassó, alapításakor. A Felső Villa-utca nyomvonala mutatja, hol kanyarodott a várost kerítő palánk. A Tanácsház tornya egykor kapubástya volt ezen a palánkon



A Honterus Középiskola

Hogy az első iskola Brassóban mikor alakult, nem tudni – minden ellenkező híresztelés dacára. Ha a többnyire erősen elfogult spekulációktól eltekintünk, és azt vesszük alapul, amiről kétségtelen írásos bizonyíték létezik, akkor az első bejegyzés a Bécsi Egyetemről származik: 1385-ben egy Johannes Philippi de Corona nevű fiatalember ide beiratkozott. A Philippi szász család a legutóbbi évekig létezett Brassóban: elképzelhető, hogy az egyik ősükről van szó. És feltételezhető, hogy ha ez az ifjú Bécsbe egyetemre ment, akkor előbb idehaza is tanulhatott valahol. A középkorban általában templomok, kolostorok mellett működtek iskolák. Valószínűleg így volt ez Brassóban is. Tudjuk,





hogy a mai Fekete-templom mellett egy kolostor létezett, egy másik nagyobb kolostor pedig a Kolostor (ma Mureşeni) utcában volt. Iskola vagy az egyik, vagy a másik, vagy akár mindkét helyszínen lehetett. Az első írásos feljegyzés brassói iskolamesterről 1388-ból származik. Theodoricusnak hívták az illetőt, ám nem tudni, hol volt az iskolája. Amit ismét biztosan tudunk, az az, hogy másfél évszázaddal később, 1541-ben a nagy reformátor, Johannes Honterus javaslatára a Fekete-templom melletti kolostorépületet iskolává alakították át.

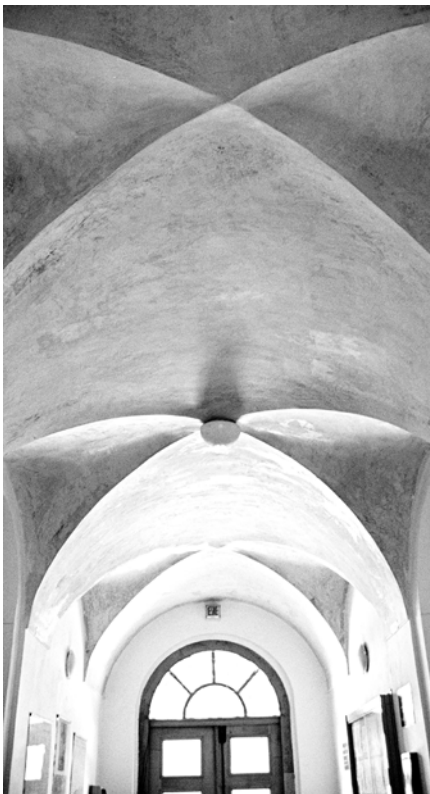
A nagy humanista által megszervezett brassói oktatási intézmény a középkori iskolánál jóval több ismeretet nyújtott, már-már a külföldi humanista egyetemek színvonalán állt. Az iskolaépületben működött Honterus nyomdája, amelyet a sokoldalú műveltségű rektor teljes egészében az iskola szolgálatába állított. Megjegyzendő, hogy a mester életében e nyomdában megjelent 23 latin, 9 görög és 5 német könyv javarészt tankönyv volt és maga Honterus írta őket. Az újjászervezett iskola mellett Honterus könyvtárat is létesített. Mátyás király híres könyvtárának Corvinái közül sok Brassóba, az itteni középiskola könyvtárába került. Nincs ebben semmi lehetetlen: a reneszánsz uralkodó nagy költséggel-fáradtsággal létrehozott könyvtárát Mátyás halála után széthordták. Különösen nagy pusztítást szenvedett a gyűjtemény Buda török megszállása után. Brassó pedig ebben az időben az ország egyik leggazdagabb kereskedővárosa volt: a külföldön tanult városvezetőségnek nemcsak igénye, hanem pénze is volt ahhoz, hogy e közprédára jutott nyomtatványokat megszerezze és a Cenk alatti városba hozassa. Örök kár, hogy Honterus könyvtára, mely egy bő évszázadon

át az ország legnagyobb könyvesházának számított, az 1689-es nagy tűzvészben csaknem teljes egészében elpusztult.

Honterus egykori híres középiskolája helyén 1743–48 között épült fel a jelenlegi Honterus Középiskola épülete, akkor jókora összegnek számító 6000 forintért. Ennek felső emeletét 1834-ben húzták fel. Az épület jelenlegi alakját az 1873–74-es átépítés során nyerte el. A mellette jobbra (azaz a Bolgárszeg felé) eső épülettömb 1793-ban készült el, és a Szász Múzeum gyűjteményét őrizték benne. E gyűjtemény szolgált utóbb a Brassó Megyei Múzeum mai gyűjteményének alapjául.

A következő épület pedig, az előbbieket frontjából kiugró sarokház, a hagyomány szerint Honterus régi könyvtára volt. Ez 1547-ben épült, és 1772-ben a pedagógusok szolgálati lakásává építették át.

A XX. század elején a szűknek bizonyult szász középiskolát új, erre a célra épült székhelyre költöztették, a mai Születés épületébe. Itt működött az 1948-as tanügyi reformig, ezt követően került vissza az intézmény régi helyére, a Fekete-templom udvarára.



Az idő múlása tükröződik a régi schola ablakán • A Honterus által alapított régi középiskola épületének helyén 1743-ban új gimnáziumépületet emeltek. A célnak ma is megfelel • Emeleti bejárat egy tanterembe • Az iskola előcsarnoka



A bolonyai evangélikus templom

Bár Luthert, Kálvint vagy Dávid Ferencet ma vallásalapítókként tiszteljük, ők maguk egyáltalán nem tekintették akkori tevékenységüket vallásalapításnak. Sőt, alighanem nagyon felháborodtak volna azon, ha valaki velük kapcsolatban ilyesmit emlegetett volna. Ők „mindössze” a Szentírásen alapuló keresztény vallás megtisztítását tekintették feladatuknak, a visszatérést az eredeti krisztusi tanításhoz – amelytől (nézetük szerint) az egyház akkori vezetői (emberi gyarlóságból) eltértek. E tény tudomásul vétele nélkül ugyanis – mai szemmel – kissé nehéz megérteni, hogy a XVI. században, a reformáció századában milyen könnyedén csaptak át a „megreformált” hívek egyik vallásból a másikba.

A hitújítást követő eszmei zűrzavar nyomai Brassóban is fellelhetők. 1544-ben, amikor Brassó polgársága áttért, a katolikus papokat és szerzeteseket a városból kiűzték. A Kolostor utcai egykori Szent Péter és Pál-templom szerzetesei innen Csíksomlyóra távoztak, tehát valószínűleg magyarok lehettek. Ezt a templomot főleg a magyarok látogathatták addig is, hisz a reformáció után is megmaradt „magyar templomnak”. Papja a Fekete-templom nagypapjának volt alárendelve, tőle kapta fizetésének egy részét is (más részét a városi pénztárból). Magyaroknak kellett lennie, ugyanis a reformációt követően fontosnak tartották, hogy a pap a hívek nyelvén hirdesse az igét. Feljegyzés van arról, hogy 1572-ben Petrus Bogner szász nagypap segédekét keresvén kikötötte, hogy egyiküknek magyaroknak kell lennie.

1598-tól ismeretesekek név szerint is a városban működő magyar prédikátorok (az első, akinek nevét ismerjük, az ilyefalvi Bikfalvi

András). Csakhogy az történt, hogy amíg a szász prédikátorok valamelyik erdélyi szász városban tanultak, majd németországi egyetemeken lettek Luther követőivé, addig a magyarok főleg a debreceni vagy a sárospataki kollégiumokban nevelődtek „nyakas kálvinistává”. A lutheránus vallás megszilárdultával a szász egyházi és városi vezetőség egyre kevésbé tűrte, hogy a városban Kálvin tanai szerint imádják az Urat. Megkövetelték például, hogy az úrvacsorát a magyar papok ne kenyérből, hanem lutheránus módra, ostyából szolgáltatassák. Volt pap, amelyik engedett, volt, amelyik nem, s azt elűzték. A debreceni Böszörményi Jánost 1644-ben például emiatt nemcsak a városi templomból, hanem még a hosszúfalusiból is elűzték.



A csallóközi (ma Szlovákiában van) Szeli György volt 1668-ban az





első lutheránus magyar pap Brassóban. Vele a városatyák elégedettek is voltak, a brassói kálvinista hívek már kevésbé, ezért Apafi fejedelemhez mentek panaszra. Apafi Szeli Györgyöt Apácára helyeztette, helyette innen Gothárd Jakab jött Brassóba. Vele meg az történt, hogy a szász atyafiak nem bízván benne, a templomba egy fedeles széket állítottak, ahonnan minden vasárnap két magyarul tudó szász szűcslegény hallgatta a prédikációit, nehogy valami elvetemült kálvinista pogányságot találna mondani az egybegyűlt jámbor magyaroknak. (Azért szűcslegényt, mert a szűcsök telke és bástyája volt a

legközelebb a Kolostor utcai templomhoz.) Mindez 1718-ig tartott, akkor a magyar protestánsokat – hiába protestáltak – az osztrák katonaság nyomására innen kirakták és ők (kálvinisták és lutheránusok egyaránt) egyszerűen templom nélkül maradtak.





Ilyen előzmények után a Brassóban élő magyar lutheránusok templomépítésre szánták el maguk. Hosszas, s már-már erejüket meghaladó előkészületek után Gödri János lelkészsege idején, 1777. április 28-án ünnepélyes alapkőletételre került sor. A templom 1783-ig elkészült.



E templom késő barokk stílusban épült, egy XIV. századi, rég elhagyatott, a hagyomány szerint egykor apácák által használt kápolna helyén. Akit a késő barokk stíluselemei érdekelnek, tanulmányozhatja és hasonlíthatja két, látszólag egymástól nagyon különböző, ám csaknem egy időben felhúzott épületen: a bolonyai evangélikus templomon és (az ilyen szempontból ismertebb) Kolostor utcai katolikus templomon is, amelyet a jezsuita atyák építettek 1776–1782 között, bécsi mintára, a régi, lebontott „magyar templom” helyén.



A torony • Szent Péter és Szent Pál apostolok szobra az evangélikus templom oltárán. Egy ritka rovásírásos emlék kapcsolódik hozzájuk. Egy, a névtelenségét akaró jótevő 1785. október 20-án nagyobb összeget adományozott az oltár elkészítésére. Gödri János pap az egyházi jegyzőkönyvben bejegyezte az adományt, de az adományozó nevét nem. Illetve, hogy nyoma is maradjon, meg nem is, a nevet rovásírással írta. Később egy paptársa megfejtette, és saját kezeírással kiegészítette a jegyzőkönyvet, így: „Ez a személy Pál Judit volt, idősb Enyedi György hitvese.” A név tehát mégis fennmaradt, de nem mint egy adományozóé, hanem mint rovásírásos emlék • Bejárat • A templom észak felől • Oldalajtó... • ...És a szentélyrész • E templomból sem hiányzanak a keleti szőnyegek... • ...Sem a díszes ablakok



A belvárosi katolikus templom

Ez Brassó városának legszámtottevőbb barokk épülete. Egy valamikori városszéli domonkos kolostortemplom helyére épült. A középkori Brassót úgy kell elképzelnünk, hogy itt (s a Szent János-templom táján) már a város széle volt, amit még az épülő várfalakkal épp hogy bekerítettek. (A város a Tanácsház és a Fekete-templom körül kiépülve terjeszkedett.) Azt, hogy a domonkos szerzetesek mikor építették fel itt a templomot, pontosan nem tudjuk. A domonkos szerzetesek országhatárokon átnyúló szervezete (rendje) számon tartotta az egyes kolostorokat, így egy Barcelonában fennmaradt 1323-as feljegyzés tudósít arról, hogy Brassóban rendházuk létezik. Ez az első írásos említése ennek a kolostornak (és a mellette kötelező módon létező templomnak). Fennmaradt továbbá egy helyi polgár, Nicolaus Cresche és felesége 1342. április 25-én keltezett adománylevele is, amelyben a házaspár a brassói Szent Péter és Pál-kolostor javára adakozik.

Tekintve, hogy abban az időben a városi polgárság a főtéri katolikus templomot (a mai Fekete-templom környékén egykor létezett régi templomot) látogatta, az óbrassóiaknak pedig megvolt a bertalani meg a Szent Márton-templom, valószínűnek tűnik az a fennmaradt helyi hagyomány, mely szerint a Szent Péter és Pál-kolostortemplomot főleg a vidéken élő magyar katolikusok (Hétfalu csángó-magyar népe, amelynek ekkoriban még nem volt saját temploma) látogatták. E hagyomány következtében lett a reformáció (s a szerzetesek elűzése) után is ez a templom a brassói magyar protestánsok temploma.

Óvatosabban kell kezelnünk ellenben egy másik helyi hagyományt, mely szerint ezt a régi kolostort föld alatti alagút kötötte volna össze a közeli Szent János-templom melletti apácakolostorral. Ez alighanem mese, amit a protestánsná lett városi polgárság terjesztett a katolikus szerzetesrendek még nagyobb lejáratására.



A kolostor és templom pontosan nem ismert körülmények között még a reformáció előtt a domonkosoktól a Szent Ferenc-rendiek tulajdonába került. (1544-ben, amikor a polgárság Honterus hatására átalált, a szerzetesek innen Csíksomlyóra menekültek.)

A templomot ezt követően a brassói magyar protestánsok használták – a szász főpap és a városi tanács szigorú felügyelete mellett –, 1713-ig. Ekkor a jezsuita szerzetesek szerezték meg maguknak. Hogy a brassói magyar reformátusok és evangélikusok ezzel templom nélkül maradtak, ez akkoriban keveseket érdekelt.

1689-ben ugyanis megjelent az osztrák (császári, katolikus) katonaság a városban. A tiszteknek, katonáknak templom kellett: átadták hát nekik a gabonaraktárként használt Szent János-templomot, majd amiután ez leégett, a Kolostor utcai Szent Péter és Pál-templomot. Katolikus szempontból igazságot szolgáltatottak: az egyház visszakapta két elvesztett templomát. Ha ellenben protestáns szempontból tekintjük a kérdést, mely szerint a templom a híveké, a brassói magyar protestánsok elvesztették a templomukat.

Az osztrák katonasággal érkezett jezsuita szerzetesek az ellenreformáció élharcosai voltak mindenütt Európában. Amiután a régi, földregégek következtében össze-vissza repedezett kolostortemplomot megkapták, azt alapjaiig lebontották, és helyébe egy jóval nagyobb és korszerű, új templomot építettek. Az építész (Joseph Karl Lamasch),

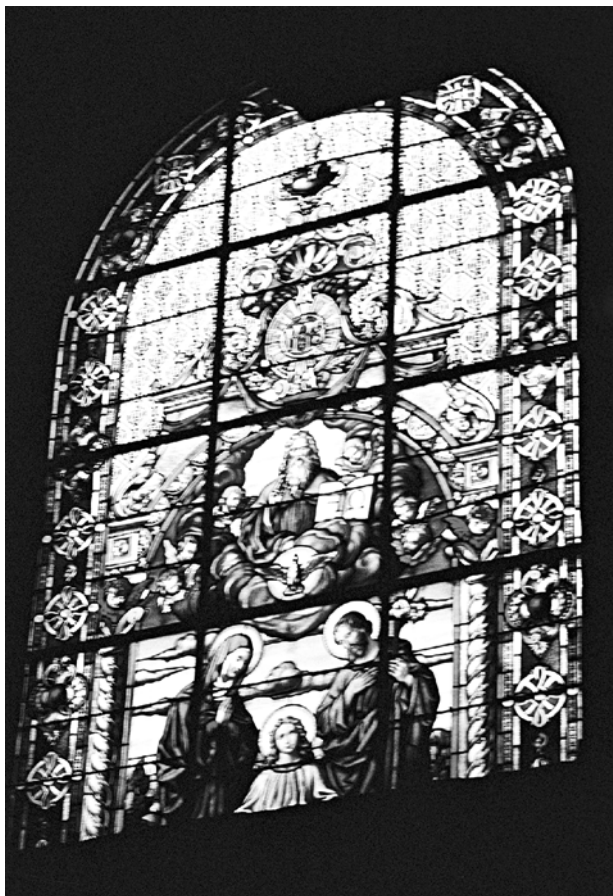


a pénzt s a mintát is Bécsből hozták. (A barokkot a jezsuita atyák honosították meg Európában, olyannyira, hogy a művészettörténet sokáig „jezsuita stílus”-ként emlegette a külsejével is imponáló, gazdag díszítésével lenyűgöző épületek jellemzőjét.) Ez egyáltalán nem a puritán protestánsok fehérre meszelt imádkozóhelye, hanem ellenkezőleg, a régi, gótikus Fekete-templom modern replikája, a (katolikus) császári hatalom büszke jelképe az „eretnek” Brassóban. A templom egyébként 1766–82 között épült, és Batthyány Ignác erdélyi püspök (a híres könyvtár, a gyulafehérvári Batthyaneum alapítója) szentelte fel

1782. szeptember 29-én. 1936-ig, a bolonyai katolikus templom felépítéséig ez volt a város egyetlen római katolikus temploma. Építészetileg fő erénye, hogy szervesen illeszkedik az utcaképbe, s csak mintegy „mellékesen” dominálja azt. Kétségtelen: ma városunk egyik legszebb, karakteres épülete.







Jezsuita stílus, azaz barokk • A Belváros szennyezett levegője megdolgozta a homlokzati freskót is • Ablak a homlokzaton • Ez Brassó legnagyobb barokk építménye • Barokk kilincs • A szószék faragása, valamint az ablakok díszítése a Négyfaluban élő művész, Kupcsay János munkája



A brassói görög templom

Ha a Discovery tévéadó szerkesztői úgy döntenének, hogy az erdélyi városok rejtett különlegességeit is bemutatassák, Brassóban a görög templom nem maradhatna ki a sorozatból. Gyakran még az a tősgyökeres brassói, aki sokszor elmegy a kapuja előtt, az sem tudja, hogy mi is van odabenn.

A Belvárosban, a mindig forgalmas Lópiac (ma: Barițiu) utcában, a Fekete-templommal szemközt egy boltíves kapu felett kétnyelvű (mármint görög és román) felirat jelent meg a rendszerváltás nyomán: hirdetve, hogy itt van a romániai hellének közösségének helyi fiókja. Nem véletlenül pont itt. Brassóban van Erdély egyetlen görög temploma. (Nemcsak hogy görögkeleti, ortodox, de a görögöké, ahol görögül miséztek.) Itt, e templom cintermében van eltemetve a „legrománabb” havasalföldi fejedelmi család, a Brâncoveanuk több tagja. Ezen kívül itt, az utca felőli traktusban született Sextil Pușcariu (1877–1948) nyelvész, akadémikus. Ez a templom egy időben (a Fekete-templomot is lepipálva) a leggazdagabb volt a városban.

Ez a gazdagság nem legenda: a templom építésének idején (1789) és az ezt követő évtizedekben a görögök voltak – a kincstárnak fizetett adók és illetékek alapján – Brassó leggazdagabb polgárai.

A szájhagyomány szerint – amelyet azért illik mindig kellő óvatossággal kezelni – a Fekete-templom építésének alkalmával (1392) jöttek napszámosként, építőmunkásként az első nem szász telepések Brassóba, és a városatyák a várostól délre, tisztas távolságra, a mai



Bolgárszeg völgyeibe telepítették őket. Ez egybeesik a török terjeszkedés idejével a Balkánon. Sok különböző nép húzódott ekkor északabbra, a Kárpátok mögé, keresztény uralkodók, illetve fallal kerített városok védelmébe, Erdélybe. Sixtus pápa 1516-ban kelt bullája említi, hogy a milkoviai püspökségben van egy város, Corona vagy Brascho, ahol az igazhitű katolikusok mellett (ez még a reformáció előtt volt!) hitetlenek (heretici) is, bolgárok, görögök, románok élnek. Ez már írásos bizonyíték. A török terjeszkedés tovább tartott, minek következtében balkáni bevándorlók újabb és újabb hullámai érkeztek Erdélybe. A legjelentősebb görög kolóniák Brassóban és Nagyszebenben létesültek. Ez sem mese, fennmaradtak a nagyszebeni és a brassói szászoknak királyainkhoz (Zsigmond, Mátyás, Ulászló) intézett folyamodványai, amelyekben ismételten kéri az uralkodókat, hogy lépjenek fel a szász kiváltságok érdekében, és a jövevényeknek tiltsák meg a kereskedést: a Szászföldön legalábbis. Nem sok sikerrel. Az erdélyi fejedelmek, Bethlen Gábor, Apafi Mihály már külön kiváltságokat is biztosítottak az Erdélyben letelepedő görög kereskedőknek. Megengedték, hogy „kompániába” szerveződjenek, maguknak előljárót válasszanak, aki kereskedelmi ügyekben ítélkezzék, őket a hatóság előtt képviselje és közösségüktől az évi adót beszedje. (Aki nem volt a görög kereskedő-kománia tagja, az nem kereskedhetett.) A brassói szász kereskedők persze továbbra is nem kívánatos versenytársakat láttak bennük, és helyi szinten, ahol csak tudták, ott gáncsolták őket. 1701-ben Lipót

császár a brassó-bolgárszegi kereskedők panaszára tiltotta meg Brassó városának, hogy a bolgárszegiek telekvásárlását, házépítkezését akadályozza. Megengedte nekik azt is, hogy szabadon házasodhassanak(!!!) – ezek szerint még ebbe is beleszólt a brassói tanács! Megengedte nekik továbbá, hogy már a vásár kezdetekor is vásárolhassanak élelmiszereket, nem csak a szász polgárok bevásárlásai után. És megengedte nekik a nagybani kereskedést éppúgy, mint a kicsinybenit stb.

Egy évszázaddal később újabb jelentős görög bevándorlóhullám érkezett Erdélybe, s főleg Brassóba. A szász kereskedők újabb beadványokkal árasztották el az erdélyi kormányhivatalokat a görög kompániák felduzzasztása miatt (amelyek felvettek minden jövedényt). Ezek ismét az uralkodóhoz fordultak védelemért. Érdekesek az érveik: főleglegetik, hogy az általuk lebonyolított külkereskedelemnek köszönhetően a tömösi vám forgalma annyira megnövekedett, hogy nagyobb, mint az összes többi vám jövedelme együttvéve. Hogy a görögök legalább hússzorta több árut hoznak-visznek a határon át, mint a szász kereskedők. Hogy az újonnan érkezettek által Törökországból behozott ezüst- és rézpénz – mármint amit újraveretésre átadtak az osztrák kincstárnak – értéke meghaladta a 3 millió 3 százezer forintot, súlyra pedig az ezüst a 136 tonnát, a réz pedig az 1600 tonnát. Csak sejthetjük, hogy aranypénzt is hozhattak a jövedények magukkal, nem csupán ezüstöt és vagy 160 vagonnyi rézgarast. Aki ekkora hasznot hajt az



államnak, annak a kormány a törvény oltalmát biztosítja. Ha nincs törvény, majd hoz egyet. Ez történt, és a görög kompánia virágozhatott.

Erre az időszakra esik a brasói Szentháromság-templom felépítése is, egy lópiaci ház hátsó udvarán. (1781, II. József császár türelmi rendelete óta már nemcsak szászok, hanem mindenki, akinek pénze volt, vásárolhatott a Belvárosban is házat-telket magának. Pénz volt, de annyi hatalom még nem, hogy az új templom az utcára



nézzen: még el kellett azt rejtetni.) A legnagyobb adakozó egy jövevény, a janinai (ma: Görög-Macedónia) születésű Panaiot Nica volt.

A nagyhatalmú görög kompániát végül egy helyi szinten támogatott rivális, a román kereskedők kompániája szorította háttérbe. S mert helyi szinten a román társaság több támogatást élvezett, míg a konfrontációt kereső (és uralkodói támogatás után futkosó) görög kompániát, ahol lehetett, gáncsolták, rövidesen egyre több görög kereskedő állt át a román kompániába. És évtizedekig tartó hosszú pereskedés robbant ki a templom, illetve javai körül – köztük a Poiana Mărului-i és a felsőszombatfalvi volt Brâncoveanu-uradalom tulajdonjoga körül – a templomot egyaránt magukénak tudó görög ortodoxok és román ortodoxok között. Végül 1890-ben a templom és vagyona a görög közösség tulajdonában maradt, kivonták az erdélyi



ortodox érseki tartomány fennhatósága alól, és a budai szerb püspök fennhatósága alá helyezték.

Viharos múltja, és a közvetlen közelében zajló forgalom dacára, a templom ma nagyon csendes.

A díszes templom... • ...a hátsó udvaron épült • Templombelső • A karfa vállig ér • Az ajtó fölött városcímer

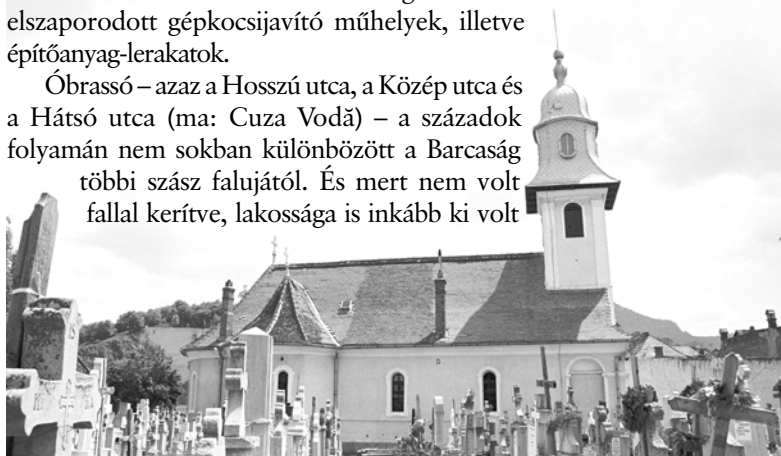


Az óbrassói román templom

Az Opera (volt Dalszínház) mellett egy udvaron van egy templom, mögötte pedig egy jókora temető. Az utcáról legfeljebb a templomból látszik valamennyi, a temetőből nem. Nyilván a templom a régebbi, róla nevezték el az utcát is Román templom utcának.

Óbrassó mezőgazdasági jellege a legutóbbi időkig fennmaradt. Itt, a Közép utcában a XIX. század végén létesült például az ország első tejgazdasági szövetkezete, mely a két világháború között még a fővárost, Bukarestet is ellátta tejtermékkel. S bármilyen fejlett iparközpont is volt Brassó (kevesen tudják vagy emlékeznek rá), itt is létesült annak idején kollektív gazdaság: az óbrassói szász gazdák földjén és állatállományával. A régi portákon a lakószobák mögött ma is látszik, hogy hol voltak az istállók, és ahol nem bontották el a csűröket, ott működnek – némi átalakítással – a rendszerváltás után gombamód elszaporodott gépkocsijavító műhelyek, illetve építőanyag-lerakatok.

Óbrassó – azaz a Hosszú utca, a Közép utca és a Hátsó utca (ma: Cuza Vodă) – a századok folyamán nem sokban különbözött a Barcaság többi szász falujától. És mert nem volt fallal kerítve, lakossága is inkább ki volt





téve a keveredésnek. Az itt élő románok számbelileg-gazdaságilag a XVIII. század végére erősödtek meg annyira, hogy saját templomot építhessenek maguknak. Így épült fel a Közép utca és a Hátsó utca között egy telken 1783-ban egy görögkeleti templom.

Brassó összlakossága ekkoriban (pontosabban a két évvel későbbi, 1785-ös népszámláláskor) 17 671 lelket számlált. Egyáltalán nem sok, tekintve, hogy ebből a Belvárosban 4496-an, a Bolgárszegben 6124-en, a Bolonyában pedig 2568-an laktak. Óbrassó lakosainak száma pedig 2946 volt összesen.

Maga a templomépület nem sok keleti jelleget mutat, sőt, paraszti barokk stílusát tekintve építészetileg inkább a nyugati divatot követi.





A templom főbejárata egy négyszögű torony alatt van, a harangok ennek ellenére nem a toronyban, hanem a templom mellett emelt (ma már betonból öntött) haranglábon vannak elhelyezve. De ugyanitt a harangok mellett deszkalap, a hagyományos „toacă” is ott függ, a két fakalapáccsal, melyekkel a jó ritmusérzékű egyházfi messzire hangzó ütögetéssel hívja misére a híveket. Hogy csak úgy zeng bele a nagyváros különben csendes negyede.

A templom előtt négyszögű márvány síremlék hívja fel magára a figyelmet: Ioan Bran de Lemény, a zernyesti születésű román ügyvéd síremléke. A jogász az 1848-as balázsfalvi nemzeti gyűlés titkára volt, a forradalmi események Brassó prefektusává emelték, majd 1861–65 között, az osztrák abszolutizmus idején Fogarasföld főkapitányaként működött. Ha csak ennyi lenne, mai ésszel valóban nem értenők, miért emlegetik a román historikusok még manapság is keserűen az Osztrák–Magyar Monarchiát, amikor, lám, annak osztrák részével a ma is köztisztelőben álló egykori hazafiak milyen jól együttműködtek.

A Bran–Lemény családból egyébként kiváló erdélyi román értelmiségiek kerültek ki azóta is, napjainkig.

A Román templom utcai istenházába pedig érdemes ellátogatni, még ha a freskói nem is mind az eredetiek. A templom hangulatos, bensőséges. S a miénk, brassóiaké.

Toronymsiak • A jókora templomkert ma zsúfolt temető • Évszám a kapu fölött
• Kicsi, meghitt, hangulatos • Az előtér mennyezetének freskói



A Benkner-ház

Tekintve, hogy a város milyen régi, és hogy ellenség sem dúlta föl, ehhez képest Brassóban meglehetősen kevés a nagyon régi, reneszánsz kori vagy az ezt megelőző gótikus épület. Ennek okaként az 1689-es nagy tűzvészt szokták emlegetni, amikor a Belváros csaknem teljes egészében leégett, és azt is, hogy az itt élő polgárok, még ha módosabbak voltak is, nem építettek maguknak hivalkodó palotákat. Az egyik kivétel – reneszánsz kori épületre, de nem palotára – a főtéri Benkner-ház. Egykori jellegét megőrizte, annak dacára, hogy 1872-ben alapos átépítésen-korszerűsítésen esett át. Sebestyén György műépítészet-történész az erdélyi reneszánszról értekezvén megjegyzi, hogy az épület sarkán levő, egykor kecses toronytetőt viselő kiugró párját ritkítja Erdélyben, és minden bizonnyal a világot járt építtető, Johannes Benkner sajátos ízlését tükrözi. (Günther Schuller, Brassó Herder-díjas néhai műépítésze 1988-ban mesélte, hogy az épület akkori restaurálásakor az eredeti rajzok alapján megkísérelte visszaállíttatni az egykori toronytetőt, ám nem talált ácsot, aki azt a faszervezetet a rajz alapján elkészíthette volna.)

A Benkner család a város legjelesebb famíliái közé tartozott. Gazdag kereskedők voltak, s a család több tagja vállalt közhivatalt: városgazdák (questor), folnagyok, sőt főbírók is voltak többen, és több ízben is közöttük. A leghíresebb közülük a XV–XVI. század fordulóján élt Johannes Benkner. Ma minden középiskolás tudja a nevét, egy, a maga korában alighanem teljesen jelentéktelen epizód miatt: ugyanis a câmpulungi Neacșu bojár 1521-ben hozzá intézett levele az első román nyelvű írott szöveg. Nyelvemlék. Ennek megvan a maga jelentősége, de a Benkner család egykor nem ettől lett híres. Már egy évszázaddal korábban is ott vannak ökelméék Brassó vezető tisztségviselőinek

sorában. Az említett Johannes, Christian Benkner fia – mint Gernot Nussbächer brassói főlevéltáros megállapította – a Havasalfölddel folytatott kereskedelmi tevékenysége révén már 1503-ban szerepel a városi nyilvántartásokban. Egyébként Neacșu bojár is szerepel, ő sózott halat hozott több ízben is Erdélybe eladni, ezért vámolták Töröcsvárnál. Innen lehet az ismeretség a későbbi főbíróval, a Havasalfölddel és Moldvával folytatott kereskedelem ugyanis a dél-erdélyi szász polgárok nagyon jövedelmező foglalatossága volt akkoriban. A Duna menti fejedelemségeket ők látták el ipari cikkekkel, szövetekkel, fémszerszámokkal, fegyverekkel, sóval, és hozták cserébe az élő állatot, a bort, a halat, sőt a fűszerárut. Ez még a nagy földrajzi felfedezések ideje, s ha a kínai selyem, az indiai fűszer a mai Szíria, Libanon és Izrael területéről főleg Velencén keresztül jutott is el Nyugatra, egy kisebb forgalmú kereskedelmi út a Balkánon kanyargott Bécs, Buda vagy Krakó irányába. Ezt az utat taposták a brassói kereskedők is, amíg lehetett, azaz amíg a török végleg le nem zárta előttük. De visszatérve Johannes Benknerre: az 1509-es esztendő különösen sikeresnek könyvelhette el a saját szempontjából. Ebben az évben II. Ulászló magyar király nemességre emelte őt. Hogy pontosan mely szolgálataiért, nem tudjuk. Az új nemes címerében egy nyíllal átlőtt nyakú szarvas látható. Ugyanebben az évben Tomori Pál fogarasi várnagy (ugyanaz, aki később Mohácsnál a magyar hadak fővezére volt) „kölcsonös megbecsülésből és barátságából” földbirtokot ajándékozott a brassói polgárnak (illetve újsütetű nemesnek) Papipusztán (a mai Szlovákia területén). S mintha mindez nem lenne elég: 1517-ben Johannes Benkner másodszor is nemességet kapott az új királytól, II. Lajostól. (Új címerében korona fölött griffmadár ágaskodik.) Ezúttal a nemeslevelet sejtetően diplomáciai szolgálataiért kapta, jelesen azért, mert Neagoe Basarab havaselvi vajdával egy olyan egyezséget kötött, mely szerint a vajda kötelezte magát, hogy hadba száll, ha a török az ő országán keresztül Magyarországra, illetve Erdélyre támadna.

És éppen ez történt 1521-ben, erről tudósította Benkner brassói főbíró Neacșu bojár levele. A főbíró komolyan vette a figyelmeztetést (a török készülődését): a számadáskönyvek igazolják, hogy a hágók őrségét megerősítette, kémeket küldött a török elé, sőt maga is útra kelt Târgoviște-re, Neagoe Basarab vajdához, személyesen megbeszélni a dolgokat. Ugyanis nem egy akármilyen portyázó csapat közeledett, hanem maga a szultán, Nagy Szolimán indult személyesen Magyarország ellen. Ekkora hadnak a havaselvi vajda még ha akart, sem tudott volna ellenállni. Annyit azonban kisütöttek, a vajda s a



brassói bíró, hogy az Erdélynek szánt mel-
lékcsapás – hogy, hogy
nem, csellel, megvesz-
tegetéssel – Brassót
elkerülte. Ebben az
évben egyébként,
1521. augusztus 29-
én, a szultán hadai
bevették Nándor-
fehérvárt (Belgrádot).

Johannes Benkner
1529-ben halt meg.

Immár Mohács után vagyunk, és Magyarország új ura Habsburg Ferdinánd. Nála járt Bécsben egy brassói követség, Lucas Hirscher, az új főbíró vezetésével, hogy újíttassa meg a város régi királyoktól kapott kiváltságait. A követség, amelynek Johannes Benkner is tagja volt, hazafelé tartott, amikor a Hunyad megyei Körösbányánál rablók támadták meg őket. Johannes Benkner a támadás során halálos sebet kapott.

Fia, ugyancsak Johannes Benkner volt az, aki Erdély első papírmalmát létrehozta, Brassó határában, a vidombáki patak partján. Ez a papírmalom nemcsak a szász Honterus-nyomdát, hanem Coresi diakónus nyomdáját is ellátta nyersanyaggal. Johannes Benkner egyébként anyagilag is támogatta a diakónus könyvnyomtató tevékenységét, és egy kortárs szavai szerint „ő volt a brassói gimnázium legbőkezűbb támogatója” is. Hogy mennyire volt hátsó gondolat a román könyvnyomtatás támogatásában (a románok protestáns hitre való áttérítésének akkoriban divatos gondolata), nem ide tartozik. Marad a kétségtelen kultúrtörténeti tény: Johannes Benkner anyagi támogatása nélkül Coresi diakónus brassói nyomdája nem működhetett volna.

A Benkner család két további tagja is beírta nevét a kultúrtörténetbe: Paulus Benkner, a krónikás, aki az 1666–1693 közötti évek történéseit örökítette meg részletekbe menően, és azonos nevű fia, aki a havasalföldi udvarnál vállalva hivatalt, megírta az ország történetét, német nyelven. Mindkét munka kéziratban maradt.

Ám a brassói Tanács téri házban nem emlékeztet semmi az egykori tulajdonosokra.

Az Erdélyben egyedülálló kiugró • Ház a Tanács tér és az egykori Lópiac sarkán



Petkuc háza

A Cenk alatti Csokrák utca (Ciocrac, ma: Constantin Lacea) Brassó egyik legjobb helyén húzódik: hegy alatti zöldövezetben, a füstös-poros iparnegyedektől vagy a fő közlekedési útvonalaktól távol, mégis a városközpont közvetlen közelében. Három régi házat is történelmi, illetve építészeti műemlékként tartanak itt számon: a 26., 32. és 39. szám alatti épületeket. Mindhárom ház a XVIII. században épült, gazdag román, illetve görög kereskedők házai lehettek. A 26. szám alatti épület homlokzatán, a tető alatt egy szentkép jól kivehető nyomai látszanak, alatta cirill betűs írással alighanem az építtető, illetve tulajdonos neve, s az építés éve: 1773. A ház elhanyagolt, kirí környezetéből: az utca többi házának külseje mind arról vall, hogy az ott lakók, ha nem is mind gazdag, de legalábbis módos emberek.

A 32. szám alatti épület gazdája – eddigi ismereteink szerint – az állam. Volt. Az épületben ugyanis az elmúlt években árvaház, illetve utcagyerekek gyűjtő- és elosztóhelye működött. Ma az épületet visszajuttatták „jogos tulajdonosának”. (Vajon ki lehet az, ugyanis adatok vannak arról, hogy ezt a házat már a XIX. század derekától Brassó város tanácsa kezelte, szegények és nyomorékok menedékhelye volt, 1899 és 1905 között pedig a híres városi szemkórház működött itt. Alagsorában néhány évvel ezelőtt még látható volt egy vaskos tölgyfagerenda, rajta bevésve az 1732-es évszám, valószínűleg az építés éve. Ma kőművesek ügyködnek az udvarán, az új magántulajdonos munkásai. A régi gerendáról tudnak, megmutatni nem tudják: betonlapot öntöttek a helyére. A ház kívül-belül betonköntöst kap: rövidesen legfeljebb az utca felőli frontja emlékeztet majd a régi épületre.)

A vele szemközti ház nemcsak jóval nagyobb, hanem híresebb is. A

brassói folklór Petkuc házának nevezi, leghíresebb tulajdonosa, Petcu Șetru, a XVIII–XIX. század fordulóján élt bolgárszegi kereskedő után. Az épület ma az Öregek Otthona. Hatalmas épület, mely jórészt megőrizte eredeti alakját s részben beosztását is. A gazdag kalmár népes családját befogadó épületnek 7 előszobája és 27 kisebb-nagyobb szobája van. Ebédlője 160 négyzetméteres. Lakóház kategóriában – Brassóban legalábbis – legfeljebb a legutóbbi években épült városszéli újjagdag negyed „kacsalábon forgó” hodályai versenghetnek vele. Ám ezektől eltérően, Petkuc háza, ha nagyméretű is, de legalább arányos.

Bármilyen gazdag volt is Petcu, ha rossz üzletet kötött, tönkrement. Házát elárverezték, minek nyomán Johann Seulen százados szerezte meg. Tőle 1806-ban egy Petcu Vasile nevű egyén vásárolta meg, de nem használta sokáig, 1813-ban pánikszerűen elhagyta a várost. A pánikra volt is oka, ebben az évben ugyanis pestis ütötte fel a fejét Brassóban. A feljegyzések szerint egy óbrassói százsz kőműves hozta be, aki Tömösön dolgozott, és ott szedte fel, Keletről érkező kereskedőtől, illetve fertőzött áruiktól kapva el a kórt. Rövidesen egész családjával együtt megbetegedett és meghalt. A városi hatóságok vesztégzárát rendelték el. Egy Óbrassóban szolgáló bolgárszegi cseléd lány megriadva, a vesztégzár intézkedéseit kijátszva, éjszaka az erdőn keresztül hazaszökött. Pár nap múlva ő is, egész családja is megbetegedett és meghalt. A brassói tanács ekkor a legszigorúbb vesztégzárát rendelte el. Bár mikroorganizmusokról, antibiotikumokról akkor még nem hallott senki, sok százados keserves tapasztalatból tudták, hogy csak a fertőzöttek legteljesebb elszigetelése akadályozhatja meg a betegség terjedését. Az intézkedések a legradikálisabbak voltak: amelyik házban egyetlen pestisgyanús személyt találtak, az ott lakókat azonnal és kivétel nélkül mind egy erre elkülönített helyre kísérték. Ruháikat elégették, őket szigorú őrizet mellett internálták, amíg a járvány véget nem ért. (Aki túlélte, jó, aki nem, azt eltemették.) Internálás céljára kapóra jött Petkuc háza: nagy is volt, sok szobája volt, s tulajdonosa pont a pestisjárvány elől szökött el a városból. A házat tehát a városi hatóságok lefoglalták. Az 1813-as pestisjárvány egyébként szokatlanul enyhe lefolyású volt. A feljegyzések szerint „mindössze” 158 személy halt meg ekkor a járvány következtében.

A járvány elmúltával a város a házat a tulajdonostól megvásárolta, és nyomorékok, elmebetegek otthonává tette. Amikor ez az épület túlszűfolt volt, akkor az ápoltak egy részét a szemközti, 32. szám alatti (most átépített) épületben helyezték el.



Petkuc háza különben ma felújítva, jó karban van: ha nem is nyújt otthoni kényelmet, de legalább biztonságos menedéke sok magányos, idős, magatehetetlen embernek.

Petkuc egykori háza ma öregotthon • Az elhanyagolt külsejű ház 1773-ban épült



A Belváros fogadói

Brassó város középkori gazdagságát jelentős részben kedvező fekvésének köszönhette. Predeal, a Bodzai-szoros (a Duna torkolata), Háromszék (és Moldva), Kőhalom (Észak-Erdély), Fogaras és Zernyest (Töröcsvár) felé vezetnek innen az utak. E kereskedelmi utakon a legkülönbözőbb áruk és termékek érkeztek a városba és cseréltek itt gazdát. Ha csak annyi lett volna, hogy a vásár nyomán itt itták meg az áldomást, már az is bevételt jelentett volna a brassóiaknak (minden belvárosi polgárnak italmérési joga volt!), de korántsem csak erről volt szó: az élelmes, hozzáértő és szorgalmas brassói iparosok szépen gyarapodtak azáltal, hogy el tudták adni termékeiket a messziről jött idegeneknek.



Visszatérve az egykori Brassóra: a város törvényei már 1577-ben előírták, hogy a moldvai kereskedők csak a Kapu utcai kapun jöhetnek be a falak közé, és csakis a Kapu utcai családoknál szállásolhatók el, míg havaselyi társaik a Kolostor utcai kapun jöhetnek be, és a Kolostor utcában szállhatnak meg. Minden esetben legfeljebb 14 napig. Egészen rendhagyó módon, külön engedéllyel persze, még maradhattak: egy vagy két napot. Rend volt.

A nagyon fontos vagy magasrangú vendégek a bíró házánál szálltak meg, vagy a város által külön erre a célra fenntartott vendégfogadóban. (Érdekes, hogy a török követeket nem engedték éjszakára a falak közé, számukra külön fogadót tartottak fenn a Hosszú utca felső felén – amint arról még lesz szó.) Az első írásos feljegyzés a városi vendégfogadóról 1507-ből származik. Ennek két hálószobája volt és öt ágygal rendelkezett. Feljegyezték azt is, hogy ablakait hólyaggal borították, de nem sokáig, mert 1523-ban már kicserélték üvegre. (Az akkori kör alakú, ólomkeretbe foglalt üveglapoknak nem volt sokkal jobb fényáteresztő képességük, mint az addig használt állati hólyagnak, mégis figyelemreméltó gyorsasággal modernizáltak: az első üvegöntő ugyanis 1520 táján kezdett termelni, Rozsnyón.) Ez a fogadó a Belváros északi falának közelében, nagyjából a mai ARO szálló újabb szárnyának helyén állhatott. Ebből az épületből a fogadó átköltözött a mai Weiss Mihály utcába, a Halpiacra (ma Enescu tér) vezető utcácska sarkára. Ez Az Arany Koronához cégért viselte. 1803-ban ismét átköltöztették, ezúttal



a Kolostor utcába (de egyik épület sincs már meg, legfeljebb az egykori helyet lehet azonosítani.)

Megjegyzendő, hogy a Belvárost övező kettős falak között békeidőben az egyes céhek kezelésében kisebb kocsmák, istállók, színek léteztek, itt is megszállhattak kocsisztól-árustól a kisebb igényű átutazók.

Egy régi, ma is létező vendégfogadója a Belvárosnak a Fekete (ma Bălcescu) utcában a Vörös Fogadó volt. Nevét az épület egykori színeről kapta. Kétszintes, jókora épület, belül U alakú, zárt udvarral. Emeleti részén létezett egy felirat, mely szerint a házat 1689 júliusában javították: alighanem az 1689 áprilisi nagy tűzvészt követően. Ugyanazon az udvaron, egy újabb épületszárnyon a „Reparatum 1803” felirat áll. A ma már nagyon megroggyant épületet viszonylag könnyen helyre lehetne állítani az egykori, három és fél évszázaddal ezelőtti fogadók stílusában, és újra meg lehetne nyitni a városba látogatók előtt. (Alig-alig létezik ilyen régi, eredeti állapotában fennmaradt vendégfogadó az országban, és Brassóban ma szállodaínség van. És városgazdai fantáziaszegénység.)

A XIX. században az egyszerűbb és szerényebb elszállásolási lehetőséget nyújtó fogadók helyét fokozatosan átvették a szállodák. Áll még az egyik első szálloda, a Grand szálló épülete, ugyancsak a Fekete utcában. A maga idejében (1873-ban nyílt meg) ez már egész modern intézménynek számított, egy szobája éjszakánként legalább nyolcvan krajcárba került, itt volt először melegvizes kádfürdő Brassóban, és a



szállodától minden vonathoz omnibusz indult. És volt még valami. A Brassói Lapok 1900/128-as számában megjelent hirdetésből idézünk: „Az az érdekes előadás, mely a közelebbi napokban a Grand szálló nagytermében lesz, általános érdeklődést kelt városszerte. Ez alkalommal egy Gramophon nevű éneklő és zenélő gép lesz bemutatva.” Hihetetlen!

Ha a város régi vendégfogadóit akarjuk beazonosítani, csupán a név alapján nem lehet elindulni. Sok fogadó, vendéglő (hogy a kocsmákról ne is beszéljünk), mihelyt gazdát cserélt, nevet is változtatott. Máskor a név hosszabb ideig megmaradt, miközben a fogadás (tulajdonképpen a bérlő) akár évente is változott. Meg aztán voltak nagyon népszerű nevek is, amelyeken kapva kaptak a fogadósok. Tekintve, hogy Brassó címerében koronás gyökér van, évszázadokig használták a Korona vagy Az Arany Koronához vendégfogadónéveket a városban. Ilyen néven üzemelt a város első ismert vendégfogadója, mely a mai ARO szálló új szárnyának táján állhatott,





ilyen néven költöztették át az intézményt a mai Weiss Mihály utcába, ahol egymás után két vendégfogadó is viselte ezt a nevet, majd vitték innen a cégért a Kolostor (ma Mureşeni) utcába, hogy a XX. század elején megépült modern szálloda, a Kapu (ma Republica) utcai, ugyancsak a Korona nevet viselje. Amíg az utca neve I. Károly volt (a két világháború közti időkben), addig nem zavart senkit, hogy benne ott a Korona vendéglő és szálló. Ám mihelyt a királyságot megszüntették, az utcanév is köztársasági lett, s a Korona sem maradhatott benne: új

nevet kapott, a plebejusabb hangzású Postăvaru (Takács). S ez csupán egy példa a sok névváltoztatás közül.

De visszatérve a Weiss Mihály utcába: a 19. szám alatti ház első pillantásra pont olyan, mint a többi százszázéves brassói épület. A helytörténészek viszont az egyik régi brassói fogadóval (egy időben ez is Az Arany Koronához nevet viselte) azonosítják. A régi lakók még





ismerik a hagyományt: itt tényleg vendégfogadó volt egykor, az utca felőli szobában volt a söntés, hátrább a konyha, majd az udvarban a vendégszobák, hátul pedig, ahol ma az alacsonyabb lakószobák sorakoznak, az istállók. Az épületre 1913-ban emeletet húztak, boltozott kapunyílásában kis üzletet alakítottak ki, és bérház lett belőle. De a földszint és főleg a régi pince legalább fél ezer esztendő.

A következő Az Arany Koronához a XIX. században a Kolostor utcában, a ma 12. szám alatti épület helyén volt. Ebben a régi épületben korábban a Vámház működött (innen a Kolostor utca régi neve, a Strada Vămii, azokból az időkből, amikor az első Mureșianu, Iacob, még nem jött volt Brassóba, a Római Katolikus Főgimnáziumba tanítani és az utcának nevet adni). Híres vendégfogadója volt ez a városnak, több mint egy évszázadig. Két épületszárnnyal, két söntéssel és közrezárt, hosszú udvarral, melynek végében hátsó kijárat is volt, a Rózsák (ma Enescu) terére. Az





elavult, ócska épületet aztán a XX. század elején elbontották, a helyébe viszont ugyancsak fogadó épült, 1912-ben, a Burzenlander Hof (Barcasági Udvar). Igen, mert a Korona nevet az ugyancsak ekkoriban felépült Kapu utcai szálloda „elvitte”. Ez az épület ma is létezik, sokáig a rendőrség székháza volt: remekül hasznosították a volt fogadó minden jó tulajdonságát, a diszkrét hátsó kijáratot is beleértve, mely egy igazán csendes és elhagyott térre nyílik, és mégis a város szívében van. A Kolostor utcai bejáratra aztán a Carpați idegengazdasági hivatal cégtáblája került...

A Belváros egyik leghangulatossabb szállodája kétségkívül a

Continental volt. A Cenk alatt, a Vár utcában épült, az egyetlen helyen, ahol e Cenk alatti utca térré terebélyesül. Egykor Csergepiacként ismerték e helyet a brassóiak. A szálloda 1871–73 között épült, Peter Bartesch (a mai Rektorátus építész) tervei szerint. Az U alakú épület árnyas belső udvart fog közre. Sajnos, ma bérházként használják. (Sajnos, mert kellőképp felújítva, szállodaként a város egyik nevezetessége lehetne.) Ez a ház egy időben piroslámpás műintézetként volt nevezetes.

Ha már a modern szállodák felsorolásánál tartunk, a Kapu utcában is létesült egy: igaz, az épület először nem szállodának épült (1864-ben, építészé ugyancsak Peter Bartesch volt), 1894-ben szálloda lett belőle: 48 szobával, fürdőszobákkal, a szobákban pedig minden kényelemmel, sőt telefonnal. Baross szálló néven üzemelt, amíg 1900-ban aztán csődbe nem ment.

Az egykori Continental szálló a Vár utcában • Az egyik Az Arany Koronához fogadó a Weiss Mihály utcában. Az épület földszintje még a régi, emeletén a hármastalakok újabb csinálmányok... • ...De a régi lakók még tudják, hogy az udvaron hátul valamikor kocsiszin és istálló volt • Ugyancsak a Weiss Mihály utcában, ezen a helyen is fogadó állt, s ugyancsak Az Arany Koronához nevet viselte • A Vörös Fogadó az egykori Fekete utcában alighanem az ország legrégebbi vendégfogadója... • ...Ma bérház • Az egykori Grand szálló, ugyancsak a Fekete utcában • Ez már nem fogadó, hanem szálloda: fürdőszobákkal, bennük fakádakkal • A volt Continental szálló épületdíszai... • ...És zárt udvara, a Cenk-oldalra vezető lépcsőkkel



A volt Európa szálló

A brassói Belváros egykori szállodáinak bemutatása nem lenne teljes a Kolostor (ma: Mureșeni) utcai Európa szálló épületének említése nélkül. A Brassó című hetilap 1885. szeptember 22-i számában egy hirdetés jelent meg: „Európa-szálloda. Teljesen új és felette kényelmesen berendezve ajánlja 22 díszesen berendezett utazószobáját – gyors és pontos szolgálat és igen méltányos árak mellett – a tekintetes utazó uraknak.

Az egyetlen szálloda a város közepében, alig 70 lépésnyire a főpiactól, s már ezáltal is nagy kényelmet nyújt. Ezen szállodával kapcsolatos kitűnő vendéglő, ahol havi bérletre teljes étkezésre is elvállaltatnak, valamint kőbányai sörcsarnok is, amelyek által a nagyérdemű közönség kíváncsainak minden irányban elég van téve. Bartha István szállodatulajdonos”

A fentiekhez annyit kell még hozzátenni, hogy ezen a helyen korábban is vendégfogadó volt, az Európa fogadó. A nagy udvarra egész hátra, a Graft-patak mellett húzódó várfalakig tudtak behúzni a szekerek. E fogadó helyére épült aztán a XIX. század végén a ma is látható impozáns épület, amelyben elkészültek a tulajdonos megnyitotta az Európa szállót. Híres volt a szálló nagy vendéglője az udvaron hátul, az a terem, ahol később a Popular mozi üzemelt.

De ennek a helynek külön helytörténeti jelentősége van: egy időben márványtábla hirdette az épület falán, hogy itt van Székely Mózes erdélyi fejedelem eltemetve. (Ezt a táblát, amely Erdély tragikus sorsú unitárius fejedelmének nyughelyét jelölte, ma a brassói unitáriusok őrzik.)

Székely Mózesről, az udvarhelyszéki születésű, közszékelyből magát fejedelemmé vitézkedő emberről még csak egy portré sem maradt fenn. Az utókornak be kell érnie Bethlen Farkas krónikás leírásával: „Szép

arcú férfiú, középtermetűnél magasabb, kevésbé ősze elegyedett hajú, szinte ötvenéves, halvány arcú, nemcsak nyaka és feje, hanem egész teste könnyűded. Vak szeme bemélyedt, szakálla magyar szokás szerint meghagyva kevéssé. A latin nyelvben járatlan, de egyébként erkölccseivel és nyájas beszédével kitűnő volt.”

Székely Mózes élete egybeesett az Erdélyi Fejedelemség megalapítása és konszolidálódása körüli zűrzavaros állapotokkal. Valamikor 1550 táján született, és első ízben 1575. július 7-én hívta fel magára a figyelmet: Keresztentpálnál Báthory István megválasztott erdélyi fejedelem megütközött a trónkövetelő Bekes Gáspár hadaival. A csata előtt Székely Mózes kardjával a foga között átúszott a Maroson, és a túlparton egy ellenséges katonát párharcban megölt. Báthory a vitéz fiatalembert azonnal testőrtisztjévé tette és egy székely dandár parancsnokságát bízta rá. Az ezt követő csatában Székely Mózes csapata élén ugyancsak kitüntette magát és oroszlánrésze volt a győzelem kivívásában. A fejedelem birtokadományozással is kifejezte elismerését, és Székely Mózes Siménfalván telepedett le. Egy ideig a közeli sófalvi sóbánya kamaraispánja lett, ám rövidesen követte a lengyel királlyá választott Báthoryt új hazájába. Itt is több alkalommal kitüntette magát, főleg a fejedelem oroszok elleni hadjárataiban. Sokszor megebesült, és feljegyezték, hogy a csatában bátor, sőt vakmerő volt, emellett kitűnő parancsnok és hadvezér. A sorozatos birtokadományozások következtében Báthory Kristóf, illetve még inkább utódja, Báthory Zsigmond idején már az ország főemberei, leggazdagabb méltóságai közé tartozott.

Báthory Zsigmond kalandorpolitikája következtében a havasalföldi vajda, Vitéz Mihály, majd Giorgio Basta osztrák hadainak prédája lett Erdély. Az osztrák zsoldosok országpusztító prédálása ellen Székely





Mózes az erdélyi hadak maradékával és a törökök segítségével próbált fellépni. 1603-ban „március végén, mikor a fű ki sem jött volna”, indította felszabadító hadjáratát. Hetek alatt kikergette Basta hadait Erdélyből. Május 9-én az országgyűlés fejedelemmé választotta. Hanem Bastának váratlan segítsége támadt, Radu Șerban havaselyi vajda, aki minden tekintetben Vitéz Mihály utódjának tekintette magát, és az osztrák Rudolf császár szövetségeseként tört Erdélyre. A csatára a brassói papírmalom mellett került sor (valahol a Ghimbășel patak partján, a mai Méhkertek határában), 1603. július 17-én. Székely Mózes fejedelem a csatában elesett. Levágott fejét Radu Șerban győzelmi jelvényként vitte Brassóba. Itt a város akkori főbírója, Michael Weiss, aki maga is torkig lehetett a vérvivataros idők értelmetlen kegyetlenkedéseivel, egy alkalmas pillanatban a fejet saját kertjében titokban eltemette. A hagyomány szerint Michael Weiss háza a későbbi Európa fogadó helyén állott.

Egyébként itt, ezen a helyen több nevezetes dolog történt, attól függően, hogy mikor ki mit tart nevezetesnek. Például ugyanitt (a későbbi Popular mozi termében) volt 1910-ben Aurel Vlaicu repülőgépe kiállítva. Itt működött az 1920-as évek elején a Román Kommunista Párt első Brassó megyei szervezete. Itt szerkesztették a szociáldemokraták lapját, a Dreptateát, és hogy a magyarok se maradjanak ki, az ugyancsak szocialista irányultságú Világosságot. És ugyanitt működött a két világháború közti időszakban a brassói magyar szabadkőműves páholy (e páholy nagymestere egy időben a Brassói Lapok akkori főszerkesztője, Kacsó Sándor volt). Hát, lehet válogatni...

Szálloda volt a Kolostor utcában • Szűk belső udvar • Székely Mózes fejedelem itt elhelyezett emléktábláját ma az unitáriusok templomában őrzik



A „külvárosi” vendégfogadók

Az eddig bemutatott belvárosi fogadók, illetve szállodák tulajdonképpen csak a leghíresebbek voltak az egykor létező, és hosszabb-rövidebb ideig üzemelő, vendégellátásra berendezkedett vállalkozások sorában. De rajtuk kívül léteztek Brassó minden külvárosában is vendégfogadók. Sok volt, és mind megéltek. Sok idegen járt Brassóban, főleg a rendszeresen tartott és mindig nagy forgalmú hetivásárok alkalmával: a Barcaság falvaiból, a Székelyföldről, illetve Erdély távolabbi vidékeiről is. Ezen kívül egy érdekes jelenség történt a XIX. század elején: a Tudor Vladimirescu-féle felkelés elől sok havasalföldi bojár menekült családotól a biztonságos Brassóba. És annyira meg-



tetszett nekik a város, hogy a felkelés leverése után is évekig vissza-visszajártak ide, a hegyek közé, nyaralni. Sokat költő, pénzes emberek, következőképp szívesen látott vendégei voltak Brassónak.

De visszatérve a külvárosok fogadóira: ezek nyilván a belvárosiaknál valamivel szerényebb elszállásolási körülményeket kínáltak, és kezdetben elsősorban a környékbeli utasok kiszolgálására rendezkedtek be. Nem csupán brassói sajátosság, ám itt is kitapintható, hogy egy-egy fogadónak állandó vendégköre volt. Így például a Kút (ma: November 15. út) utcai Gödri-féle fogadóba főleg a négyfalusiak jártak. Hogy hol lehetett ez a fogadó, ma már aligha lehet megmondani, tekintve, hogy Brassó összes városnegyede közül legjobban





a Bolonya változott meg. A szűk, kanyargós utcácskákban sok kisebb-nagyobb vendégfogadó volt. Színes egy világ lehetett, a vendégfogadók nevéből ítélve legalábbis: a Predeál, Az Oroszlánhoz, A Fehér Rózsához, A Telivérhez, A Fehér Lóhoz, A Könnyek Kapujához címzett fogadók közt válogat-





hatott az utas, akinek ha mindez nem tetszett, mehetett a Farkaskertbe (ez is fogadó volt) vagy alhatott a Jancsi-réten (de ez már valóban mező, a ma épülő új városközpont helyén). A bolonyai régi vendégfogadók közül egy áll még kétségtelenül azonosíthatóan: Az Arany Naphoz (a központi Postaépület mögött, a hegyoldalon).

Ennél sokkal jobban állunk Óbrassóban: a Hosszú utca felső felén egykor létezett vendégfogadók és szállodák ma is mind megvannak. De... Szóval a helyhatósági a választások után Brassó új polgármestere pezsgővel fröcskölte le a Hosszú utcai pártszékház előtt a híveit: nos, vajon hányan tudták e diadal-(és egyébtől is) ittas újsütetű városgaz-



dákból, hogy ahol vannak, az nem pártszékház, hanem kocsmá: a Gambrius. Évtizedekig a lump tanulóifjúság kedvenc mulatóhelye volt. Közvetlen mellette, lejjebb, A Zöld Fához fogadó, illetve szálloda. (Mint annyi társa Brassóban, előbb fogadó volt, majd szállodává modernizálták – hogy utóbb aztán más felhasználást kapjon, előidézve a jelenlegi brassói szállodaínséget: hisz aki nem lopja a pénzt, annak a brassói szállodaárak még novemberben, holt-szezonban is megfizethetetlenek.) A Zöld Fához szálloda a magyarok, szé- kelyek kedvenc szállás-

helye volt Brassóban. A szálló tágas udvarán gyakran katonazene szórazottatta a vendégeket és a környékbeli lakosokat.

A Gambrinustól feljebb A Fehér Báránnyhoz vendéglő és fogadó állott (az épület homlokzatán egy bárány alakja van megmintázva, alatta az építés éve, 1909). A brassói természetjárók Encián nevű, ma is nosztalgiával emlegetett egyesülete ebben az épületben alakult újjá 1945-ben. (Az alapítás egyébként 1931. január 7-én történt, de nem itt, hanem egy szemközti épületben, a Hosszú utca 9. szám alatti, akkori Hatvany-féle vendéglő különtermében.)

De ha már átmentünk az úton, ott van a ma Vasudvarként ismert ház, jókora ötössel a homlokzatán. Ez házszám is volt, meg cégér is, még abból az időből, amikor Brassóban sorban számozták a házakat (mint faluhelyen ma is) és a Nr. 5 híres vendéglő meg fogadó volt. (Egy ideig Fekete Czethal néven működött.)

Ettől feljebb, ugyanezen az oldalon, a XIX. század híres Bukarest szállodájának épülete áll. A Fogaras környéki románok szoktak megszállni itt, de az épületen levő márványtábla egyebet örökít meg, azt, hogy Alexandu Ioan Cuza egy hétig itt lakott. (A trónról elkergetve, hazáját és családját elhagyva, de – pletykás történeszek szerint – a kedvesével kettesben.) Az épület különlegessége a szállodakorából megmaradt beüvegezett udvari erkély. Ehhez hasonló Romániában még a pitești-i Gabroveni fogadóban látható. És Brassóban is még egy, a szomszédos épületben. Ez a leghíresebb az összes közül, a Nr. 1, az utca felső végén.



Még az utcaszámozás előtt vendégfogadó volt, akkor az Arany Sashoz nevet viselte, és ide húztak be a Szebenből, Kolozsvárról, illetve Bécsből érkező postakocsik is. (Innen a máig fennmaradt Postarét elnevezés: a fogadó mögé a hegyoldalra csapták ki a postalovakat legelni.) Az Arany Sashoz fogadót 1867-ben átépítették, s ekkor vette fel a Nr. 1 szálloda nevet, s bár 1900-tól hivatalosan Orient szállóként nevezte magát, a régi brassóiak a legutóbbi időkig Nr.1-ként emlegették. Brassó társadalmi-kulturális életének sok-sok jeles eseménye zajlott ezekben a termekben. Itt koncertezett például 1879. szeptember 7. és 19. között Johannes Brahms, vagy több ízben is George Enescu.

Majdnem minden hétvégén összejöveleik, bálók, műkedvelő előadások zajlottak itt évtizedekig. Korabeli újsághirdetések, tudósítások jól tükrözik az akkori Brassó hangulatát: az iparosok például soha nem mulattak teszem azt az „urakkal”, a hivatalnokokkal, tanárokkal, gazdag polgárokkal együtt, ám a háromnyelvűség teljesen elfogadott volt. A brassói Munkáskör 1893. február 23-i „estélyén” például előadták Kisfaludy Károlytól a Pártütőket, az Apfelstrudel című jelenetet, valamint a Vlăduțul mamii című egyfelvonásost. Az újság szerint fergeteges tapsot kapott mindenik. Amiben mai ésszel az a hihetetlen, és leginkább felfoghatatlan, hogy száz esztendővel ezelőtt a brassói munkás értett három nyelven. Pedig így volt. (Ha a kövek beszélni tudnának... De jó is, hogy nem tudnak, mert ki tudja, milyen buta érzékenységeket sértenének...!)





Az Arany Naphoz egykori főbejárata • Sok brassói középiskola működött ideiglenesen Az Arany Naphoz fogadó termeiben: az alapításuktól addig, amíg saját épületük elkészült • Zárda is lett az öreg fogadó, talán ekkortól a rácsok az ablakán • Az egykori A Zöld Fához fogadó a Hosszú utcában • A Zöld Fához fogadó egyik épületdísz • E fogadó udvarán gyakran katonazenekar muzsikált • A Fehér Báránnyhoz fogadó, a Hosszú utcában. Homlokzatán stílszerűen... • ...egy fehér bárány • A Hosszú utca ötödik háza, ez is fogadó volt, ma Vasudvarként ismerik • A Nr. 1. Az igénytelen külső mozgalmas múltat takar... • ...Török követek is voltak itt megszállva, pár évszázad múlva pedig a nagyteremben George Enescu is koncertezett • A volt Baross szálló a volt Kapu utcában



A Salamonkő

Első ízben történik meg sorozatunkban, hogy a cím, a „kő kövön” nem emberkéz által egymásra rakott és az idők során így megmaradt köveket jelöl, hanem természetes „kőrakást”. Brassó legdélibb pontja, a Salamonkőnek nevezett hely ilyen. Mindenféle nagyságú kő található itt, egymáson és egymás mellett, a kavicstól a hegy nagyságú kőszikláig. Amelyben – mint mészkősziklás karsztvidéken mindenütt – barlang is van: a Salamon-barlang. Itt rejtőzött az ellenségei elől bújkáló Salamon király – szól a legenda. Ez – tetszik vagy nem tetszik – mégiscsak a város megalapításának legendája. Még akkor is, ha nincs több valóságalapja, mint Róma alapítási legendájának, a farkasanya által felnevelt Romulus és Remus történetének. Ennek ellenére még senkinek sem jutott eszébe, hogy a brassói Városháza elé Salamon királynak is szobrot állítson, ha nem is Romulus és Remus meg a farkas helyére, de legalább melléje. Salamon ugyanis magyar király volt. (Nem tévesztendő össze a bibliai bölcs Salamonnal, a zsidók királyával.) Salamon királynak szobor híján egyelőre meg kell elégednie a Salamonkő közvetlen közelében levő egykori malom és lerobbant vendégfogadó homlokzatára festett kifakult falfestménnyel. Ott ül vágtató lován, még amíg az eső le nem mossa végképp.

Ez a Salamon egyike volt Árpád egymással marakodó kései utódainak. 1052–1087 között élt, életéhez több legenda kötődik, az egyik szerint például nem csatában esett el, hanem a végső, vesztett csata nyomán Dalmáciában, Pola mellett egy barlangban, remeteként fejezte be életét. Tehát történelmi személy volt, Szent Lászlót megelőzően uralkodott, tény, hogy Erdélyben is megfordult, harcolt az itt élő besenyők ellen, majd velük szövetségben László király ellen, trónjának visszaszerzéséért. A csatározások során a Duna mentén,

bolgárok közt is járt: volt, hogy ellenségként, máskor szövetségként. Ezek történelmi tények.

A legenda ennél színesebb. Ezek szerint egy alkalommal üldözői elől menekülve a Kárpátokban, a ma Salamonkőnek nevezett helyen rúgtatott át paripájával a sziklaszoroson, s így menekült meg, illetve rejtőzött el előlük. Koronáját itt elásta, s bolgár szövetségeseivel folytatta a menekülést délnek. Hanem már nem volt alkalma visszatérni, távol hazájától meghalt. A korona s a vele együtt elásott királyi kincsek rejtékhelyét bolgár kísérői szájhagyományként apáról fiúra örökítették. Nemzedékek nőttek fel, míg egy alkalommal kalandvágyóbb bolgár ifjak egy csoportja elhatározta, eljön a távoli Erdélybe, a tömpe hegy alá, Salamon rég elásott kincseit megkeresni. Hanem a lakatlan völgy időközben benépesült, szászok lakták, akik kezdetben nem nézték jó szemmel az erdőkben keresgélő, kutakodó idegeneket. Azok, hogy eltereljék a figyelmet jövetelük igazi okáról, mozgalmas hadijátékot színleltek, míg társaik az erdőben ástak. (Innen a „juniik” népünnepélyként máig fennmaradt buzogánydobáló versenye.) Hanem a koronát csak nem találták: nem is találhatták, mert időközben egy vihar egy öreg fát az erdőben kidöntött, s a szászok megtalálták gyökerei közt Salamon király koronáját. (Innen Brassó címere, a koronás gyökér.) Az ifjak, mert pénzük is már fogytán volt, nem tehettek egyebet, a szászok



akkoriban épülő nagytemplomához szegődtek napszámosnak, és a várostól délre, a Salamonkőnek szomszédságában, a mai Bolgársze- gen megtelepedtek. (Szász króni- kások jegyezték fel, hogy a Fekete- templom építéséhez alkalmazott napszámosok a várostól délre épí- tették ki szállásaikat.) Minden „klappol”. Ilyen minden legenda: egyszerű és világos.

A helytörténészek kiderítették, hogy Corona néven 1235-ben említik első ízben az oklevelek vá- rosunkat, a város fennmaradt pe- csétjein valóban egy korona látszik,



a fatönk ellenben jóval később, vagy kétszáz évre rá jelent meg a pecsétek rajzolatán, a korona alatt. A mesés történetnél tehát valószínűbb a feltevés, hogy a pecséten a fatönk a Barcaságot jelképezi: a négy fő gyökérrel, mely a négy szász mezővárost, Feketehalmot, Rozsnyót, Földvárt és Prázsmárt jelképezi, valamint a kilenc vékonyabb gyökérszállal a kilenc szabad szász falu – Keresztényfalva, Szászvolkány (e kettő Rozsnyó törvénykezéséhez tartozott), Vidombák, Botfalu, Szentpéter, Szászhermány (ezek Brassó város törvénykezése alatt voltak), Höltövény, Veresmart és Szászmagyarós (Földvár joghatósága alatt) jelképével. A korona a fatönk fölött pedig a gazdag és befolyásos Belvárost, Coronát, a Barcaság gazdasági és politikai központját jelképezi. Akkor, amikor a város már nemcsak egy település volt a sok közül, még csak nem is az első az egyenlők között, hanem az egész vidék számára meghatározó jelentőségű hatalmi központ. Ezt tükrözi a várospecsét – mondják, akik értenek hozzá. A Belváros neve pedig nagyon könnyen származhatott az itt elfolyó patak, a Krun (mely állítólag fenyvest jelent) nevéből.

Brassó pedig a Cenken levő vár neve, illetve az egész Barcaságé, mely területnek ez a vár volt a központja, még a szász betelepülés előtti időkből. De ez az időszak annyira az idők homályába vész, hogy oda még a legendák imbolgó fénye sem világít be.

A Salamonkő • A csárdává alakított régi malom • A homlokzaton még látható a lovát ugrató Salamon



Seewaldék malma

Ha a brassói iparról esik szó, a legtöbben közülünk a gépiparra gondolunk elsősorban, holott a város egykori hírnevét és gazdagságát jelentős mértékben a manapság „könnyű”-nek nevezett ipar, a bőrfeldolgozás, a textilipar vagy az élelmiszeripar alapozta meg. Az ipar időbeli fejlődése lényegében úgy történt, ahogy az a tankönyvekben le van írva: a termelés a késői középkortól a céhekbe tömörült iparosok egyéni műhelyeiben zajlott, majd az újkor hajnalán megjelentek az első nagyobb műhelyek, manufaktúrák, amelyekben már nem a mester és két-három segédje dolgozott, hanem alkalmazottak (bérmunkások) tucatja. E manufaktúrák közül az életrevalóbbak, illetve amelyiket ügyesebb, merészebb vállalkozó „menedzselte”, idővel gyárrá nőtte ki magát. A többi csődbe ment, megszűnt, idők jártával eltűnt. Brassó abban a szerencsés helyzetben van, hogy itt még fennmaradt az ipari forradalom idejéből néhány gyárépület, abban a formájában, ahogy egykor felépült, s némelyikben olyan gépek is működnek még, amilyenek másutt legfeljebb ipari múzeumokban ha láthatók. (Más kérdés, hogy a mai üzemvezetőség általában szégyelli, vagy legalábbis nem dicsekszik azzal, hogy mikkel dolgozik. Pedig hát a szentegyházi vasműben is addig kovácsoltak ásókat, kapákat üllőn, vízkerékkel hajtott kalapáccsal, amíg idővel turisztikai látványossággá lett a dolog, s akkor már az idegenforgalom kedvéért folytatták az ipart.)

Brassóban a Tömös-csatorna mentén van több régi üzemépület, a legtöbbjében valamilyen műhely működik ma is, de van olyan is, amelyik megőrizte eredeti rendeltetését. Például Seewald malma.

A Tömös-csatorna mente – a mai Megyei Kórháztól a Patria mozi előtti térig, innen a Ceasul Rău, Lóusztató, Cigánydomb (azaz ma már Egyetemi domb), Mihály Vitéz utca – külvárosnak, Brassó ipari

negyedének számított már háromszáz esztendővel ezelőtt is. Több lisztőrlő vízimalom is sorakozott a parton, kenderáztatók, bőrcserző műhelyek voltak. Seulerék papírmalma is itt üzemelt, és itt épült fel 1790-ben, a többiek mellett, Jakab Kocián vízimalma is. Hát ez utóbbi máig megmaradt malomnak, igaz, már nem vízerő hajtja.

A malmokról még annyit, hogy Brassóban több is létezett az idők folyamán, itt is, meg a Bolgárszegben is, ahol ugyancsak egymás mellé épültek, a hegyi patakok vizének erejét sorban hasznosítandó. Sőt, Michael Hermann városi főbíró parancsára 1656-ban még a fallal kerített Belvárosban is építettek egyet, a Katalin-kapu mellé, hogy esetleges ellenséges ostrom idején is tudjanak a polgárok öröltetni. A Kocián-féle malmot 1830-ban egy Thierry nevű francia emigráns vette meg, tőle pedig 1865-ben Seewald Rudolf. Seewald idején jól ment az üzlet, s amikor 25 év múltán az idősb Seewaldtól fia, Adolf vette át a malom vezetését, a tehetős új üzletvezetőnek immár pénze is volt korszerűsítő eszméi végrehajtására. Ez a korszak egyébként a magyar malomipar fejlődésének korszaka is: a korábbi malomköveket és rázócsöveket hengerek és síkszíták váltották fel, a korábbi, patak hajtotta vízkereket pedig a gőzgép. Seewald Adolf nem félt újítani, drága pénzen korszerű gépeket hozatni és felszerelni. Az ő malma volt az első hengeres műmalom Brassóban. Korszerű malma harminc tonna lisztet őrlött naponta, melyet a közeli vasútállomástól húzott ipari vágányon



szállítottak. Seewald malma ma is létezik, a többi kis malom időközben mind eltűnt.

A tulajdonos újító szelleme az évek hosszú során át mindvégig érvényesült. Új és új gépeket szerzett be és megvásárolta a szomszédos telken csödbe ment börgyárat is. Itt makarónigyárat szerelt fel: bejött neki, mert míg az 1933-as gazdasági világválságot minden más üzem megsínylette, neki – nem utolsósorban a divatos új terméknek, a makaróninak köszönhetően – további terjeszkedésre is volt kedve, pénze.

Halála után a részvénytársasággá lett üzem vezetését egy igazgatótanács vette át, 1948-ban pedig az egészet államosították. Gőzgép helyett villanymotorok hajtják a malmot, és vannak itt modern malomipari berendezések is, de Seewald Adolf újító szelleme ennek ellenére odalett. A nyolcvanas években például csak azért nem zárták be végképp ezt az üzemet, mert az Adolf úr által hozatott hengerekkel és (akkoriban már őszöregnek számító) szitákkal még mindig sokkal jobb minőségű lisztet tudtak itt előállítani, mint egyebütt, az erőszakolt iparosítás korszerűen felszerelt fellegváraiban. Ennek ellenére a dilemma nem az, hogy kell-e újítani vagy sem. Épp Seewaldék egykori malmának sztorija a példa rá, hogy mindenkor lépést kell tartani a műszaki fejlődéssel. Ám ezenközben a hajdani mesteremberek céhes időkből átörökölt alapos szaktudásával, gondos megbízhatóságával kéne dolgozni. Írom ezt, mert még mindig nem nyilvánvaló. Fogyasztóként még mindig túlságosan sok silány minőségű portékával akarnak megetetni, olyan alapon, hogy „eszi, nem eszi, más nincs”, és látom, hogy hiába az általános gyógyírnak tartott, sokat emlegetett „külföldi befektető” által behozott legmodernebb gépsor is, ha az ezekből kikerülő termékek is rendre, rövid időn belül a megszokott (ám igazából megszokhatatlan) „hazai minőségűvé” silányulnak.

Az a malom ma a tömbháznegyed peremén vegetál. Fejlődni ott, a város szívében nem tud. Várja talán, hogy turisztikai látványossággá lépjen elő...



A Schiel–Hidromechanika

Egy régebbi, személyes élménnyel kezdeném. Jó húsz évvel ezelőtt az akkori Hidromechanika vállalat nemrég megnyílt városvégi, „kettes” részlegén jártam riportúton. (A fiatalabbak kedvéért: akkoriban nem a közlekedési balesetekhez vonultak ki a riporterek, hanem a gyárakba jártak „szenzációért”). Nos, itt akkor az volt a szenzáció, hogy ezt az üzembrészt számítógép-vezérelte fémforgácsoló-gépekkel szerelték fel. Nem tudom, Romániában volt-e még ehhez hasonló, de Brassóban ezek voltak az első számítógépes vezérlésű forgácsológépek. Miután kellőképp megcsodáltam a gépek plexivel teljesen lezárt munkaterét meg a villogó kijelzőket, megkérdeztem, hogy ugye, ezeket a szerkentűket a legjobb szakemberekre bízzák. „Szó sincs róla” – hangzott a válasz. „Kizárólag fiatal kezdők állnak majd melléjük.” S hozzátette a kérdezett, hogy az öreg szakik szakértelmére másutt inkább szükség van. Mert gombokat nyomogatni nem kell olyan nagy forgácsolói tapasztalat.

Ámbár azt hiszem, hogy azért ennél közvetlenebbül fogalmazott: futószalagon érettségiztetett félalnfabétákat emlegetve, akiknek hiányzó tudását majd pótolja a gép. Megdöbbsentem. S csak később, a kollégákkal beszélgetve értettem meg, miért beszélt így. A „Hidro” kis üzem volt. Kiválóan jó szakemberek öntudatos csoportja dolgozott ott. Ezt a zárt, szakértelmük révén rátarti közösséget látták létében veszélyeztetni az üzembővítéssel, amelynek következtében frissen végzett kezdők lepték el nagy számban a gyárat. Ahová korábban már-már megtiszteltetésként vettek fel valakit. Az ország egyik legkiválóbb üze me voltak, és attól féltek, hogy többé nem lesznek a többinél különbek. És tekintve, hogy a kilencvenes évek elején pont úgy megsínylették a hazai gépípar csődjét, mint a többi üzem, e félelmük nem volt alaptalan.

A brassói fémfeldolgozás a középkori kovácsok, lakatosok, harangöntők, ötvösök céheiben átörökített szakértelemben gyökerezik. A Schiel testvérek 1880-ban alapított lakatosműhelye (valahol a Katalin-kapu környékén) egy volt a sok közül a városban. Talán valamivel jobban „menedzselték”, mert helyszűke miatt rövidesen átköltözött a Vár utca végére. Ez a város végének számított akkor: idáig kerítette fal a várost, ezen túl kezdődött a Cigónia (a mai Star áruház helyén). Itt az apróbb lakatosmunkák mellett már nagyobb fémszerkezeteket is készítettek és a gépjavításba is belevágtak. Javítottak őrleket, malmokat, olajpreseket, gyapjúványolókat, gyapjútésülőket, s az akkoriban megjelenetű első robbanómotorokhoz is „hozzápiszkáltak”. Ha vaegy alkatrész elromlott és ki kellett cserélni, azt elkészítették, s rövidesen egy ahhoz hasonló szerkentyűt – rendelésre – maguk is elkészíthettek. Így született meg Brassóban a gépgyártás.

Schielék üzeme a múlt század fordulóján ismét helyhiánnyal küszködött. És ismét költözött, egy akkoriban Jancsi-rétnek nevezett helyre, a város végére. Ez a manapság mind épülő új városközpontban van. Ehhez a helyszínhez fűződik a gyár fénykora.

Az 1919-ben részvénytársasággá szerveződő üzem vezetősége teljes mértékben ki tudta használni az Erdélynek Romániához való



csatlakozásában rejlő üzleti lehetőséget. Az akkoriban modernizálódó Romániának (a Kárpátoktól délre fekvő, elmaradottabb vidéknek) nagyon sok és nagyon változatos gépre, berendezésre volt szüksége. Ezek nagyobb részét jobb híján külföldről szereztek be, de a javításukkal már ritkábban futottak külföldre. Brassó itt volt közel. Ekkoriban kezdtek Schielék a ploiești-i kőolajmezők közelségére tekintettel fúróberendezések alkatrészeinek gyártásával is foglalkozni. Rövidesen teljes fúróberendezések is készültek itt – árban, megbízhatóságban bármelyik más termékkel versenyképesen. 1927-ben Schielék acélöntödét építettek, másfél tonnás elektromos ívfénykemencével. 1930-ban pedig kovácsolórészleget alapítottak. A malom- és a textilipar egyre korszerűbb gépei mellett most már mozdonyokat, vagonokat is javítottak, és gyártottak mindent, amire csak szükség volt: kötőrőktől a hidraulikus turbinákig. Hát persze, hogy aki ott dolgozott, annak sok mindenhez kellett értenie, különben a helyén meg nem maradhatott. Értettek is. Itt gyártottak Romániában első ízben esztergát, első ízben autóbuzst és első ízben tehergépkocsit is. Repülőgépet is gyártottak, mint feljegyezték, két darabot. Amit itt úttörő módon elkezdtek, arra más már szakosodhatott. Szépréti Lilla brassói író nő említ önéletrajzi regényében (Család, regény) egy jellemző epizódot az ötvenes évekből (az édesapja a gyár főmérnöke volt). Nos, egy itt kikísérletezett és gyártani kezdett gép teljes műszaki dokumentációját, több év munkáját, úgy, ahogy volt, „felsőbb utasításra” teljesen ingyen átadták egy akkoriban alapított galaci gyárnak, hogy hát legyen az is, amit termeljen.

Az államosítás utáni években Brassó többi gépipari üzeme hamar túlnőtt a Strungulnak átkeresztelt Schiel üzemen. A viszonylag kis számú szakembergárda feladata inkább egyedi darabok, kis sorozatok, az átlagnál pontosabb, igényesebb megmunkálást, illetve nagy-nagy szakértelmet igénylő berendezések elkészítése maradt. S amiután préseket, járműveket vagy esztergákat már más is tudott készíteni, ők átálltak hidraulikus berendezések, áttételek gyártására. Így lett az üzem neve 1961-től Hidromechanika. Ennek új, kettes részlege pedig, helyhiány miatt, 1978-tól kezdődően költözött ki a város végére, a Traktorgyár mögé.

Ami még ide tartozik, hogy a brassói gépipari kolosszusokhoz mérten mindvégig kis létszámú munkaközösségben – a gyár fénykorában legalábbis – a másutt megszokottnál aránytalanul nagyobb volt a magyar munkások száma.

Az egykori Schiel-üzem a Vár utcában



Az Áprily

Bár még nincs másfél évtizede annak, hogy az egy szál brassói magyar középiskola a város szülöttének, a költő Áprily Lajosnak (polgári nevén: Jékely Lajosnak) a nevét viseli, a név már beivódott a köztudatba. Ami azt illeti, jelent ez az iskola legalább annyit a brassói magyar közösségnek, mint a „Brassai” (azaz a Brassai Sámuel nevét viselő unitárius középiskola) a kolozsvárinak. Aki tehát manapság Brassóban „Áprily”-t mond, az tíz esetből legalább nyolcszor az iskoláról beszél, nem a költőről. Az intézményről, amely oly nehezen jött létre, és amelynek története során többször előfordult, hogy e sok munka és





tenniakarás eredményeként létrehozott és fenntartott intézményt az éppen hatalmon levők egy tollvonással a létében veszélyeztették. Kezdődhetett a sziszfuszi munka előlről.

A Honterus alapította középiskolának Brassóban az idők folyamán sok magyar diákja is volt, akár úgy is mondhatnánk, hogy a barcasági értelmiség színe-java ott tanult, viszont a XIX. század derekára már nem csupán arra az egy-két középiskolát végzett magyar fiatalra lett volna szükség, akiket a szászok nevelőintézete évente be tudott fogadni. Hasonló gondja volt a brassói román közösségnek is, amikor úgy érezte, kell egy középiskola, mely csak az övék, összedobták a pénzt és felépítették a mai Șagunát. (Ezt a nevet egy görögkeleti érsek viselte, róla nevezték el az iskolát.) És még volt egy gond: a szászok középiskolájában az ifjak óhatatlanul protestáns szellemű nevelést kaptak, és hát német kultúrában nevelődtek. A probléma lényegében ma is ugyanaz: a nemzetiségeknek azért kell saját, külön iskola, mert különben soraikból lényegesen kevesebb értelmiségi kerül ki, és aki kikerül, az is etnikumától idegen kultúrában nevelődött. (Sem a Honterus, sem a Șaguna diákjainak nem tanítanak Áprilyról – például. Sajnos.)

A brassói katolikus középiskola ügyét Felfalusi Kovács Antal apát, a Kolostor utcai templom plébánosa karolta fel. Gyakorlatilag ez úgy történt, hogy a plébános kieszközölte egy kormányrendeletet, amelyben az elemi iskola tanítóját utasították, hogy a végzős tanulókat még egy évig oktassa, s tanítson nekik latin nyelvet is. És ugyancsak Kovács Antal plébános alkalmazta rövidesen fiatal tanárként Iacob Mureșianu,



aki akkoriban Jakob Maroschan néven szerepelt, és aki 1875-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig volt az iskola tanára, majd igazgatója. Mindez 1837-ben történt. A tanítás ekkoriban a plébános lakásának egyik szobájában folyt.

A tényekhez tartozik, hogy az iskolaalapítást a bolgárszegi román kereskedők is buzgón pártolták. A már említett okokból: nekik képzett alkalmazottakra, fiaiknak továbbtanulási lehetőségekre volt szüksége. A tanítás nyelve főleg a német volt, de az évről évre feltöltődő tanári kar tagjai előadtak magyarul és románul is (már aki tudott). A külön gimnáziumépület 1848 őszére készült el, közadakozásból. (Ma is használják.) Hanem tanárok és diákok nem sokáig örvendhettek neki, ugyanis a szabadságharc leverésére orosz csapatok érkeztek Erdélybe. És a városvezetőség a katolikusok alig elkészült gimnáziumépületét ajánlotta fel hadikórház céljára. Egy esztendő múltán az orosz hadsereg az épületet kiürítette. Pontosabban tönkretette és elhagyta.

A kezdetben négy osztályos gimnáziumot 1872-re sikerült nyolc osztályos főgimnáziummá fejleszteni. Korábban ennek elsősorban anyagi akadályai voltak. De 1867-ben a vakszerencse is besegített. Egy Bogdán János nevű brassói polgár öt sorsjegyet adományozott az iskola javára. S ennek egyike nyerőnek bizonyult. A befolyt 30 ezer forintból az iskolával szomszédos telken egy jókora bérházat építettek. A lakók és



az ide költözött hivatalok által fizetett bérleti díjból aztán tudták fedezni a megnövekedett tanári kar tagjainak fizetését. Egy évre rá, 1873-tól az iskola nyilvánossági jogot kapott, azaz érettségi vizsgákat szervezhetett, s az általa kiállított iskolai bizonyítványokat az állami hatóságok érvényesnek ismerték el.

Hanem a brassói gimnázium fenntartása továbbra is nagyon megterhelte a helyi katolikus közösséget. Némi enyhülést jelentett, hogy 1890-től az erdélyi római katolikus Státus átvette az iskolát. Az erdélyi katolikus vagyont kezelő szervezet tanulmányi alapjából akkoriban hét gimnáziumot tartottak fenn (a gyulafehérvári, a kolozsvári, a marosvásárhelyi, a székelyudvarhelyi, a csíkszeredai, a kézdivásárhelyi és a brassói katolikus gimnáziumokat). Igaz, még mindig meglehetősen szűkösen: ezekben a gimnáziumokban a tanárok fizetése kisebb volt, mint az állami tanintézetekben, és a gimnáziumok felszereltsége is jócskán elmaradt az államiak mögött. A katolikus Státus és a tanügyminisztérium képviselői között a századforduló táján kötött egyezségek értelmében az állam részt vállalt a katolikus iskolák fenntartási költségeiből. A változás azonnal észlelhető volt: a tanári fizetések „állami szintre” emelkedtek, a felszereltség javult, s hogy a tanuló ifjúságnak se kelljen ócska, lerobbant épületekben tanulnia, mindenütt új gimnáziumépületek épültek: körülbelül ugyanabban az időben.

A brassói katolikus gimnázium új épületét (a mai „Áprily”-t) a



budapesti Alpár Ignác, a főtéri református templom megalkotója tervezte.



A volt Római Katolikus Főgimnázium bejárata • A mai főgimnázium • Az új épület építési éve 1900 • Az iskolaalapítás kőbe véselt nyoma... • ...S egy lépcsőforduló • Iskolabelsők



A Şaguna Főgimnázium

„Nagy lelki örömmel jegyzem föl ez adatokat, megelégedéssel szemlélem ez intézetnek gyors fejlődését, mert azon verseny, amelyet a népek egymással a szellemi képzettség terén vívnak, előttem szent, annak eredménye áldásos, mert az a népek szívét egymástól nem elidegeníteni, de inkább közel szokta hozni” – zárta Orbán Balázs A Székelyföld leírása hatodik, Barcaságról szóló kötetében a brassói görögkeleti gimnázium ismertetését. Ez ma Andrei Şaguna érsek nevét viseli, annak emlékére, hogy e népéért, nemzetéért minden körülmények közt kiálló érsek rakta le e gimnázium alapkövét 1852. szeptember 17-én. Különben is Şaguna érsek (akkoriban még püspök) sokat fáradozott e gimnázium létrejöttén.

Az utókor gyakorta túl sötét, vagy épp ellenkezőleg, rózsaszín szemüvegen szemléli a múlt eseményeit, olyannyira, hogy olykor egyszerűen átsiklik azon tények felett, melyek nem felelnek meg a pillanatnyi elvárásoknak. Gyakran emlegetjük Brasóban a három népcsoport, a szász, a magyar és a román harmonikus együttélését századokon át. Ez lényegében így is volt, de a kép árnyaltabb. Például a bolgárszegi románok a XVIII. században lebontották a Szent Miklós-templom mellett addig létező iskolájuk rozoga faépületét azzal, hogy újat, tágasabbat építenek a helyére. Csakhogy ezt Brassó szász tanácsurai évtizedekig (!) megakadályozták. Ekkor csaknem egy emberöltő idejéig nem létezett Brassóban román iskola. Végso elkeseredésükben a bolgárszegiek az erdélyi főkormányshékhöz, majd magához a császárhoz fordultak panaszzukkal. A Bécsből kiküldött vizsgálóbizottságnak előadták a helyzetet: régi jogaik közé tartozik a rozoga házak, épületek felújítása. Nem új iskolát akarnak alapítani, csupán a régit bontották le, hogy helyére új épületet emeljenek. A templomuk udvarán építkeznek,

tehát senkit semmiben nem sértenek. És mégis újabb évtizedig húzódníyúzódott a dolog, míg aztán 1771-ben Mária Terézia császári parancsban rendelte el az iskolaépítést. Ennek a brassói tanács már nem mert keresztbe tenni, így a Szent Miklós-templom udvarán felépült a ma is látható iskolaépület, amely – mint intézmény – valóban a román nyelvterület első román iskolája. 1813-ban ez az iskola két osztállyal működött, 1837-ben pedig újabb két osztály indult be itt. A Belvárosban 1835-ben a görög kereskedők alapítottak elemi iskolát. Ezek nyomán egyre inkább jelentkezett a román nyelvű közép fokú oktatás iránti igény. Az azonos felekezetű (görögkeleti, ortodox) románok és görögök összefogtak és engedélyt szereztek a gimnáziumalapításra. Ioan Popazu brassói esperes (későbbi karánsebesi püspök) a császári udvarba utazott, Șaguna érsek pedig személyesen hozta el a legmagasabb jóváhagyást a Cenk alatti városba. Az iskolaalapítás fontosságát mindenki belátta, és támogatta a kezdeményezést. A város gazdag görög kereskedői és pénzváltói tetemes összeggel járultak hozzá az építéshez, a szegényebbek ingyen munkával, fuvarral segítették az építkezést. A szunyogszékiek (ma: Dumbrăvița) adták a cserefát, a fenyőt pedig azok a bolgárszegiek, akiknek a Pojánán erdejük volt. Mások kavicsot szállítottak vagy követ törtek.

Ioan Popazu esperes, aki távlatokban gondolkodott, arra utasította az építész, Ștefan Emilian-Kertészt, hogy az akkor szükségesnél nagyobb épületet tervezzen: így 1853-ban, amikor az akkori négy gimnáziumi osztály beköltözött az új épületbe, máris gondolni lehetett a tanintézet továbbfejlesztésére. 1866-ban, azaz alapítása után 16 évvel a brassói görögkeleti gimnázium 8 osztályos főgimnáziummá lett, a





következő évben pedig megtartották – a brassói középiskola ügyét az egész erdélyi románság közös ügyének tekintő Șaguna érsek jelenlétében – az első érettségi vizsgát. Popazu esperes nagyvonalúsága meghozta gyümölcsét: a gimnáziumépületben

kényelmesen elfért még egy három osztályos felső kereskedelmi iskola, egy négy osztályos fiú reálgimnázium és egy leánygimnáziumi osztály is a négy-négy elemi osztályon kívül (nem volt koedukáció, külön osztályokban tanultak a fiúk és külön a lányok). Így e brassói gimnázium a dél-erdélyi románság szellemi központjává lett.

Ennek tekintették egyébként a határokon túl is. Șaguna érsek annak idején ugyanis azzal nyerte el a bécsi kormány jóváhagyását a gimnáziumalapításra, hogy vállalta, egyháza tíz éven keresztül biztosítani fogja hat tanár teljes fizetését. Csakhogy az a tíz év eltelt, és az új gimnázium súlyos anyagi gondokkal küszködött. A gimnáziumépület mellé épített modern gőzfürdő meg a bérlakások nem tudták fedezni az intézmény fenntartásának minden költségét. Ekkor az igazgatóság a román fejedelemségek vezető köreihez fordult. A iasi-i meg a bukaresti törvényhozás – Mihail Kogălniceanu, Constantin Hurmuzachi, no meg az uralkodó Alexandru Ioan Cuza meleg ajánlására – 500-500 arany évi támogatást szavazott meg a brassói középiskola megsegítésére. Messzire célzó gesztus ez is: az okiráltsági politikusok ebben nem garaszkodtak, holott arra a pénzre alkalmasint szükség lett volna oda-haza is, tekintve, hogy abban az időben még alig-alig voltak közép-iskoláik. (Ugyanakkor az iskola vezetősége a magyar kormány anyagi támogatását elutasította: mert akkor a budapesti tanügyminiszter beleszóllhatott volna – a kiutalt támogatás arányában – a tanárok kinevezésébe.)

A Șaguna Főgimnázium ma is Brassó egyik legjobb oktatási intézménye. Az egykori iskolaalapítók irigyelt példát jelentenek ma is: kisebbségi helyzetben a magára talált erdélyi románságnak kerültek olyan vezetői, akik amellet, hogy távlatokban gondolkodtak, össze tudták fogni egy közös cél elérése érdekében közösségük tagjait.

A névadó érsek bronzszobra • Puritán, klasszicizáló iskolahomlokzat • A középiskola új szárnya



A jelenlegi Rektorátus

Peter Bartesch építész két alkotását, a Vár utcai volt Continental szálló épületét és a Kapu utcai Baross szállót már bemutattuk az eddigiekben. Most e brassói építész legsikerültebb alkotásáról, a város egyik legszebb, reprezentatív épületéről, a Kolostor (ma: Mureșeni) utca és a Rezső (ma: Eroilor) körút sarkán álló, a Transilvania Egyetem Rektorátusának otthont adó épületről lesz szó.

Ez az épület a hajdani városfal helyére épült, a Kolostor utcai kapu mellé, 1881 és 1885 között, annak nyomán, hogy Brassó városgazdái eldöntötték, az ódon, katonai jelentőségét veszített, elavult és folyton romladozó városfalak helyére valami korszerűbbet, a kor igényeinek megfelelőbb, külsejükben is tekintélyes középületeket emelnek. A





döntés miatt legfeljebb a szűcsök bánkódtak kissé, ezt a falszakaszt ugyanis ők védték. Illetve már rég nem védték, mert nem volt kitől, de oda jártak ki minden hétvégén a hús falak árnyékába, jókat mulatni. A várost északról védő kettős fal lebontása tehát ezzel kezdődött – és folytatódott az egykori Főreáliskola (ma az Egyetem T épülete), a Leánygimnázium (ma: Unirea), mellette a Felső Kereskedelmi Iskola, a mai Modarom helyén épült Kertsch-villa, az ipartestületi székház (ma: Szépművészeti Múzeum), a volt református templom, a Czellpalota (a Rektorátussal átellenben, a sarkon), illetve a Warthe aljában, a Szígyártók bástyája helyén a Baiulescu-villa felépítésével. Mintegy húsz év alatt a fal vonala beépült. Az új utcának nevet is adtak: Rezső körút lett, Ferenc József császár egyetlen fiának, Rudolf trónörökösnek a tiszteletére. Lévén ez a város legelegánsabb, modern útja, a névadással mindig megtiszteltek valakit. Mikor kit: Ferdinánd királyt akkor, amikor a hőn szeretett uralkodónk már nem Bécsben, hanem Bukarestben lakott, J. V. Sztálint akkor, amikor Moszkva felé szállt a hála, Gheorghiu-Dejt, amiután meghalt, ma pedig a forradalom hőseit (Eroilor) tiszteljük. Száz év: öt név.

Az épület egyébként neoreneszánsz stílusban épült, tervezőjének mintául az olasz (és nem a német) reneszánsz szolgált. A kiegyensúlyozott, arányos épülettömb egyértelműen uralja a környéket, meghatározva hangulatát. Különösen sikerültnek mondják az épület oszlopos tetődíszét. Földszintje, közepén az oszlopos bejárat, a drezdai képtárra emlékeztet. A második emelet magasságában jókora méretű falképek váltják egymást. A fekete-sárga, alakos, illetve indás-virágmintás díszek



egy ritkábban használt technikával, sgraffittóval készültek. A falat világos vakolattal vonják be, erre pedig egy más réteg, sötétre festett vakolatréteget húznak. A felső réteget a minta szerint megkarcolva előtűnik az alanti, világosabb réteg. Nagy kár, hogy az utóbbi években lényegesen megnövekedett forgalom miatt némelyik minta komolyan megrongálódott. (A kevésbé exponált részeken a minták viszonylag jó állapotban maradtak fenn.)

Ezt az épületet a brassói Nyugdíjpénztár építtette. E pénztárak az egyes tagok által befizetett összegek arányában tudtak az illetőknek – idők jártával – nyugdíjat biztosítani. De ehhez a folyamatosan befizetett összegeket valamilyen hasznosító vállalkozásba be is kellett fektetniük. Egy ilyen befektetés volt ennek az épületnek a felépítése is, melyet aztán bérbe adtak vendéglő, posta (a földszint) és megyeház, valamint főispáni szolgálati lakás (az emeletek) céljára. A megyei közigazgatás 1906-ban saját céljaira megvásárolta az egész épületet, amely aztán több impériumváltást és közigazgatási átszervezést túlélve, több mint fél évszázadig működött itt. A posta 1900-ig, a központi Főposta felépültéig bérelt itt termeket. A legállandóbb lakó mégis a vendéglő volt: még ha a hajdani nagyon elegáns (és hangulatos) Transylvania vendéglőből – új idők új céljainak megfelelően, az alagsorban – egy ideig diákétkezdé lett. De ma már egyre nyilvánvalóbb: túl jó helyen van ez az épület ahhoz, hogy vendéglátás céljából is ki ne használják.

Reneszánsz arányok... • ...Tönkremenő épületdíszek • Sgraffitók a homlokzaton... • ...És az egyik oldalfalon



Brassói zsinagógák

Nagyobb számban alig másfél évszázadig éltek zsidók Brassóban, rövid jelenlétüknek mégis kézzelfogható nyomai vannak ma is. És ezúttal nem arra az erdélyi hitközségi elnökre gondolok, aki egy interjúban úgy kommentálta a romániai zsidók mára tízezernél is alacsonyabb lélekszámát, hogy „ha tízszer ennyien lennénk, ma Románia nem itt állna...”, hanem a belváros két nagyon szép sajátos – bár a járókelők szeme előtt jószerint elrejtett – épületére, az ortodox és a neológ zsinagógákra. Ami pedig a fent idézett, szerénynek aligha nevezhető megjegyzést illeti, kétségtelen valóságtartalma van ennek is. És nagyon természetes magyarázata: hosszú évszázadokig a zsidók sehol Európában



nem lehettek földbirtokosok, nem voltak nemesemberek és jobbágyok sem, sőt az iparosok céhei sem fogadták be őket. De meg kellett élniük valahogy. Maradt az ügyintézés, a kereskedelem vagy a pénzkölcsönzés számukra. Ehhez fejlődött ki az idők folyamán átlagnál jobb érzékük. Mint ahogy a legjobb zsoldosok a nepáli gurkhák, vagy a legjobb kertészek a japánok, illetve tájainkon a bolgárok. Nem azért, mert alkatilag jobban illik kezükbe a pénz, a puska vagy a kapa, hanem mert nemzedékek óta ezt csinálják. Ha a tényeknél maradunk, és Brassóban, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyarok annyi száz esztendő alatt egy templomot tudtak felépíteni maguknak a Belvárosban, a református templomot (a katolikust az osztrák jezsuiták építették, a magyar evangélikusok temploma pedig nincs a Belvárosban). S a református templomot sem tudták a lebontástól megvédeni. A zsidó hitközség száz esztendeje épült két zsinagógája pedig hívek híján ugyan, de ma is áll.

A zsidókra vonatkozó első „decretum” 1092-ből, I. László királyunk





idejéből származik. Ma azt mondanók róla, hogy elég diszkriminatív: megtiltja a zsidók és keresztények közti házasságkötést, előírja, hogy a keresztények nem lehetnek a zsidók szolgái, és azt is, hogy vasárnap és más keresztény ünnepeken a zsidó sem dolgozhat.

Erdélyben a XVI. századi dokumentumok említenek első ízben zsidókat, s pont brassói vonatkozásban: hogy törökországi zsidók kékfestéket (indigót) hoznak Brassóba, másutt, hogy egy moldvai zsidó szarvasmarhát hozott városunkba eladni, illetve Lembergől (ma: Lvov) írják, hogy segítsék küldötteiket egy Salamon nevű brassói zsidó kereskedővel fennálló vitás ügyben. Mindezek dacára zsidók nagyobb számban sem Brassóban, sem más erdélyi városban nem éltek. Városon való letelepedésüket törvény tiltotta. Csupán Gyulafehérvárt, illetve Nagyváradon telepedhettek meg (mindkét város katolikus püspöki székhely volt). A letelepedési tilalmat Marosszéken például úgy játszották ki, hogy Vásárhely közvetlen közelében, Názán telepedtek le, ahonnan napközben könnyen bejárhattak a nagyvárosba.

A Barcaságon hasonló stikiről nincs tudomásunk. Brassóban – néhai Szabó Sámuel kutatásai alapján tudjuk – 1807-ben telepedett meg elsőként egy Aron ben Jehuda nevű órászmester, aki Bukarestből, egy pogrom elől menekült ide. Az ő nyomán mások is érkezhettek, mert három év múlva, 1810-ben megalakult az első „minjon”, a minimum tíz felnőtt férfiből álló imacsoport. (Ma sok erdélyi városban nincs tíz zsidó férfi. Erről mondta a már idézett előljáró: „Ha az Isten úgy akarta, hogy ne legyen itt tíz zsidó, akkor bizonyára elfogadja kevesebbnek az imáját is”.)

Brassóban első zsinagógájukat 1836 táján rendezték be a Vár utca

egyik házának udvarán, a Cenk felőli városfal védőtornyában. Ezután néhány évig a Kapu utcai kapu bástyájában tartották istentiszteleteiket, majd a mai Korona szálloda hátsó traktusának helyén álló régi kápolnában. Ezt 1900-ban lebontották, ekkor vált időszerűvé saját zsinagóga építése, amit az Árvaház (ma: Poarta Schei) utcában fel is építettek. Ekkor már nyolcszáz lelket számlált közösségük, módosabbak, sőt gazdag családok is akadtak jócskán közöttük. Megvásároltak erre a célra három százsz házat, s a díszes zsinagógán kívül felépítették itt a rabbi lakását, az elemi iskolájukat és árvaházuk épületét is. A vöröstéglás, jellegzetes épületek felhúzása dr. Rosenbaum Lajos főrabbi szervezőmunkáját dicséri.

De van Brassóban egy másik zsinagóga is, nem kevésbé díszes ennél,





ám kisebb, a Vár utca 64. szám alatt. Az utca felől a ház olyan, mint a többi, semmi sem árulja el, mi van hátul az udvarán. De érdemes megnézni. Ez az ortodox zsidók zsinagógája. 1877 táján nézeteltérés támadt a zsidó hitközségen belül a vallási előírásokat illetően. Hitközségük kettévált. Nagyobb részük, a neológ közösség építette magának a már említett Árvaház (Poarta Schei) utcai zsinagógát, a kisebb létszámú ortodox zsidók a Vár utcait.

A száz évvel ezelőtti, összesen háromezres lélekszámú, gazdag és öntudatos közösségből mára alig néhányan maradtak. És két zsinagóga.

A neológ zsinagóga a Poarta Schei utcában • A zsinagóga belseje • Az ortodox zsidók zsinagógája, a Vár utcában, egy udvaron • A neológ zsinagóga ablaka • A sötét függöny mögött őrzik a Tóra-tekerceszt • Fény a magasból



Görögkeleti templom a Búzasoron

Brassó legmódosabb családjai hagyományosan a Tanács téren, illetve a Kolostor (ma: Mureșeni) utcában laktak. És persze a Kapu (ma: Republica) utcában, ezt egyébként Aranyművesek utcájának is nevezték, mert főleg itt laktak az ötvösök s az ékszerészek. Akik amúgy szoktak szegény emberek lenni.

Brassó Belvárosában, aki nem volt szász, az nem lehetett háztulajdonos. Legalábbis II. József koráig, a XVIII. század végéig: akkor



császári rendelet törölte el e szokás-jogon alapuló kiváltságot, és akinek pénze volt, ott vehetett telket-házat, ahol akart. A Bolgárszegen élő görög kereskedők fel is építették a Fekete-templommal átellenben, a Lópiac utca egyik megvásárolt házának udvarán ma is álló templomukat. Hosszú és dicstelen pereskedés vette ezzel kezdetét a bolgárszegi görögkeleti görögök és a bolgárszegi görögkeleti románok között az új templom (és a mellette létező alapítvány) tulajdonjogát illetően. Ezt a pert a XIX. század végére a görög közösség megnyerte. Ennek nyomán határozták el a román kereskedők, hogy még előkelőbb helyen, a Tanács téren, a Városházával szemközt



(illetve mögött) építenek templomot maguknak. A pénz nem volt akadály. (A tényekhez tartozik, hogy a Balkánnal folytatott kereskedelemről, amelyből Brassó ipara élt és kereskedői gazdagodtak, eleinte csakis a szász kereskedők húztak hasznot, majd az itt megtelepedett görögök és románok is – a magyaroknak nem voltak kapcsolataik dél felé, nekik maradt a [segéd]munka és a katonáskodás. Eleink közül akárhányat vitézsége vagy szorgalma révén emlegetnek a krónikák, gazdagsága miatt egyet sem – Brassóban legalábbis.)

Volt a Búzasoron Constantin és Ioan Boghici nevű gazdag kereskedőknek egy háza. Szép nagy, abban az időben (a XIX. század elején, a reformkorban vagyunk) az egyetlen kétemeletes ház volt a városban. A fivérek nemcsak gazdagok voltak, hanem a brassói román egyház, iskola és kultúra bőkezű támogatói is. Egyebek mellett nyomdát tartottak fenn és működtettek saját költségükön a házban. Az udvaron hátul volt egy kisebb kápolna is, amit főleg a Tudor Vladimirescu-féle felkelés nyomán Erdélybe menekült módos havasalföldiek látogattak sűrűn. Nos, ennek a kápolnának (és a lebontott Boghici-háznak) a helyén épült fel a görögkeleti románok új temploma 1895–96-ban. A templomot 1898-ban Miron Romanul metropolita szentelte fel.

Amint azt olykor kajánkodva meg szokták jegyezni, a templom tervezője és építője szász volt, aki a megrendelő kívánságára bizánci



stílusú épületet alkotott, ám saját ízlését sem hazudtolhatta meg teljesen, és jól felismerhető reneszánsz elemeket is alkalmazott az épületen. Érdekes felkeresni: egészen egyedülálló és sajátos a bizánci és neoreneszánsz elemek egymás hatását gazdagító elegye. Ám mindez inkább csak közről látszik, az utca frontján csak egy kupola jelzi, hogy hátul az udvarban templom áll.

A freskók jóval későbbiek, alig 1935–36-ban készültek el, egy művészpáros, H. Bulhard és A. Damian munkái. Az ikonosztáz pedig Kupcsay János, a hosszúfalusi faragászati iskola tanárának a műve.

Kupcsay János szobrászt különben 1872-ben nevezték ki a hosszúfalusi fafaragászati iskola tanárává, majd 1895-től – mikor a hosszúfalusi iskola Brassóba költözött – a brassói állami faipari szakiskola tanára lett. Számos görögkeleti templom számára készített ikonosztázokat, ezek stílusban nagyon hasonlítanak egymásra: a brassói belvárosi (búzasori) görögkeleti templom, a csernátfalusi, szunyogszéki, vledényi, rozsnói, aldobolyi görögkeleti templom. Továbbá ő készítette a brassóbelvárosi római katolikus templom szószékét, a türkősi és hosszúfalualszegi evangélikus templom oltárát is.

Érdekes ellátogatni ide, a búzasori görögkeleti templomba, városunk egyik érdekes, sajátos színfoltja ez is. Ha kilépünk a szűk udvarról a Tanács térre, szemben velünk (a Tanácsház túloldalán) a Kádársor húzódik, jobbra a Lensor, balra pedig a Virágsor és a Gyümölcsor. Hetivásárkor minden portékának megvolt a maga helye. A Lópiacról már esett szó, de volt Tehénpiac is, mindjárt a Kapu utcából jobbra nyíló első utcában. A Halpiac a mai Enescu téren volt, amelynek egy időben a jobb illatú Rózsák tere nevet adták. A szénát, tűzifát és építőanyagot pedig a városfalakon kívül, a mai Titulescu-parkban árulták. Az egykori, már-már elfeledett elnevezések egyébként pont úgy részei a várostörténetnek, mint a máig álló templomok vagy paloták.

Bejárat két üzlethelyiség között • Bizánci stílust idéző ablakkiképzés a homlokzaton • Itt kell belépni, tiszta szívvel és tiszta lábbal az udvarra... • ...És itt a templomba



Az egykori Leánygimnázium

Az az épület, amely a mai Transilvania Egyetem Erdészeti Karának ad otthont, a XIX. század második felében épült, tulajdonképpen szász evangélikus leányiskolának. Mint arról már volt szó, Brassóban – akárcsak egész Erdélyben – a szász iskolarendszer volt a legjobban megszervezett, minden szükségessel jól ellátott, szóval a legfejlettebb. Mintául szolgálhatott, és szolgált is, magyaroknak, románoknak egyaránt.

Ugyancsak a szász evangélikusoké az érdem, hogy elsőként gondoltak Brassóban a nőoktatásra és meg is szervezték azt. A város számadáskönyveiben egyébként már 1544-ben szerepel „Martinus



puellarum rector”, azaz Márton, a leányok tanára. Egyébként ez a romániai nőoktatás legkorábbi írásos bizonyítéka. Egy 1813-ból származó feljegyzés szerint pedig akkor a különböző városnegyedekben a szász evangélikusoknak öt leányiskolájuk működött.

A brassói szász Leánygimnázium épületét egyébként 1874–76 között építették, a déli városfal helyére. Tervezője a rövidesen elhíresült brassói műépítész, Peter Bartsch (1842–

1917) volt. Az építetők nem sajnálták a pénzt. Feljegyezték, hogy csupán az iskola felszerelése mintegy 90 ezer forintba került – összehasonlításképp: akkoriban 300 forintért már kisebb családi házat lehetett venni.

Ebben az iskolában négy elemi, valamint ugyancsak négy „felső osztályban” folyt a tanítás. Ezen kívül működött még három (ma így mondanók: szakközépiskolai) tanfolyam: az egyiken kereskedelmi



számítást és könyvelést tanítottak, a másikon szabás-varrást, a harmadikon pedig óvónőket képeztek. Mindez 1948-ig, a tanügyi reformig tartott. A második világháborút követően az erdélyi szászokra egyébként is rájárt a rúd: a vagyonukat elkobozták, a nőket a Szovjetunióba, munkaszolgálatra rendelték (a férfiak még vissza sem tértek volt a frontról). Arra hivatkozva, hogy a háború alatt „valamennyien” a náci Németországgal szimpatizáltak.

Az evangélikus Leánygimnázium épületébe a tanügyi reformot követően tehát beköltözött az Erdészeti Intézet. Ezt tulajdonképpen ekkor hozták létre, korábban erdészmérnököket a bukaresti egyetem egyik karán képeztek. 1953-ban aztán Brassóban egyesítették az országban akkoriban működő felsőfokú erdészeti és faipari oktatást, a fővárosi és Câmpulung Moldovenesc-i hasonló oktatási intézeteket megszüntetve. Azóta képeznek Brassóban erdészmérnökök mellett fafeldolgozó szakembereket is. Fontos epizód, ugyanis 1956-ban az Erdészeti Intézet egyesült az 1949-ben létrejött Mechanikai Intézettel és megalakult a brassói Politechnikai Intézet. Megalapozták ezzel a brassói felsőfokú műszaki képzést, létrejött a mai Transilvania Egyetem őse.



A mai Erdészeti Kar épülete... • ...a hajdani városház mellett található



Régi kaszárnyák

Katonai dolgokról mifelénk szokás szemérmesen (vagy sokat sejtetően) hallgatni, olyannyira, hogy még a kaszárnyaépületekről sem esik szó, pedig ezek is a városban vannak, alakítják a városképet, és hát a történelem folyamán a hadsereg s a hadiipar is meghatározó volt a város életében. A középkorban is éltek itt szép számmal fegyverkovácsok (egy időben királyaink meg is tiltották a fegyverkivitelt, hogy ne a holnap esetleg ránk támadó ellenséget fegyverezzék fel a kereskedelmi haszon kedvéért), léteztek a városban harang- (és ágyú) öntők,





később puskaművesek és ma is sokan keresik a mindennapit abban az iparágban, amelyről nem beszélünk. Olyannyira, hogy emlékszem, egy időben még a szövetygár is katonai objektumnak minősült azért, mert egyenruhák anyaga készült ott. És tilos volt fényképezni: az utcáról legalábbis. (Műholdról lehetett.)

Maradjunk abban, hogy ami a turistának a város csodálatos természeti környezete, az katonáéknak stratégiai fekvés. Ez itt Erdély délkeleti kapuja. Már a teuton lovagokat is azért küldték 1211-ben a Barcaságra, hogy a hágókat védjék. S ami a történelmi Brassóban ma látványosság, az jórészt katonai célokat szolgált egykor: a városfalak, a bástyák, sőt még a keskeny Zsinór utca is. Ezt azért alakították ki, hogy a várvédő polgárok veszély idején könnyebben kijussanak a falakra, ne kelljen ehhez egy egész háztömböt megkerülni. A várost ugyanis saját polgárai védték: mindenkinek megvolt a helye a falakon, a bástyákon, közvetlen munkahelyi főnöke, mestere oldalán, a céhmester parancsnoksága alatt. A város 1491-ből származó védelmi szabályzata egyedülálló Romániában. Ez előírta, hogy minden polgár tartozik magát felfegyverezni, fegyverével veszély esetén a kijelölt helyre sietni, ott feljebbvalójának feltétel nélkül engedelmességedni. Aki ostrom idején a városból elmenekült, azt, ha kézre került, kivégezték. Hétvégeken a céhek tagjai céllövésben, vívásban gyakorolták maguk, évente egyszer pedig a városbíró hadgyakorlatot rendelt el. A szabályzat előírta azt is, hogy ostrom idején az idősek, nők és gyerekek tartoznak csendben otthon meghúzódni, s az esetleg szükséges tűzoltásra felkészülni.

Mindez jobbára ismert, az talán kevésbé, hogy a várvédő iparosok, kereskedők mellett Brassó városát fizetett katonaság is védte. A Fellegvár őrsége például ilyen zsoldosokból állott. És fizetett, hivatásos katonák teljesítettek állandó szolgálatot a kapuknál, illetve a bástyákon, ahol a



nagyobb, veszélyesebb tűzszer-számokat kezelték: ami természetes, hisz ostrom idején minden polgár a maga életéért, családjáért, vagyonáért harcolt, ám az ágyúk elsütését mégsem lehetett egy-egy vitéz szabólegényre bízni. Ma, ha a tösgyökeres brassói magyarok őseik nyomát kutatnák, nagyon sokan közülük ilyen katonaősökre

bukkannának. A barcasági falvakból, ám főleg a Székelyföldről szegődött katonaősökre. Nem volt éppen veszélytelen foglalkozás: Tatrossy György brassói krónikás önéletírásából tudjuk például, hogy édesapja, amiután végigharcolt több hadjáratot, Brassóban telepedett meg pattantyúsként (tűzerként), de nem sokáig élvezhette „polgári foglalkozása” nyugalmat, mert 1599-ben, 38 éves korában a Barcaságon egy csatában elesett.

A modern korban modern elszállásolási lehetőségekre volt szükség a katonaság számára is. A Fellegvár helyőrségének szállásán kívül az első ma is álló modern kaszárnyaépület a Fekete (ma: Bălcescu) utcában épült gyalogsági kaszárnya volt. Az újromán stílusban, 1878 és 1884 között elkészült jókora Fekete-kaszárnyában a két világháború között altisztképző iskola működött, a hetvenes években pedig ide költöztették a brassói bíróságot és a törvényszéket. Az ekkorra már lassan közveszélyessé romló épületből pedig mai helyére, a két világháború közt épített volt csendőrkaszárnyába költöztek az igazságszolgáltatás helyi képviselői.

Az 1883–84 között felépült Hosszú utcai lovassági, illetve tüzérségi laktanyát viszont ma is a hadsereg használja, akárcsak a múlt század fordulóján a Bolonyában (ma: Eroilor) épített gyalogsági laktanyát.

S ha már szó esett katonákról: említést érdemel, hogy az első katonai kórház céljaira emelt épület a Kapu (ma: Republica) utcában állt, a mai Ügyészség helyén. Innen költözött az 1887-ben épített új épületébe, ahol a mai napig is működik.

Ami pedig Brassó újabb kori katonai létesítményeit illeti, megrögzött civilekként csak remélhetjük, hogy turisztikai látványosság lesz belőlük mielőbb.

Az Ügyészség Kapu utcai épülete helyén a XVIII. században katonakórház volt

- A Fekete-kaszárnya XIX. századi épülete
- A Fekete-kaszárnya hátsó traktusa
- A volt bolonyai gyalogsági laktanya
- A mai katonakórház



A brassói Főreál

A város egyik leghíresebb iskolája volt. Alapítása sikertörténet. A középiskola beindítását és működését kísérő hangulatot jól érzékelteti Szépréti Lilla brassói író Család, regény című könyvében.

Az író nagyapja, Szépréthy Béla fiatal tanárként került városunkba. Szepességi (ma Szlovákia része) német, azaz cipszer volt, akárcsak a Főreál első igazgatója, Rombauer Emil. Az unoka regényéből tudjuk, mennyire idegenkedve fogadta a brassói szász elit e magyar tannyelvű műszaki középiskola alapítását. Az első években a jobb módú, mérvadó szász családok nem is adták gyerekeiket ide, holott ebben az iparból és kereskedelemből élő városban rég szükség lett volna műszaki közép-kádereket képező tanintézetre.





Az iskolaalapítás gondolata különben Brassó egykori legendás tanfelügyelőjétől, Koós Ferencről származik. Koós Ferenc egyébként is a XIX. századnak és a szórványnak jellegzetes alakja volt. Értelmiségi. Elemi iskoláit Nagyszebenben, román nyelven végezte. A középiskolát már Marosvásárhelyen. Húszéves sem volt, amikor kitört az 1848-as szabadságharc. Huszárnak állt. A megtorlás éveit, annyi honvédtársához hasonlóan, Bukarestben vészelte át. A terror enyhültével befejezte teológiai tanulmányait, és tekintve, hogy jól beszélt románul, püspöke Bukarestbe küldte, az ottani magyarok lelki gondozására. Itt templomot épített számukra. (A mai fővárosi Viilor úti református templom tornya még a régi, az épületet azóta felújították.) Művelődési házat épített és olvasókört alapított. Tankönyveket írt, fordított. Bejárta a királyi Románia nagyvárosait, ahol akkoriban is nagyszámú erdélyi magyar dolgozott, többnyire senkitől számon nem tartva. Bejárta és leírta Moldva csángók lakta vidékét. Bukarestből Brassóba került tanfelügyelőnek. Több elemi iskola, illetve középiskola (a mai Unirea, a Főreál) alapításával megszervezte itt az állami magyar nyelvű oktatást. Igazi végvári mindenese volt, akinek iskolaszervező elképzeléseit Trefort Ágost tanügyminiszter 1880-as brassói látogatása nyomán felkarolta. Lett pénz, és már csupán egy ambiciózus és lelkiismeretes fiatal tanár kellett, aki ezen a távoli vidéken a semmiből gimnáziumot teremtsen. Rombauer Emilnek ez sikerült. Úgy, hogy magához hasonló fiatal és ambiciózus tanárokat hívott meg Brassóba tanítani. Mai szemmel is elképesztő: legalább tucatnyi, utóbb országos hírnévre szert tett egyetemi tanár, mérnök vagy kutató a brassói Főreálban kezdte pályafutását.

A Főreálnak több, jól felszerelt szertára volt, gazdag könyvtára, folyóiratgyűjteménye pedig a legjobb volt messze vidéken. Szépréti Lillától tudjuk ennek a titkát: Rombauer igazgató úr (egy gazdag pesti gyáros veje) ugyanis módos ember volt, aki nem az igazgatói fizetéséből tartotta fenn a Csigahegyen épült házát. S jövedelme tetemes részét arra fordította, hogy iskolája szertárának felszerelést rendeljen, a könyvtárnak könyveket vásároljon és előfizessen a legfontosabb külföldi szaklapokra. A mai Megyei Könyvtár régikönyv-állományának tetemes része (már amit időközben ki nem selejtezték belőle) még mindig a Főreál egykori könyvtárából származik. (Sok esetben még a kartotékcédulák is ugyanazok.)

De visszatérve az iskolaalapításra: idézünk a Brassó című helyi lap 1885. augusztus 8-i számából. „A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr folyó évi július hó 15-én kelt 26 745. számú rendeletével Brassóban, tekintettel a város ipari és kereskedelmi fontosságára, főreáliskolát állított fel. Az új főreáliskola folyó évi szept. 1-én nyitattik meg, és pedig egyelőre az első és az ötödik osztály, minden következő tanévben pedig a folytatólagos két osztály, úgy, hogy az intézet négy év alatt lesz teljessé.

A beiratkozások aug. hó 30-án és 31-én eszközöltetnek, az iskolának később meghatározandó helyiségeiben. A középiskola első osztályába szabályszerűen csak oly tanuló léphet, ki a 9 évet betöltötte s 12 évnél nem idősebb. Ismereteinek mértékére megkövetelendő, hogy a népiskola negyedik osztályának tananyagában kellő jártassággal bírjon, ez ismereteit fölvételi vizsgával igazolja.”

Augusztus 11-én pedig ezt írta az újság: „A helybeli állami főreáliskola számára a Pap István és fia cég új háza béreltetett ki a Csergepíacon (ma: Hirscher utca) három évre.” Azaz amíg jelenlegi, az Aranyművesek hajdani bástyájának helyén az új iskolaépület fölépült.

Szépréti Lilla megemlíti egy ma teljesen hihetetlennek tűnő epizódot is: az igazgató kapott a Tanügyminisztériumtól iskolaalapításra egy összeget, s ezt a továbbiakban neki kellett saját belátása szerint beosztania. Ő alkudozott a kőművesekkel, ácsokkal, lakatosokkal, asztalosokkal, úgy, hogy az iskolát a kapott pénzből minél jobban berendezhesse és felszerelhesse. Ha nem volt megelégedve, és a pénz is elfogyott, legfeljebb hozhatott hazulról. És hozott is.

A brassói Főreál 1920-tól a Ioan Meșotă nevet vette fel. Utóbb az épületet átvette a Transilvania Egyetem.



Ipariskola, iparosoktatás

Ez az épület a Hidromechanika Iskolaközpontnak adva otthont szerzett hírnevet Brassóban. Azelőtt pedig a Școala de Arte și Meserii néven itt működő iskola bocsátotta útra végzettjeit olyan elismert, megbecsült diplomával, mint manapság – mondjuk – a Harvard Egyetem. (Nem túlzás: ha valaki ma a Harvardon végzett jogot, még nem biztos, hogy a hazai jog és jogtalanság útvesztőjében is elboldogul. Ám ha valaki egykor itt végzett asztalos volt, abban biztos lehetett mindenki, hogy az illető bármelyik asztalosműhelyben megállja a helyét Galac és San Francisco között.)

Az épület az első világháborút megelőző években épült, és a Brassói





Magyar Királyi Állami Ipariskolának adott otthont. Felépülte a magyarországi szakmai oktatás XIX. századi átszervezésével állt összefüggésben.

Az ipar, illetve kisipar korszerűsítésének szándékával 1872-ben hozott törvény felszámolta a középkor óta létező céhrendszert. Ez előbb-utóbb maga után vonta a szakoktatás reformját is. Természetesen fokozatosan. A céhes rendszerben a szakma alapfokú elsajátítása az inasévek alatt történt. A többnyire három esztendeig tartó inaskodás nyomán az ifjú a tanultakból (gyakorlati ismeretekből) vizsgázott, ezt követően segéddé lépett elő. Saját műhelyt csak további szakmai gyakorlat – gyakran több évig tartó külföldi tapasztalatszerző vándorút – és újabb sikeres vizsga (a szaktársak által elbírált munkadarab, a „remek” elkészítése) nyomán nyithatott. S ekkor a szakmai egyesület, a céh teljes jogú tagjává is előlépett. E módszer évszázadokon át sikeresnek bizonyult, bevált. Csakhogy a XIX. század végére tájainkra is begyűrűző ipari forradalom gerjesztette változás-fejlődés megkövetelte a szakismeretek elméleti megalapozását is.

A szakmai oktatás részben spontán módon, részben pedig központi irányítás következtében alkalmazkodott az ipar új elvárásaihoz. Spontánul olyképp, hogy a városi hatóságok (és a XIX. század közepén még létező és befolyásos céhek) létrehozták az iparos tanulók (inasok) elméleti képzésének első szervezett kereteit, az ipariskolákat. Ezeket kezdetben az egyházak működtették, és vasárnap, illetve hétköznaponként este vagy kora reggel, hetente összesen 8-9 órában tanítottak írás-olvasást, számtant és rajzot az inasoknak: szabóknak, csizma-
diáknak, cukrászoknak, lakatosoknak, kötélverőknek egyaránt. Az órák

látogatottságát úgy oldották meg, hogy a városi tanács döntése értelmében előbb felekezetek szerint nyilvántartásba vették az összes inast, majd hat-hat krajcárral büntették azokat a mestereket, akiknek inasa az iskolából hiányzott. (A mestereknek nyilván megvoltak a maguk – középkori – módszerei arra, hogy inasaikat az iskolába járásra rávegyék.)

Ennél modernebb oktatási forma volt az 1885-ben létrehozott állami szakiskola. Ezt – a négyfalusiak számára máig fájdalmas módon – a Bácsfaluban akkoriban meglevő faragászati iskola Brassóba költöztetésével létesítették. Itt már négy éven át heti hatvan órában foglalkoztak a tanulókkal, asztalosokkal és fafaragókkal. Heti harminc óra elméleti oktatás keretében magyar nyelvet, számtant, mértant, műszaki rajzot, szabadkézi rajzot tanítottak, a fennmaradó harminc óra műhelygyakorlat volt. A minden év végén kiadott iskolai évkönyv felsorolja a vizsgafeladatokat is. 1910-ben például Bocskor István negyedéves asztalosjelölt elkészített egy általa tervezett ruhásszekrényt rétegelt fából, cseresznye-lemezzel burkolva, fényezve. Török János ugyanakkor ágyat tervezett és készített el, mahagónilemezzel borítva, fényezve. Kovács Ödön fafaragó pedig vizsgafeladata szerint „természet után intarziának megrajzolt és festett egy leveles ágat. Tervezett egy térkitöltést cserelévelekből, mintázott egy leveles ágat, megmintázta és kifaragta fentemlített tervezetét.” A szigorú és igényes tanszemélyzet munkájának köszönhetően az iskola nagyon keresett lett. Ugyanazon 1910-es esztendőben például (a már idézett Évkönyv szerint): „A felvételt jelentkező tanulók száma az asztalosipari szakcsoport 4 évfolyamán 58, a faragó szakcsoport 4 évfolyamán 27, és így összesen 85 volt. Helyszűke miatt vissza kellett utasítani 62 tanulót.”

Az iskolaalapítók szándékának költséget nem kímélő komolyságát az épületegyüttes is tükrözi. Elég megtekinteni az 1908-ban építeni kezdett „iskolaépület-csoportot”: a ma is impozáns utcára néző épületet, a tantermeket, az udvaron hátul pedig a legalább ugyanekkora tanműhelyeket és anyagraktárat, mellette a bentlakást s az igazgató szolgálati lakását.

Az iskola évekig nyilván tartotta végzettjei sorsát. Valóban többen nyitottak műhelyt közülük, illetve jó nevű műhelyekben dolgoztak Brăilán, Galacon, Bukarestben, Segesvárt, Lugoson, Budapesten, Győrött, Bécsben, Stuttgartban, Lipcsében, Párizsban, New Yorkban, San Franciscóban és még itt Brassóban is.

Bejárát • Az Ipariskola egykori Vasút, ma Iuliu Maniu utcai épülete • Nem volt könnyű bejutni



Az Unirea

A gimnáziumépület neve immár így ivódott be a köztudatba, románok-magyarok így emlegetik, nem Leánygimnáziumként, aminek annak idején épült, nem is Principesa Elena Középiskolaként, ahogy annak utána nevezték. Az Unirea nevet a gimnáziumépület 1959-től viseli, egy évre rá ide „egyesítették” – tagozatként – a város magyar középiskolájának, a volt Római Katolikus Főgimnázium (ma: Árpily Lajos Főgimnázium) a Graft-patak menti épületéből kipakolt osztályait.

Az épület – tulajdonképpen épületegyüttes, hisz a volt Leánygimnázium utcára néző kétemeletes tömbje mögött egy egyemeletes állami elemi iskola is épült – az egykori Fekete utcai kapu melletti telket

foglalja el. Ez is, akárcsak a mai Árpily vagy a Főreál, vagy a Felső Keres-

kedelmi Iskola épülete az egykori városfalak vonalára épült. Ez

itt, ebben az esetben

külön régészeti

feltárások nél-



kül is ellenőrizhető, hisz az Unirea főbejáratával egy vonalban, a Cenk felé látható a középkori kettős várfal egy épen maradt szakasza. (A Cenk alatti „zwinger”-ben, falközben, a belvárosi forgalomtól védett helyen egy kis gyermekjátszótér van.)

E kettős iskolaalapítással, illetve építéssel kapcsolatban szólni kell arról, miképp kapcsolódott be a magyar állam a brassói oktatásba. Nem szívesen tette, és mint az alábbiakból kiderül, nem egészen önzetlenül folytatta.

Mint már szó volt erről, Brassóban a reformáció kezdete óta létezett elemi szintű magyar nyelvű oktatás. A XIX. század eleje, a katolikus gimnázium létrehozása óta középfokú is. Az elemi szintű képzés felekezeti iskolákban folyt: az evangélikusok Lópiac (ma Barițiu) utcai iskolájában (a mai Állami Levéltár melletti épületben) és a reformátusok Halpiac (ma Hirscher) utcai épületében (a mai Redut Kulturális Központtal szemközti épületben). E két iskola, mely egy, legfeljebb két tanítóval működött, túlszűfolt volt, és messze elégtelennek bizonyult a XIX. században egyre népesebbé váló nagyváros igényei számára. 1868-ban az Eötvös-féle oktatási törvény bevezette az általános tankötelezettséget. A brassói magyar közösség megmozdult, és e törvényre hivatkozva, kérte megfelelő számú iskolai férőhely létesítését. Egy korabeli (1869-beli) kimutatás szerint „Brassóban 2199 növendék látogatja az elemi, nép- és magániskolákat; s minthogy az iskolakötelesek száma 5387, 3000-nél több gyerek esik a mulasztók rovatába”. Továbbá: „a magyar tankötelesek száma 1126. Ezen tankötelesek rendelkezésére állottak a reformátusok iskolája 80-90 gyerekekkel, és az evangélikus magyarok iskolája 30-40 gyerekekkel. Ennél több, tisztán magyar tannyelvű iskola Brassóban nem volt.” Megtudjuk továbbá, hogy az 1126 magyar nyelvű iskolaköteles közül összesen 354 járt iskolába (tehát más nyelvű iskolákba is), de még mindig 772 gyerek maradt beiskolázatlan. A brassói városi tanács nem reagált a szülők törvénycikkely által is megtámogatott kérésére, ám amikor kiderült, hogy a bolonyai magyar szülők egy része (Kászoni István és 165 társa) Budapesten, a minisztériumban is kérte az iskolaalapítást, a beadvány aláíróit Brassóban a rendőrségre kísértették be. Az elutasításban a helyi konzervatív tunyáságon kívül a szász városvezetőség pragmatizmusa is közrejátszhatott: a törvény értelmében, és az igényeknek megfelelően, igen sok iskolát kellett volna egyszerre létesíteni, ami nagyon sokba is került volna. De nem lépett a budapesti kormányzat sem, 1875-ig. Akkor egyik tanfelügyelőjük hivatalos megrovásban részesítette a brassói református egyházat, mert iskolája nem felel meg a célnak és túlszűfolt. Molnár János, az akkori lelkész nyakas kálvinista volt, és e megrovást ki-



használva, kényszerhelyzetet teremtett: bejelentette, hogy az iskolát, mert alkalmatlan, a következő tanévtől bezárátja. Erre, a helyzetet megoldandó, leutazott Budapestről egy államtitkár. Ám mert az építtetés túl körülményes lett volna, három épületet az állam számára megvásárolt, és bennük a frissen alapított állami elemi

iskolákat elhelyezte. E három épület közül kettő a Belvárosban volt, az egyik a Kapu utca és a Szent János utca sarkán ma is létező emeletes bérház, a másik e mögött, de a Szent János utcára nyíló bejárattal (e két épület egymással érintkezett), a harmadik pedig az egykori Bolonyában, a Mester (ma: Vlad Ţepeş) utcában volt. Ugyanekkor megszűnt a magyar evangélikusok felekezeti iskolája is. A növendékeket és a tanítókat átvették az állami iskolák. 1875. szeptember 15-én a bolonyai iskolában 2 tanító és 2 tanítónő vezetésével, 51 fiú- és 38 leánytanulóval beindult az oktatás. Olyannyira szükség volt ezekre az iskolákra, hogy a bolonyai iskolánál tanév végére a fiúk létszáma 72-re, a lányoké 59-re emelkedett. A belvárosi fiú-, illetve leányiskolában az oktatás október elsején kezdődött, ugyanis ekkorra tudták az épületek átalakítását befejezni.

A további bővítésnek immár nem állt útjába anyagi akadály: a végzetek fokozatosan magasabb osztályokba léptek, négy elemi osztály elvégzése után pedig „természetes módon”, a szükségleteknek megfelelően, felsőbb osztályok indultak, akkori megnevezéssel polgári iskola alakult. A polgári leányiskola új épülete 1898-ban épült fel, ez a mai Unirea. A fiúiskolák felsőbb, polgári osztályaiból alakult, mint már ugyancsak volt szó róla, a Főreál és a faipari középiskola. Ugyancsak innen nőtte ki magát a Felső Kereskedelmi Iskola is, ez utóbbi fiúklányok számára egyaránt képzést biztosított.

A polgári leányiskola 1919-ben Şcoala Superioară de Fete lett, 1923-ban pedig felvette a Principesa Elena nevet.

Jobbára közismert, de a teljesség kedvéért: a magyar tagozat innen 1990-ben átköltözött a hajdani Római Katolikus Főgimnázium épületébe: megalakult az Áprily.

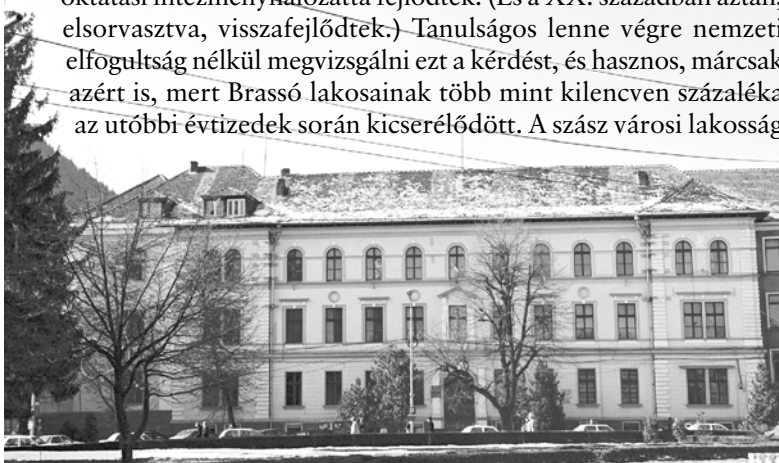
A gimnázium új épületének elkészültéig e Szent János utcai bérházban működött

- A volt Leánygimnázium • Elemi szintű felekezeti képzés folyt az evangélikusok Lópiac (ma: Bariţiu) utcai iskolájában (a mai Állami Levéltár melletti épületben)



A Kereskedelmi Akadémia

Nehéz dolga lesz annak, aki egyszer rászánja magát, és felkutatja, megírja, közkinccsé teszi a brassói iskolák történetét. Tanulságos is lesz egyszersmind, nemcsak a kutatónak, hanem az olvasónak is. Természetesen csak akkor, ha a város összes iskoláinak történetét kutatja fel valaki, és nem azzal kezdi a történetet, hogy: „Volt egyszer, hol nem volt egy román iskola (vagy szász iskola, vagy magyar iskola), ami még ma is megvan, és amiből kinőtt az idők folyamán az összes többi.” Szó sincs róla: itt a XVI. század óta, amióta a nemzeti nyelv kezdte az oktatásban is kiszorítani a középkori tudomány nyelvét, a latint, mindhárom közösségnek, a szásznak, a románnak és a magyarnak egyaránt megvolt a maga iskolája, illetve iskolái, amelyek a XIX. századra, modern korunk hajnalára, egymással párhuzamosan létező oktatási intézményhálózattá fejlődtek. (És a XX. században aztán, elsorvasztva, visszafejlődtek.) Tanulságos lenne végre nemzeti elfogultság nélkül megvizsgálni ezt a kérdést, és hasznos, márcsak azért is, mert Brassó lakosainak több mint kilencven százaléka az utóbbi évtizedek során kicserélődött. A szász városi lakosság



(de nagyon sok régi brassói magyar család is) kivándorolt, helyükbe zömmel falusi népeség özönlött ide. A város új, illetve mai lakóinak kollektív emlékezetében nem léteznek felekezeti iskolák, és még nem hallottam soha senkit büszkén emlegetni, hogy a nagyapja a „Főreálban”, netán a brassói Kereskedelmi Akadémián



végzett volna. Holott ezeknek az iskoláknak rangjuk volt valaha. Mint a Šaguna Középiskolának, az utóbbi másfél évszázadban. Csakhogy – és ide szeretnék kilyukadni: – ezek az iskolák egykor (korabeli újságcikkek vagy visszaemlékezések bőségesen tanúsítják), versenyhelyzetben lévén, állandóan versengtek is egymással. Szépréti Lilla brassói író nő említi például, hogy nagyapja, Szépréthy Béla, a Főreál igazgatója milyen elégtétellel nyugtázta, amikor az iskola diákjai között szász polgárok fiai is megjelentek: mert ugyanakkor létezett egy szász reálgimnázium is, ám ha tősgyökeres szász polgárok mégis ide, a frissen alapított magyar gimnáziumba írátták fiaikat, az akkoriban azt jelentette, hogy a magyar gimnázium nem jobb, hanem sokkal jobb a másíknál. A tényekhez tartozik ugyanakkor, hogy humán műveltség, elméleti képzés terén a Honterus Középiskola volt messze a legjobb.

A brassói magyar közösség a XIX. század második felében fejlesztette ki a maga anyanyelvű iskolahálózatát, úgy, hogy a meglevő felekezeti iskoláik mellett előbb állami elemi iskolákat alapítottak, majd ezekből ugyancsak állami középiskolákat hoztak létre. Ebben az időben a brassói szász közösségnek létezett 4 külvárosi elemi iskolája (a négy szász templom mellett), egy elméleti középiskolája (a mai Honterus), középfokú reáliskolája, tanítóképzője és leányiskolája. Hasonlóképp, a görögkeletieknek is volt középiskolájuk (a mai Šaguna), mellette pedig (1870-től) Felső Kereskedelmi Iskolájuk.

A magyar tannyelvű kereskedelmi középiskolát 1885-ben hozták létre. A felvételire 14. évüket betöltött tanulók jelentkezhettek, akik az elemi iskoláikon kívül négy polgári, illetve (al)gimnáziumi osztályt sikeresen elvégeztek. (Tehát hét-nyolc évet jártak iskolába.) A képzés hároméves volt. A kereskedelmi középiskolával egyidőben Faipari Középiskolát is alapítottak. (Nem tévesztendő össze a korábban már említett Faipari Szakiskolával.) A Faipari Középiskola nem annyira

ügyes kezű asztalosokat, mint inkább művezetőket, műhelyfőnököket kívánt képezni, a szakoktatásban az elméletre helyezve a hangsúlyt. Bár itt is heti 30-30 órát szántak elméleti oktatásra és műhelygyakorlatra egyaránt, inkább arra törekedtek, hogy a növendékek „az iparágat tudományos alapon ismerjék meg, hogy mily anyagból, mily módokon, mily eszközökkel miket lehet előállítani és gyártani.” Az elméleti tantárgyak ennek megfelelően a nyelvtan, számtan, kereskedelmi számtan, mértani rajz, szabadkézi rajz, francia nyelv, faipari technológia, műszaki rajz, leíró géptan, erőműtan voltak. Ennek megfelelően nem hiányoztak az iskolaépületből az alagsorban berendezett tágas asztalosműhelyek és anyagraktárak sem.

A kereskedelmi iskola végzettjei – az iskolaalapítást 1885. augusztus 26-án elrendelő, 31 947-es számú miniszteri rendelet szerint – tisztviselőként a magánjellegű közlekedési, ipari és kereskedelmi vállalatoknál helyezkedhettek el, ezen kívül postatisztek, vasúti hivatalnokok lehettek, vagy az állami, megyei számvevősegeknél, pénztáraknál vagy zálogházaknál kaphattak hivatalnoki beosztást.

Az új iskola kezdetben bérelt épületben, illetve az állami polgári iskola (ugyancsak magánszemélytől bérelt) épületében működött. (Az első felvételit például A Naphoz címzett egykori vendégfogadó – ma a zeneiskola régi szárnya – helyiségeiben tartották.)

Saját iskolaépület felépítésére 1891–92-ben került sor, a Kapu utca alsó végén, a mai Megyeházzal szemközt. Ami mai szemmel (állandósult tanteremhiányos, mindennapos váltásban-oktatásos gondjaink közepette) meglepőnek tűnik, az az, hogy mennyire nagyvonalúan építettek iskolát egykor. Az alagsorban kapott helyet a központi fűtés kazánháza, az asztalosműhelyek s a raktárak. A földszinten is csak két tanterem volt, egy külön rajzterem mellett, ezen kívül volt a rajztanárnak és az ipariskolai szaktanárnak a szobája (tanári szoba, nem lakás), egy bentlakásul szolgáló helyiség és az iskolaszolga (épületkarbantartó mindenes) szoba-konyha-kamarás lakása. Az első emeletet gyakorlatilag az iskolaigazgató szolgálati lakása foglalta el (négyszoba-konyhás-cseledt-szobás polgári lakás), az igazgatói iroda és a tanári szoba, s egy szertár. A második emeleten voltak a kereskedelmi iskola (utóbb akadémia) tulajdonképpeni tantermei, anyagismereti bemutatóteremmel.

Ma az épületet a (mindig teremhiánnyal küszködő) Transilvania (állami) Egyetem használja.

Lépcsőház • Az egykori brassói várfalak helyén négy középiskola épült • Nem sajnálták sem az anyagot, sem a munkát



A brassói Cementgyár

„A holtakról jót vagy semmit” alapon a hajdani brassói Cementgyárról is lehet immár jót is mondani. Sőt, kell is. Annak ellenére, hogy napjainkban általában kevesebb jó szót fecsérnek az ipari üzemekre, főleg azokra, amelyek erőteljesen szennyezik a természeti környezetet, azért ne feledjük, hogy a nagyipar tette Brassót naggyá. (Más lapra tartozik, hogy ugyancsak a nagyipar csődjét sínyli mostanság a város.)

Egyelőre maradjunk abban, hogy a tömbházak közötti egykori gyárépület is a mai városképhez tartozik, a gyár melletti felhagyott kőbánya pedig – fölötte az erdővel – sajátos, hangulatos természeti környezetet biztosít az egész lakónegyednek.

A Cementgyárat 1890-ben alapította három helyi vállalkozó, akkor még jócskán a városon kívül. Mészet égettek, illetve fokozatosan áttértek a cementgyártásra. (Kugler és Társa portlandcement-gyáraként ismerték az üzemet kezdetben.) Helyben volt a jó minőségű nyersanyag, a Cenk keleti nyúlványának mészköve, az „energiahordozó” – tűzifa – is ott nőtt a közelben, a vállalkozókedv mellett tehát már csak szorgalom és hozzáértés kellett a sikerhez. Feljegyezték, hogy alapításkor létezett 2 állandó tárnakemence, 2 golyósmalom, 3 őrlőmalom és egy közüző, amelyet egy száz lóerős gőzgép hajtott. És gyártottak évente 300 vagon portlandcementet. Nem egészen egy vagonnal (tízezer kiló) naponta. Öt év múlva a termelés megháromszorozódott. 1903-ra ez is megkétszereződött. 1907-ben aztán az alapítók a gyárat eladták. Az új tulajdonosok (helybéli tőkepénzesek) fantáziát láttak a vállalkozásban (amely már tulajdonképpen bebizonyította, hogy életképes), így pénzt fektettek be, az üzemet minden szükséges, akkoriban modernnek számító géppel, berendezéssel felszerelték, s az eredmény nem is maradt

el: egy évre rá a termelés évi 4000 vagonra rúgott. A gyár pedig éjjel-nappal üzemelvén, immár mintegy 550 munkásnak biztosított megélhetést.

Nem érdektelen részletezni: így jött létre az ipari termelés. Másutt is. Tájainkon ez a XIX. század végén, a XX. század elején következett be. De a történetnek nincs vége.

A fennmaradt üzemmonográfiából idézünk: „Az állandó szén- és egyre érezhetőbbé váló fahiány azonban arra kényszerítette a tulajdonosokat, hogy valamely újabb erőforrás megteremtésével ezt az állandó gondot végre elvethessék. Így aztán 1912-ben a Brassó melletti Szászvolkány határában egy hatalmas, vízerőre berendezett villamoserőközpontot létesítettek, amely 20 kilométer távolságból szállít a hatalmas turbinákból a gyár részére 1200 lóerőt adó villamos áramot.” Tehát: központilag működtetett, országos villanyáramszolgáltatás még nem lévén, egy gyár a maga szükségletére vízerőművet, illetve távvezetékét épített és üzemeltetett.

Az első világháborút követően megugrott a portlandcement iránti kereslet. Nem annyira a háborús újjáépítés miatt, hanem mert az új határok új piacot is jelentettek a brassói gyárnak. A Kárpátoktól délre eső régiót ekkoriban érte el az erőteljesebb modernizáció. Az építkezéshez kellett a jó minőségű cement. És a brassóiak jó minőségűt tudtak előállítani. A harmincas években a gyárat a legmodernebbnek számító forgókemencékkel is felszerelték. A termelés ismét duplázódott.

A cementgyártás nehéz és egészségtelen munka volt akkor is. A





gyár vezetősége úgy biztosította a minőségi termeléshez szükséges szakképzett, illetve tapasztalt munkaerőt, hogy abban a korban szokatlan, kiemelkedő jóléti intézményrendszert tartott fenn. Ma nem tűnik különlegesnek, pedig száz esztendővel ezelőtt az volt: a gyár ingyenes orvosi ellátást és ingyen gyógyszerrel biztosított minden alkalmazottjának, betegség esetén táppénzt kaptak, baleset- és munkaképtelenségi biztosításuk volt. És Brassóban a Cementgyár biztosított elsőként szolgálati lakást a munkásoknak: családosoknak szoba-konyhát, az egyedülálló legények, illetve leányok pedig külön munkásotthonokban kaptak szállást. Ingyen. A fűtést, villanyvilágítást ugyancsak a gyár fizette. (És ez nem választási ígéretes, hanem ipartörténet.)

A második világháborút követően a cementtermelés ismét megugrott. A minőséggel sem volt gond: feljegyezték, hogy az Argeş folyón épült vízerőmű duzzasztógátja teljes egészében brassói cementből készült, a dunai Vaskapu gátjának kötőanyagát is jórészt itt gyártották. Bukarestben az Intercontinental szálló, illetve a Nemzeti Színház épületéhez szállítottak anyagot, s a Dunán a Giurgeni–Vadul Oii között épített közúti hídhoz is.

Az egész városrészt sűrű, szürkésfehér porral-füsttel szennyező gyárat 1980-ban zárták be, illetve költöztették Olthévízre.

A Hévízen gyártott cement ugyancsak jó minőségű. (Hogy mennyire, azt a gyár marketingfőnöke minden bizonnyal szívesen elmondja annak, akit ez érdekel.) Aki pedig Kőhalomból Brassó felé haladva az országúttól jobbra a völgyet sűrűn beborító szürkésfehér füstöt lát, az e kis ipartörténeti áttekintő végén megállapíthatja, hogy az erőteljesebben szennyező üzemegységeket általában a gazdaságilag elmaradottabb vidékeken igyekeznek működtetni. A külföldi beruházók is.



Áprily Lajos szülőháza

Áprily Lajos, a mindmáig legjelentősebb brassói költő szülőházát még eddig – legjobb tudomásom szerint – senki nem azonosította Brassóban. Helyi hagyomány, melynek nyomán az alapos kutatás megindulhatott volna, nem létezett: a család a gyermek Áprily (azaz ekkor még Jékely) születését követő évben elhagyta Brassót, Parajdra költözött, s a későbbi költő gyermekkorának vakációs élményein (amelyek egyébként számára meghatározó jelentőségűek voltak), s a későbbi rokonlátogatásokon kívül nem kötötte a városhoz semmi. A



brassói szász rokonság a magyar kultúrkörhöz tartozó költőről nem őrizte meg családi hagyományként gyermekkorának epizódjait. Nem tudjuk, hol szeretett hancúrozni, merre kirándult, kikkel barátkozott... Vagy lehet, hogy mégis megőrizte, de hol van már az a szász rokonság?

Vita Zsigmond Áprily-életrajzában (Áprily Lajos az ember és a költő. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972) kikutatta, amit lehetett: a Brassó városi címjegyzékben (Adressen-Buch der Stadt Kronstadt



1886) megtalálta a költő édesapjának nevét, s ennek alapján megállapította, hogy a költő „1887. november 14-én született Óbrassóban, egy Hosszú utcai emeletes kőházban (a 133. szám alatt). A közeli evangélikus templomban keresztelték a János Lajos névre.”

Az egykori házszámozás azonban nem felel meg a mainak. Még a Hosszú utcában is, amely pedig a város egyik legrégebbi, jórészt hajdani formájában fennmaradt utcája, nos, még itt is módosultak olykor a házszámok. A mai 133-as ház például nem is annyira régi, és – földszintes (mint egyébként a legtöbb épület az utca közepétől lefelé).

Brassóban 1890-ben, tehát a költő születése után három évvel tértek át az utcák szerinti házszámozásra. Talán ez jelentheti a megoldás kulcsát. Korábban városnegyedek szerint számozták a házakat, mint manapság faluhelyen szokás. A belvárosi házak számozása például a Kolostor utca alsó végén kezdődött (a katolikus plébániaépület a 4-es számot kapta), haladt növekvő sorrendben a Kovács-bástyáig (egykor 46. szám, ma: Levéltár), onnan visszakacsringózott a Fekete-templom melletti utcácskába, a Hirscher utcán, fel a Vár utca egyik oldalán, vissza a másikon, a Fekete utcán, a Kapu utcán, hogy véget érjen ugyancsak a Kolostor utca alsó végén, az 1. számmal szemkötti

épületen: ez volt a 648-as házszám. A Bolonyában, a Bolgárszegben vagy Óbrassóban hasonlóképp számoztak. Az óbrassói 1-es számú épület ma is 1-es házszámot visel, a Hosszú utca felső végén. (A házszám nevet adott az épületben levő egykori vendéglőnek: a Nr. 1 évtizedekig a brassói iparosok kedvenc mulatóhelye volt.) Az egykori házszámzásnak a nyoma ma is látszik. A Hosszú utcában például (hogy ne menjünk messzebb) a Vasudvar épületére vakolt nagy ötös is egykor házszámnak készült (lehet ellenőrizni: ma is ez az utca ötödik épülete), vagy a mai 82. számú házon ugyancsak vakolatból kialakítva látható a régi szám: 269. E kettő között kell lennie a költő Áprily szülőházának is.

A keresésben nagy segítséget jelent Friedrich Philippi 1874-ben kiadott részletes várostérképe. Ez feltünteti a telkeket, az épületeket és: az akkori házszámzást is! A 133-as épület a városközpont felől haladva, a bal oldalon, a mai Coşbuc utca sarkától számított nyolcadik ház. Egy emeletes kőház. Mai számozás szerint a 109-es. A városnak ezen a részén nem volt rombolás: a házak zöme még a XIX. század folyamán épült. Ezen a szakaszon legalábbis szemmel láthatóan nem olvastottak egybe telkeket, hogy rájuk egy nagyobb épületet emeljenek: a térkép megbízható, a ma is létező helyzetet tükrözi. A 136-os számú épület például a térkép szerint szokatlan elhelyezkedésű: két telekre, az utcával párhuzamosan épült. Alig két-három ilyen ház van az egész másfél kilométeres Hosszú utcában. Nos, az egyik ilyen ház pont az Áprilyi-szülőházként azonosított épülettől számított harmadik ház. A 130 esztendőös várostérkép tehát – ezen a szakaszon legalábbis – a máig változatlan helyzetet tükrözi.

Itt laktak tehát a költő szülei, innen költözött nemsokára a család – a jobb megélhetés reményében – Parajdra. A magyar és szász kultúráján felnőtt Áprily később a transzilvanizmus egyik jeles képviselőjévé vált.

A költő szülőháza... • ...Sem alakjában, sem jellegében nem különbözik a Hosszú utca többi épületétől • Bérházudvar, anno...



A református templom

2004-ben, az ARO szálló korszerűsítési munkálatai alkalmával napvilágra kerültek az egykori brassói református templom alapjai. Aki sem a valóságban, sem régi fényképeken, képeslapokon nem látta az 1965-ben elbontott nagytemplomot, az is meggyőződhetett a földből kiásott falmaradványok láttán, hogy az egykor emlegetett szállodabővítés csupán átlátszó ürügy volt a templom eltüntetésére. Az ARO új szárnya nem a templom helyére épült, hanem mögéje. És ha csupán a szálláshelyek növelése lett volna a cél, akárhány más megoldást lehetett volna találni. Kocsmák vagy vendégfogadók kedvéért nem szoktak templomokat lebontani a világon sehol. Brassóban sem pogány garázdaság történt – különben ma kérhetnők az egykori önkényeskedés jóvátételét, a templom újraépítését eredeti helyén, elvégre ma ugyebár jogállamban élünk, és minden közéleti személyiség mifelénk hangosan bevallotta jó keresztény –, hanem ami történt, az egy hidegen megfontolt és végrehajtott nemzetpolitikai cselekedet volt: a magyarok templomát a városközpontból eltüntetni. E politika céljai ma sem változtak, és ezért nem lehet ma még gondolni sem a visszaszolgáltatásra vagy a jóvátételre.

A földből kibukkanó alapozáson látszik, hogy ezt a templomot nem hat-hét évtizedes fennállásra tervezték. Ugyanakkor feltehető a kérdés: vajon miért ilyen későn, alig 1891–92-ben került sor a brassói református templom felépítésére? A válasz a történelemnek nevezett tanulságos mesegyűjteményben található. Ha ebben a gyűjteményben a „tanulásra” és nem a mesére figyelünk, azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy az idők folyamán minden elért siker és minden elszenvedett kudarc a pillanatnyi erőviszonyok alakulásán múlt. Bizonyára így lesz ez ezután is. A többi mese.



A mese, még ha történetesen igaz is, csak mese marad, és alig befolyásolja a történeteket. Például valószínűleg igaz (mert okiratok is említik), hogy Brassóban már nagyon rég számottevő magyar közösség létezett. Olyannyira, hogy a Belváros, Corona módosabb polgárai között is találunk belőlük, nem is egyet. Elszázosodott magyar családokként beszélnek róluk a helytörténészek, és a XVI. századtól említik őket nagyobb számban az oklevelek (ekkortól maradt fenn több oklevél): a Bánffi, Boltos, Czakó, Csonkabonka, Forgács, Lécz, Ördög stb. családokat. Némelyikük olykor céhmester lett vagy pap, városi szenátor, sőt bíró. De tőlük Brassó Belvárosa még „tisztá” szász volt és maradt.

Hasonlóképp tudjuk, hogy a Kolostor utcai templomot még a reformáció előtti időktől jórészt a brassói és környékbeli magyarok látogatták. Így aztán a reformációt követő években is az új hitre tért magyarok ugyanitt hallgathatták anyanyelvükön az igét. A város gondoskodott magyar prédikátorról, még rendszeres fizetést is kapott (jogilag a városi főpap egyik segédjének számított), ám azt megkövetelték, hogy ne a kálvini tanok szerint (mint magyar vidéken általában), hanem lutheránus módon legyen protestáns. Katolikus papot továbbra sem tűrtek meg a városban, egész 1688-ig, az osztrák katonaság bevonulásáig.

Erdély református fejedelmei próbáltak ugyan a városban és

környékén élő magyar reformátusok érdekében kiállni, ám nem sok sikerrel. A városvezetőségnek egyszerűen nem volt érdeke a „magyar vallás” térnyerésének elősegítése. (A katolicizmus térnyerése sem, de ebben nem kértek tőlük engedélyt.) Még a legtovább Apafi Mihály fejedelem ment el, aki belenyugodva abba, hogy a szász városvezetőség a reformátusoknak a Kolostor utcai templomot átengedni nem fogja, sem új templom felépítését nem fogja engedélyezni, pénzt adott telekvásárlásra és építőanyagra, s arra biztatta Gothárd János akkori brassói kálvinista prédikátort, hogy lássanak csak hozzá, nem meri majd bántani őket senki. Hanem a Jancsi-réten (a mai Hidromechanika helyén) felhalmozott faanyag egy éjszaka váratlanul mind elégett...

A legmesszebb a vallási tolerancia terén a városi tanács akkor ment, amikor tudomásul vette, hogy a már tagadhatatlanul tekintélyes létszámú brassói református közösség – 1822-től önálló egyházközség – a mai Hirschert utcai bérelt bálteremben tart istentiszteletet vasárnaponként.

Az 1867-es kiegyezés megnyitotta az utat a polgári átalakulás, a modern normalitás felé. Egy templomépítés engedélyezése körüli kicsinyes kellemetlenkedés már nem állt érdekében senkinek. Mégis eljött a századvég, mire a meglevő igény mellé pénz is lett, meg telek. S ez a telek már nem a Jancsi-réten, hanem a jól megközelíthető városközpontban kellett hogy legyen. (Az épület 1891–1892 között készült el, a budapesti Alpár Ignác tervei szerint.)

Az eddigiek szellemében azt kell mondanunk, hogy a brassói magyar reformátusok 1965-ben nem tudták megvédeni templomukat a lebontástól. Nem, mert az 1956-os eseményeket követő erdélyi perek, s az egyházi személyiségek tömeges bebörtönzése mindenki számára nyilvánvalóvá tette, hogy a kommunista hatalommal nem lehet kukoricázni. Másrészt pedig – ismerjük be – képviselőink, magyar emberek, akkor is ott voltak a döntéshozatal különböző szintjein. Ha most visszaemlékezéseikben elmesélik, hogy ők mennyit mind harcoltak, akár elhiszem, akár nem, már nem számít. Az számít, hogy MÍLYEN EREDMÉNNYEL.

Az ARO szálló új szárnya előtt napfényre bukkant a brassói reformátusok lebontott templomának egykori alapozása • Alakra ilyen volt



A művelődés régi háza

Az épületet a brassói magyarok középnemzedéke a művelődés, a tartalmas kikapcsolódás, az egymással való találkozás helyszínének tartotta. Érthető: a második világháborút követő években ugyanis itt városi művelődési ház volt, ahol a magyar dalárdának vagy a táncsoportnak is jutott próbaterem, hetente egy szabad szoba a magyar nyelvű szabadegyetemnek, sőt, előszeretettel tartotta itt rendszeres, bérletes előadásait a sepsiszentgyörgyi színház magyar tagozata is. A rendszerváltást követő napokban pedig „természetesen” itt alakult meg nagy lelkesedéssel és még nagyobb bizakodással a brassói magyarok érdekvédelmi szervezete, a helyi RMDSZ. De hát mindez a múlt. Az épületet a Megyei Tanács renoválta, és korszerű művelődési központot működtet itt.

Az épület egyébként eredetileg is művelődési ház céljára épült. És nem is olyan könnyen.

1885. január 6-i számában írta volt a Brassó című helyi magyar lap: „Az állandó színház építése ügyében kiküldött bizottság f. hó 3-án főispán úr Ő Méltósága lakásán s elnöklete alatt gyűlést tartván, azon örömdetes határozatot hozta, hogy Kertsch Christian városi főmérnök felkérendő, készítené el egy, a város igényeinek teljesen megfelelő színház tervét, s terjessze be azt költségelőirányzat kapcsán ezen bizottsághoz. Biztos forrásból nyert értesülésünk szerint Kertsch főmérnök úr ennek alapján máris kijelentette, hogy legfeljebb nyolcvanezer forintért igen csinos, a művészet kívánalmainak megfelelő színházat kész felépíteni.”

Kertsch főmérnök úr megtette a magáét, a tervek a nyár elejére el is készültek, még egy bizottság is alakult az építés ügyét előmozdítandó, ülészek is eleget, meg javasoltak mindenfélét (mindezt az újság is



megírta), mégsem lett a dologból semmi. (Az ülésezés akkoriban sem termett pénzt. Akinek pedig épkezláb ötlete lett volna a pénzcsinálásra, az akkor sem ment az egyletbe, hogy másnak is elmondja.)

De a színház mégis meglett, igaz, csak hét év múlva. Volt ugyanis a praktikus brassóiaknak egy pénzintézetük is a városban. A Sparkassa. Ez volt a legelső takarékpénztár az országban (mármint ha a mai Romániát vesszük országnak, mert ha az akkori országot vesszük, akkor a bécsi volt az első, és ez a második). Ennek a megalapítása is megér pár szót: 1827-ben egy brassói szenátor, Peter Traugott Lange, aki akkoriban a császári udvarban, az erdélyi kancellárián (mai szóhasználattal: kormányhivatalban) dolgozott, levelet írt Brassóba kedves ismerősének, Franz Trausch városi főjegyzőnek, amelyben leírta, mennyi haszonnal jár a város közössége számára egy takarékpénztár megléte: amint ezt németországi, angliai meg amerikai példák is igazolják. Van, ahol a polgárok megtakarított összegeiket kamatoztassák, akit meg a szükség rávisz, van, ahonnan tisztes kamatra kölcsönözzön. Az ötletnek idehaza akadtak pártolói, s került (a legelején) 54 városi polgár, aki vállalta, hogy a pénzével beszálljon (néhány kamatot sem kértek, csak hogy beinduljon a dolog). Aki a pénzét itt elhelyezte, évi négy százalék kamatot kapott rá, aki meg kölcsön kért, annak öt százalék kamatot számítottak. A haszonból működtették az intézményt és segítették a városi kórházat. Kezdetben. De néhány éven belül akkora forgalmuk lett, és akkora haszonnal dolgoztak, hogy 1892-re mellényzebből



kitették azt a nyolcvanezer forintot, ami az „állandó színház” megfeneklett ötletének megvalósításához kellett. És még csak nem is ez volt a legnagyobb kiadásuk. Ekkoriban a Sparkassa bankként működött, és beruházásokat eszközölt. És megengedhette magának a luxust, hogy ne csupán üzleti szempontok vezéreljék, amikor az egész város közössége számára létesítendő, közhasznú intézményt pénzel.

Az excentrikusnak mondott Christian Kertsch városi főmérnöknek pedig voltak ötletei, a pénzköltést illetően is. Az „állandó színházat”, azaz a kor szóhasználatával a Vigadót vagy

„Redoute”-ot az akkor legmodernebbnek számító saját villanyteleppel szerelte fel, ahonnan még a Fekete-templomba is vezettek áramot. A nagy előadóteremmel és több kisebb-nagyobb szobával, teremmel felszerelt épületben egy előkelő vendéglő is helyet kapott, melynek bérlői arra törekedtek, hogy szolid árakon jó konyhát és kiváló borokat tartsanak. Ennyi pedig a hírnévhez elég.

A városi közönség kezdettől fogva elfogadta, magáénak érezte az 1893-ra elkészült épületet. Tette ezt annál könnyebben, mert azon a helyen korábban is egy „bálház” állott. A Redut így a száz évvel ezelőtti Brassó előkelő társadalmi életének központjává lett.

Ez, ami az épület ifjúkorát illeti. A folytatást jól sejtik. Eleganciája idővel megkopott, a második világháborút követően államosították és művelődési házzá alakították, a rendszerváltás után pedig renoválni kezdték.

Csicsás épület a szűk Hirscher utcában • A homlokzaton a német kultúra nagyjainak mellszobrai sorakoznak • Felújított épületbelső



A Vasútigazgatóság épülete

E cím csupán az azonnali azonosíthatóság kedvéért íródott így: mert ma már mindenki ezen a néven ismeri a Kapu utca máig legimpozánsabb épületét. Holott ezt a házat a vasút mintegy ajándékba kapta az első világháborút követően. Korábban a Magyar Kaszinó és a Brassói Magyar Polgári Kör meg a Dalárda székháza volt. (Pontosabban a Dalárda az udvaron levő, kis, különálló épületet emelte itt magának.) Mai szóhasználattal Magyar Ház, egy magyar művelődési központ, mely minden erdélyi városban létezett egykor, sőt, még a Bukarestbe elkerült erdélyi magyarok is építettek maguknak egyet, amely ma is Petőfi Házként létezik. És amely – tegyük hozzá – Brassóban ma is hiányzik. Pedig hát kommunista diktatúra Bukarestben is volt. A múlton, úgy gondolom, nem búsongani kell, illetve sópánkodni, hogy itt mi minden volt, hanem tényszerűen megismerni, és lehetőleg tanulni belőle. A bukaresti Petőfi Ház múltjából tudjuk, hogy nem volt könnyű létrehozni, és nem volt könnyű mindenféle viszontagságok közt fenntartani. De annak idején került egy ügyes közösségvezető (Koós Ferenc református tiszteletes), aki környezetét mozgósítani tudta, és az idők folyamán mindig akadt valaki, aki a felszámolását célzó sanda szándékot illetékes helyen ügyesen megtorpedózta. Hát Brassóban ez nem sikerült.

Brassóban az első magyar művelődési egyesület – az Olvasókör – a szabadabb légkör első fuvallatára, 1848-ban megalakult. Vezetője Andrássy József katolikus káplán volt. (Ugyanakkor egy magyar nőegylet is alakult a városban.) 1849-ben, a helyzet „normalizálásával”, azonnal felszámolták mindkettőt. (Hogy miért zavaró hatósági szinten, ha valakik esténként összegyűlnek, és verseket, novellákat olvasnak fel, illetve könyveket kölcsönöznek egymásnak, az most nem ide tartozik.)

1857-ben, mihelyt ismét szusszanni lehetett, Molnár János református lelkész alapított Olvasókört. Ennek egyik összejövetelén, három évvel később, dr. Otrobán Nándor ügyvéd javasolta, alapítsanak kaszinót. Az alakuló ülés 1860. október 4-én megtörtént. Az egyesület taglétszáma az alakuláskor 220. A Brassói Magyar Kaszinó anyagi és erkölcsi támogatása mellett alakult meg a Magyar Dalárda 1863-ban.

A kaszinóalapítás egyébként nem volt brassói magyar találmány. A szász gazdasági, hivatalnoki és értelmiségi elit is rendszeresen összejárt, és a román is. E kaszinókban, vidéki városokban legalábbis (a közhiedelemmel ellentétben), nem azzal foglalkoztak a tagok, hogy a családi vagyont estéről estére elkártyázzák, hanem e kétségtelenül népszerű, ám polgári mértéktartással úzótt szórakozás mellett aktuális politikai, gazdasági kérdéseket beszéltek meg, az egész közösséget érintő kérdésekben jutottak közös nevezőre, kulturális rendezvényeket támogattak, illetve szerveztek. A Román Kaszinó (Casina Romana) székháza a Tanács téren, a volt Katonai Parancsnokság épületében működött, és az Árvaház (ma: Poarta Schei) utcában, a 3. szám alatti épületben, amint arról az intézmény jelentőségéhez mérten, az épületre helyezett, az idegenforgalmat román és angol nyelven tájékoztató tábla is tudósít. A Szász Kaszinó székhelye a Rózsák teréről (ma Enescu) a Tanács térre vezető alagút fölötti épületben volt, a Magyar Kaszinó székhelye pedig előbb ugyancsak a Tanács téren, a Kolostor utca felőli saroképületben, innen költöztek az első világháborút megelőző években



a Kapu utca 72. szám alá, a mai Vasútigazgatóság épületébe. Régi vágya volt ugyanis a Brassói Magyar Kaszinó tagjainak, hogy végre saját (és nem bérelt) épületben működjön. Ennek érdekében az évek során többször is gyűjtést indítottak, és anyagilag „beszállt” a Brassói Népbank Rt., népszerű nevén a „Piculabank”, a brassói magyar kisemberek közkedvelt pénzintézete is. (Ez a bank egyébként 1933-ban, a nagy gazdasági válság idején csődbe ment, sok brassói család minden megtakarított pénzecskéje veszett oda ekkor.)



A Brassói Magyar Kaszinó Kapu utcai épülete, mely egyébként korábban egy jó évtizedig a Faipari Szakiskolának adott otthont – amíg annak Vasút (ma: Maniu) utcai épülete 1912-ben elkészült –, telekkönyvileg 1910-től a Brassói Magyar Kaszinó és a Polgári Kör közös tulajdona volt. Ez azért fontos, mert utóbb hosszas pereskedés volt a tulajdonjog körül. A román állam ugyanis 1918 után a magyar állam javait átvette. Köztük ezt az épületet is, ahová a vasút költöztette irodáit. A brassói magyar közösség pert indított a tőle „elállamosított” épület visszaszerzése érdekében, amit 1922-ben meg is nyert. De a vasút nem sietett kiköltözni, és – „neki lett igaza”: a Brassói Bíróság és Törvényszék 3889/1924-es újabb határozata értelmében a telket és ingatlant betáblázták, immár a román állam javára. Most már mehettek Hágáig is (el is mentek): mindhiába.

Minek következtében meglehetősen biztonsággal állítható, hogy nem kerül ki erre a házra a kétnyelvű (román–angol) felirat, miszerint itt volt a Casina Maghiara.

Az épület a vasúté lett... • ...amiután a budapesti politikusok elvesztették egy világháborút • Az egykor nagyon népszerű Piculabank Kapu utcai épülete



A Megyeháza

Régi képeslapokon még az Igazságügyi Palota felirat olvasható az épület mellett. Ennek épült ugyanis: bíróságnak, törvényszéknek, ügyézségnek és épült mellette (jobbra, a Cenk felé, a mai Star nagyáruházzal szemközt) egy csúf, kaszárnyaszerű épület, a börtön. (Ceaușescu is ült benne hajdan, még suszterinas korában.)

A Brassó című helyi lap 1885. május 16-i számában így harangozza be a készülő eseményt: „Brassóban fognak igazságügyi palotát építeni. Ez már fait accomplit. Évek kellettek erre, munkás évek, s a fáradhatatlan királyi ügyész (Kenyeres Adolf) lelkesedése nem csökkent. Végre siker koronázta a munkáját. Az igazságügyminiszter úr végre-valahára elfogadta a tervek s beleegyezését adta egy kétemeletes igazságügyi palota építésére, melynek előmunkálatai mielőbb foganatosításba fognak vétetni.(...) A város felfogta ezen új épület előnyeit és célszerű voltát, s épp ezért díjmentesen engedte át az illető telket az államnak.”

A szövegben említett Kenyeres Adolf királyi ügyész, akitől az ötlet származott és aki a szükséges jóváhagyásokat a kormánynál kijárta, színes alakja volt a XIX. századi brassói közéletnek. Fiatalkorában hírlapírással, szerkesztéssel is kacérkodott, az ő ügyvédi irodájában (a Tanács tér és a Hirscher utca sarkán, a Cerbul Carpatin épületével szemközt, az emeleten) volt egy jó ideig Brassó harmadik magyar lapjának, a Nemerének a szerkesztősége és kiadóhivatala. (Az első magyar nyelvű lap az Erdélyi Hírlap volt 1837–38-ban, a második a Brassói Lap 1849-ben, a harmadik a Nemere, mely 1871 és 1884 között jelent meg. 1885-ben jött létre a Brassó, mely aztán tíz év múlva Brassói Lapok címen folytatta a megjelenést, és jelenik meg ma is.) Nos, a lapalapító-szerkesztő Kenyeres Adolf királyi ügyész kinevezésével (1872) összeegyeztethetetlen volt az újságírás, így a lapszer-



kesztést Orbán Ferenc tanár (a későbbi kereskedelmi akadémiai igazgató) vette át. Tehát úgy is mondhatnók, hogy a mai Megyeháza felépítését egy magyar újságíró kezdeményezte Brassóban. De ne mondjuk: Kenyeres Adolf elsősorban jogász volt.

Hanem a bürokrácia malmai akkor is nagyon lassan őröltek. A már idézett „beharangozástól” tizenöt év telt el, amíg ismét hír lett a brassói Igazságügyi Palota felépítése. „Az igazságügyi palota építését, úgy látszik, a tavasszal mégis megkezdik. Az államépítészeti hivatal rendelkezése folytán a légszesz-gyár előtti térségen ma reggel öt különböző helyen eszközöltek ásatást a talaj hordképességének megállapítása végett” – írta a Brassói Lapok 1900-ban megjelent 17. száma. Ehhez még annyit, hogy Brassót akkoriban gázzal világították. A világítógázt előállító üzem, a „légszesz-gyár” pedig a mai Star nagyáruház helyén állott.

Hanem ekkor már az események felgyorsultak. Az újság következő, 18. száma már így ír: „... az újonnan építendő törvénykezési épület, fogház és rabműhely és az ezzel kapcsolatos mellékmunkálatok felépítéséhez szükségelt munkák készítésére árlejtést (mai konyhanyelven: licitációt – szerk. megj.) tartanak. Az építkezés költségei 1 035 115 korona 35 fillérrel irányoztattak elő. A versenytárgyalás a brassói királyi törvényszék nagy tanácstermében f. év június hó 9-én du. 4 órakor fog az építkezési felügyelő bizottság nyílt ülésén megtartatni. Az építési munka az ajánlatok elfogadása után a kitűzött

határidőben azonnal megkezdendő, s oly erővel lesz folytatandó, hogy az épületek 1900 év őszén véglegesen betetőztessenek és 1901. évi november hó 1-jén teljesen készen a használatnak átadathassanak.”

A terveket a középületek tervezésében hírnévnek örvendő budapesti műépítész, a nem sokkal ezután, 1902-ben, 44 éves korában elhunyt Kiss István készítette.

Az első itt tartott tárgyalás egy fogarasi, Taflan nevezetű fiatalembernek a bűnügye volt, aki „tetten érte” a menyasszonyát, és „erős felindulásában” revolverrel agyonlőtte a tettet. (Tehát nem a menyasszonyt, hanem a vetélytársat, vagy ha úgy tetszik, a menyasszony „tettetársát”.) A bíróság méltányolta az „erős felindulást”, és csak öt év börtönre ítélte Taflant. Aki ennek ellenére nem volt megelégedve, és a tárgyalóteremből a börtönbe vezető úton megszökött. Az üldözők a Cenkoldalt borító erdőben nyomát veszítették. Híre járt, hogy sikerült kijutnia Amerikába. Menyasszonyáról többé nem írt az újság: bizonyára talált magának más „tettet”.

Az épületből az igazságszolgáltatást 1964-ben kirakták, helyébe a Román Kommunista Párt Tartományi, illetve később Megyei Bizottsága és a Megyei Néptanács költözött. A helyi hatalom e szimbólumát ostromolták meg és dúlták fel 1987. november 15-én a tehergépkocsigyári munkások. Az épület ma a megyefőnök és a helyi önkormányzat székhelye. És a Táblabíróságé.



A volt Igazságügyi Palota • A hajdani tárgyalóteremben ma a megyei önkormányzat képviselői tanácskoznak • Belső udvar



A Szülészet

Csak azért nem mondják, hogy a Szülészeti régi épülete (mert mellette épült egy új is) elavult és túlszűfolt, mert japán támogatással korszerűsítették, és „üzemel” Brassóban egészségügyi intézmény ennél rozogább épületben is (például mindjárt a szomszédban a bőrgyógyászat).

Ezen a Szülészeten még néhány évvel ezelőtt is jóval nagyobb volt a forgalom. A brassói nők az utóbbi időben kevesebbet szülnek, vagy ha mégis, úgy inkább spanyol, olasz vagy kanadai állampolgárokat szülnek. A város, mely egykor munkalehetőséget kínálva vonzotta a fiatalokat,



most az elvándorlást és a népességsökkenést tapasztalja. A jelenség még nem aggasztó mértékű, még csupán a statisztikusok vakarják kopaszra miatta a fejük búbját, mert tudják, hogy a kevesebb csecsemő egyebek mellett pár év múlva kevesebb iskolást is jelent, azaz egyre magasabb munkanélküliséget a tanügyben, kevesebb katonát, kevesebb egyetemistát, kevesebb dolgozót és eltartót az egyre több nyugdíjasnak és eltartottnak. De mindezt az utca embere még nem érzékeli, legfeljebb csak azt, hogy a Szüléset környékén kisebb a gyalogosforgalom. Kevesebb apuka rágja a körmét, illetve vásárol virágot, gyümölcsöt, édességet. És kevesebb taxit fogadnak.

Az épület mindjárt száz esztendeje épült (1911-ben), és akkor sem kórház, hanem középiskola céljaira. Ez volt a Honterus gimnázium új épülete. Paul Beck drezdai építész tervei alapján készült: gimnáziumnak akkoriban nagyon modern volt, kórháznak ma már kevésbé. Amikor a második világháborút követően államosították – és a német középiskolát visszaszorították a Fekete-templom udvarára – ezt a „dolgozó ember iránti gondoskodás” jelszavával tették. Ennek ellenére ma sem – még mindig nem – gondol a közhasznú intézmények korszerűen megfelelő elhelyezésére senki.

Brassó város történetének évszázadaiban még volt időszak, amikor rohamosan nőtt a lakosok létszáma, például a városalapítást követő két évszázad során, amikor néhány százezer közel 12 ezerre nőtt a lakosságszám (a XIII. század derekától a XV. század közepéig), hogy ekkor megállapodván, gyakorlatilag változatlan maradjon a XVIII. századig. E létszámbeli stagnálás idején érte el a város gazdasági hatalmának csúcspontját, s lett Magyarország egyik legvirágzóbb kereskedelmi központja. Annak dacára, hogy Brassót sem kerülték el a középkori városok lakosságát megtizedelő járványok. Feljegyzések vannak arról, hogy 1530-ban például mintegy ötezen haltak meg pestisben. A járvány 1554-ben visszatért, ekkor hatezen haltak meg. Két és fél évtized alatt az akkori Brassó lakosságának fele-kétharmada a járvány áldozatául esett. További járványok is előfordultak, a pestisen kívül kolera is. 1603-ban 3047 halottja volt a városnak, 1633-ban 2072, az 1718-as, újabb nagy pestisjárványkor pedig 4448. Nem csoda, hogy 1785-ben, az első modernnek számító népszámláláskor a város lakossága mindössze 17 671 fő. A Belvárosban ekkor 4496 lelket számláltak, Óbrassóban 2946-ot, Bolonyában 2568-at, a Bolgárszegben pedig 6124-et. A lakosok nemzetiségi megoszlásáról ekkor még nem készült kimutatás. Viszont ettől az időszaktól már több adat ismeretes. A tanács két hatósági orvost fizetett, az egyik a város, a másik a környék



egészségügyi ellátásáért felelt. Voltak rajtuk kívül magánpraxist folytató orvosok, mikor hárman, mikor öten, és dolgozott hét sebész, valamint nyolc szülésznő. Ez utóbbiak közül hármat ugyancsak a városi tanács alkalmazott. Feljegyezték róluk (mármint a szülésznőkről), hogy mindahányan elrészegesedtek: munkájukkal mondhatni együtt járt az ivás, hisz a családoknál, ahová kihívták őket, mindenütt borral, pálinkával kínálták őket.

Minden hatósági elővigyázat és megelőző intézkedés

ellenére, még a XIX században is pusztítottak a városban és környékén járványos betegségek. Igaz, már „csupán” pár száz, és nem több ezer halottat számláltak. Az 1848-as kolerajárványkor 268-at, 1866-ban 294-et és 1873-ban is 46-ot. 1848-ban a fertőzöttek egyharmada (32,5 százaléka), 1866-ban pedig majdnem a fele (43 százaléka) nem élte túl a kórt.

A helytörténészek a város lakosságáról szólván mindig hangsúlyozzák: Brassó nem csupán a természetes szaporulat révén gyarapodott, hanem mindig is befogadta a munkát, megélhetést keresőket. Napjainkban történik meg először, hogy a város lakossága az elvándorlás miatt csökken. Ez egy. A másik pedig az, hogy a város mindenkori vezetői az idők folyamán mindenkor feladatuknak tekintették, hogy a kor színvonalán álló egészségügyi ellátást biztosítsanak a polgároknak. És ez most nem történik meg. A kor színvonalán álló egészségügyi ellátás anno 2005-ben nem azt jelenti, hogy ebben a félévben épp melyik gyógyszer árát kompenzálják. Itt van például ez az épület, a jelenlegi szülészeti. Harminc évig iskola volt. Utána átvette az egészségügy, bizonyára ideiglenesen. Ma sincs jobb. És ami nagyobb baj, senki nem gondol arra, hogy már rég nem elég jó.

A német politikusok is elvesztettek egy világháborút... • ...Ezt követően pedig a brassói szász gimnázium új épületét átvette a román egészségügy • Az épület német szecessziós stílusban készült



A Korona szálló

Itt, ezen a helyen „emberemlékezet óta” szórakozóhely volt. Legalábbis a Kapu utca felé tekintő részen. Feljegyzések szerint a jelenlegi szálloda helyén 1728-ban egy sörfőzdet (és persze kimérést) építettek: a régi városi fürdő helyére.

Manapság, amikor (városon legalábbis) gyakorlatilag mindenkinek van fürdőszobája, nehéz elképzelni egy fürdőszoba nélküli világot, ráadásul olyat, amelyben a fürdés nem csupán tisztálkodást jelentett, hanem alkalmat adott a társasági életre, üzleti megbeszélésre vagy (nem utolsósorban) szórakozásra is. A középkori



fürdő ilyen intézmény volt. Brassóban a városi számadáskönyvek már 1475-ből fürdőmestereket is említenek az adófizetők névsorában. Ugyanonnan tudjuk, hogy a XVI. században két közfürdő is működött a városban. A felső fürdő a Lópiac utcában (azaz a Barițiu utca 17. szám alatti telken) létezett, az alsó fürdő a „kórházé” volt, a mai Korona vendéglő helyén. A fürdőmester a hajvágáshoz, a körömvágáshoz, a gyógymasszázshoz, sőt törések, ficamok kezeléséhez is értett (fennmaradt, hogy miből kellett vizsgáznia ahhoz, hogy mesternek elismerjék). A fürdés nagy fakádakban, illetve medencében történt. A fürdőmester a lubickoló, tereferelő vendégeinek olykor italt is felszolgált. Szólt a zene. S nyílt titok volt, hogy a fürdőslegények s -lányok nemcsak gyógyító céllal masszírozgatják azt, aki ezt igényli. A vidám fürdőéletnek az egész Európán végigsöprő pusztító járványok vetettek véget. Mert bár a mikroorganizmusok létezéséről akkoriban az embereknek fogalmuk sem volt, de tapasztalati úton rájöttek a járványos betegségek fertőzés útján való terjedésének néhány sajátosságára. S próbáltak védekezni, ahogy lehetett. A közös fürdőzés, sőt maga a fürdés is jó pár évszázadra kiment a divatból.

A brassói Korona szálló helyén tehát a közfürdő után sörfőzde nyílt.

A szálloda felépítését 1910-ben jó két évtizedes huzavona előzte meg. A város vezetői nagyon szerették volna, hogy legyen Brassóban egy olyan szálloda, mely az akkori idők színvonalán minden kényelmet biztosít az igényesebb vendégnek is. Mert a vidéki szekeres elhált ugyan a zwingerben is, a lova mellett, de a rohamosan modernizálódó Balkánnal folytatott külkereskedelemből élő nagyvárost már nem csupán igénytelen utasok látogatták. Igazán modern és reprezentatív szállodája a városnak pedig nem volt. (Egyébként ma sincs: az ARO még a világháború idején volt modern és reprezentatív.)

Tehát kellett. De pénz nem volt rá addig, amíg a Redut építtetője, a Takarékpénztár (Sparkassa) rá nem szánta magát erre a befektetésre. De egymaga nem vágott bele, s az akkoriban létesült Szász Nemzeti Bankkal közösen létrehozták a Szálloda Részvénytársaságot, összedobták a pénzt és – felfogadtak egy Münchenben akkoriban végzett fiatal építésszt, Albert Schullert a tervek elkészítésére. Nem is csalódtak várakozásaikban: sokba került (a végösszeg mintegy 1 200 000 koronára rúgott), de megérte. Az elkészült szálloda száz szobája minden akkori berendezéssel el volt látva. A szállodának saját mélykútja és villany-áramfejlesztője volt. Természetesen jól megépített borpincéje is (falait, mert a műanyaghabot akkoriban még nem ismerték, parafával szigetelték). A falakban csővezeték volt, nemcsak a víz-, a csatorna- vagy a



központi fűtés hálózatának számára, hanem a központi porszívóhoz is. Ez úgy működött, hogy a takarítónő, ha porszívózni akart, a magával vitt rugalmas csövet minden szobában a falon levő porelszívó nyílásához csatlakoztatta. A szobákban nyolc különböző gomb lenyomásával nyolcféle szolgáltatást lehetett megrendelni. Itt működött az első lift. A földszinti nagy vendéglő jókora ablakait a nyári melegben belülről vízfűtgöny hűtötte. S már csak „hab a tortán”, hogy az itt berendezett kávéházban a leghíresebb bel- és külföldi lapok mind a vendégek rendelkezésére állottak.

Az első világháború után szükségessé vált a szálloda kibővítése: a húszas években építették a Kapu utcai saroképülethez a hátsó épületszárnyat, ezt már az első városi kórház, illetve öregotthon helyére.

A Korona a második világháborút megelőző évekig, pontosabban az ARO felépültéig a város legelegánsabb szállodájának számított. Mára ez az elegancia jócskán megkopott: az épület hátsó traktusában az egysillagos Postávarul, elől a kétsillagos Corona szálloda működik. S amikor évekkel ezelőtt az épületet javították, el nem tudták képzelni, mi a francnak vezetnek kilyuggatott rézcsövek az ablakok fölött, és minek van egy vályúszerű csatorna alul... Amíg egy öreg pincér el nem mondta, hogy az talán az egykori „légháztartó berendezés”, a vízfűtgöny szerkezete lehetett.

A Kapu utcai főbejárat • A szálloda hátsó traktusa a húszas években épült • Kissé megkopott elegancia...



A bolgárszegi katonai temető

A temető a Takács-bástyán túl, a Cenk alatti sétány közelében van. Sírkövein jórészt német és magyar nevek vannak, de akadnak jócskán a volt Monarchia más nemzetbeli fiainak nevei is. Az elhalálozás évszáma többnyire 1916. Persze, vannak ennél későbbi sírok is, de korábbi nincs.

Brassóban az első világháború 1916 nyárutóján kezdődött.

Váratlanul, a szó szoros értelmében egyik napról a másikra. 1916. augusztus 27-én, vasárnap este adta át Bécsben a román nagykövet országa hadüzenetét, még aznap éjszaka a román csapatok átlépték Predeálnál a határt, és megindultak Erdély elfoglalására. 28-án, hétfőn Brassót és vidékét hatósági utasításra a polgári lakosok tekintélyes hányada elhagyta. Ez a döntés, mármint az evakuálás, mint a későbbiek során kiderült, minden harci cselekménynél nagyobb kárt okozott Dél-Erdély (és persze az ugyancsak elfoglalt Székelyföld) lakosságának. Mindez a történelemkönyvekből ismeretes. Mint ahogy az is, hogy a budapesti kormány azért a nyár folyamán számított Románia hadbalépésére az Antant (Franciaország, Anglia, Oroszország és szövetségeseik) oldalán, ezért Tisza István miniszterelnök augusztus közepén az uralkodóhoz fordult, minden eshetőségre készen, küldenének csapatokat a Kárpátok hágóíhoz, ám ez nem történt meg. A csapatok kellettek a frontokra, az akkori határt így csupán a csendőrség ügyelte.

De hogy e váratlanul bekövetkezett háborús helyzet mit jelentett a közember, Brassó és a Barcaság akkori lakosai számára, azt visszaemlékezésekből, családi legendáriumokból, esetleg korabeli újságcikkekből tudhatjuk meg. Például a Brassói Lapok 1916. augusztus 27-i, sorszámozás szerint 197-es száma még teljesen a szokványos, a



háborús hírekben az áll, hogy a keleti hadszíntéren sehol „nem volt különös jelentőségű esemény”. Másnap a szerkesztőség is pakolt, a következő, 198-as szám pedig már Budapesten jelent meg, 1916. szeptember 10-én. (Szerkesztőség és kiadóhivatal: VII. Erzsébet körút 13. sz.

II. emelet 12-es lakás.) Az akkori BL-ből tudjuk meg, hogy zajlott e hirtelen menekülés. Lázár Lajos brassói állomásfőnök utóbb beszámolt, hogy 28-án hajnaltól estig, amikor is utolsóként a vasúti alkalmazottak és családtagjaik utaztak el, összesen 1376 áruval és utasokkal megrakott vasúti kocsit indítottak útnak Brassóból. (Tekintetbe kell venni, hogy ennyi vagon és mozdony itt nem vesztegelhetett, tehát ezeket előbb ide kellett összpontosítani, megrakni és útnak indítani.) Ám nem mindenki vonattal ment. A Brassói Lapok egyik tudósítója például az események után két héttel Aradon egy pürkereci szekérkonvojval találkozott. Dávid István bíró vezette őket. Elmondta, hogy hétfőre, augusztus 28-ra virradólag felhívta őt telefonon a hosszúfalusi járás szolgabírája azzal, hogy közeledik a román hadsereg, a falut ki kell üríteni. Ő félreverte a harangokat, s elmondta az egybegyűlt falusfeleinek, mi történt. Sokat bizonykodnia sem kellett, mert amíg befogott és csomagolt, a havas felől puskalövések hallatszottak. Földvárnak indultak, innen Segesvár, Gyulafehérvár és Déva érintésével értek két hét alatt Aradra. A hatóságok Csongrád megyében jelöltek ki helyet számukra. Most már közel vannak. De neki is, a bírónak, otthon maradt 16 tehene, 3 hízott disznaja, földje, háza, minden vagyona...

Az osztrák és a német hadvezetés szeptember folyamán csapatokat küldött Erdélybe. A román hadsereg szeptember 26–28. között Nagyszeben mellett szenvedett vereséget, majd október 7–9. között Brassónál. A várost Vidombák felől közelítették meg a magyarok, Méhkertek felől pedig a német csapatok. Véres összecsapásra került sor nemcsak a Bertalanban, hanem a Sprengen, a Postaréten és a Warthe hegyen is. Az elesetteknek a tanács a Cenk lábánál jelölt ki végső nyughelyet. Ám ezt követően, az őszi s a téli folyamán további heves ütközetekre került sor a Kárpátokban, a Tömösi-szorosban, a Bodzai-szorosban, Berecknél stb. E csaták hősi halottai a helyszínen nyugszanak.

Ám Brassóban a Faipari Szakiskola (utóbb: Hidromechanika Iskola-központ) frissen felépült és hadikórházzá átalakított épületében ápolták a csaták sebesültjeit. Akik kapott sebeikbe belehaltak, ugyancsak a brassói katonatemetőben alusszák örök álmuk. (A szakiskola még megmaradt asztalosnövendékei műhelygyakorlaton a korábbi évek intarziás kazettái helyett ekkor 200 darab mankót készítettek.)

Az egykori Monarchia minden részéből érkezett katonák nyugszanak a brassói temetőben. Mint ahogy brassói katonák is mindenütt, jószerint minden harctéren ott voltak. A háború végeztével a helyi hatóságok számba vették a veszteséget. Előre kell bocsátani, hogy Brassó lakossága az 1910-es népszámlálás szerint 40 335 fő volt, ebből 15 137 magyar, 11 293 szász és 12 183 román (persze, éltek itt örmények, zsidók, görögök stb. is). A korabeli Brassói Lapokból idézünk (BL, 1918. augusztus 29-i szám): „Az összeírás adatai a következők: a hadsereghez bevonult (a négy háborús év alatt – szerk. megj.) 5131 egyén, ebből 1982 magyar, 1589 szász és 1560 román. Meghalt közülük 258, éspedig 89 magyar, 96 szász és 73 román. Eltűnt 169, ebből 71 magyar, 37 szász és 61 román. Hadifogságba került 632, éspedig 239 magyar, 137 szász és 256 román. Rokkant lett 162, ebből 92 magyar, 43 szász és 27 román. A brassói hadiárvak száma 210, ebből 78 magyar, 78 szász és 54 román.”

Ők állnak a történelem dicsőnek mondott lapjainak túloldalán.



Világháborús katonasírok Brassóban



A bertalani emlékmű

Az utóbbi években minden október elején katonai tiszteletadással koszorúzzák meg a bertalani útkereszteződésben álló első világháborús emlékművet. Bár az emlékmű nagyon forgalmas helyen áll, sokan nem igazán tudják, miért is illenék tisztelni e helyet. A zöldségeskofáknak például több év kellett, s a rendőrség fel-feléledő hatósági buzgalma, amíg sikerült a közelben létesített zöldségpiacra szoktatni őket. De most is olykor a temető alacsony kerítésére vagy épp a katonasírokra kerül az eladásra váró portéka. De árulnak itt a vándorárusok szőnyeget és bútort, összel dinnyét, és egész évben virágot: nem szívesen mondanak le e nagyon forgalmas helyről.

Egykor, a Gumigyár melletti vasúti átkelő megépültéig, erre vezetett a Brassót a Barcasággal, valamint Erdély északi részével összekötő út. (Az idősebb helybéliek közül sokan ma is emlegetik „a Hosszú utca végi sorompó”-t.) S hogy az utat felszámolták, csupán a gyalogosforgalom zajlik erre. Az viszont nagy: a strekken túl kiépült városrész (Észak-Bertalan) gyalogosan erre sokkal könnyebben megközelíthető, mint gépkocsival kerülve bármerre máshol. Nos, ezen a helyen katonai temető van. Itt estek el valamennyien, egy egész század katona, a vasúti töltés mellett, 1916. október 8-ról 9-re virradólag.

1916 nyarán, a Monarchia világháborús katonai kudarcai láttán, a bukaresti politikusok megéreztnek látták a helyzetet a cselekvésre: „Ki tudja, vajon a századok során lesz-e még egy ilyen kedvező pillanat, mint a mostani” – fogalmazott a Koronatanácsban Brătianu miniszterelnök. A német hadsereg által ugyancsak szorongatott szövetségesek (elsősorban Franciaország) ugyanis nagyon biztatták a korábban semleges Romániát a hadbalépésre, neki ígérve győzelem esetén az ellenség területéből Bánátot, a történelmi Erdélyt s az Alföld keleti

részét is, a Tiszáig. A hadbalépés 1916. augusztus végén megtörtént: a román hadsereg egységei átkeltek a Kárpátokon és elfoglalták Dél-Erdélyt, valamint a Székelyföld tekintélyes részét is. Nagy ellenállásba nem ütköztek, ugyanis a határt csupán járőröző csendőrök védték, a hadsereg a frontokon harcolt. A közhiedelemmel ellentétben, az erdélyi román lakosság nem fogadta az érkezőket túl nagy lelkesedéssel. Néhány helyi értelmiségit leszámítva, akik a nemzeti egység létrehozását ünnepelték ekkor, a nagy többség (mind a magyar, mind a román hatóságok egykori jelentései egybehangzóan állítják) közönyösen fogadta új urait.

Majdnem egy hónapba tellett, amíg a Monarchia hadvezetése a különböző frontokon harcoló csapatokból és német katonai egységekből összeállított egy hadsereget az erdélyi román előnyomulás visszaszorítására. Szeptember 26–28-án Nagyszeben környékén, október 7–9. között pedig Brassónál mértek vereséget a behatolókra és szorították vissza őket. A Kárpátokban már súlyos harcok folytak, melyek eredményeként egész Havasalföldet elfoglalták az osztrák–magyar és német csapatok. De ez a történelemkönyvekben benne van.

A brassói tragédia csupán kis epizódja a háborúnak, de nem minden tanulság nélkül való. A kérdéses körzetet, a bertalani vasútállomás környékét (a vasúti töltés fedezékében) a tecuci-i román gyalogezred





két százada védte. Egész nap. Az éjszaka folyamán az egyik század parancsnoka, Cristescu Sava százados, aki az állomástól balra, nyugatra eső részt védte – anélkül, hogy parancsot kapott volna erre –, az éj leple alatt századával együtt visszavonult a városba. (Utóbb lőszerhiányra hivatkozott.) És anélkül, hogy erről értesítette volna csapattársait, az állomástól jobbra, a vasúti töltés mentén felsorakozott századot. Azok mit sem sejtve, továbbra is helyükön maradtak és védték a rájuk bízott frontvonalat. A magyar előőrsök – akiknek ekkor már két esztendei harci tapasztalatuk volt – megneszelték a dolgot, és a felhagyott részen behatoltak a frontvonal mögé. A gyanútlanul alvó századot meglepték: egy géppuska oldalból, az állomás egyik raktárépületéből kattogott feléjük, s aki ezt túlélte és felocsúdva menekülni próbált, azt a Hosszú utca végén várta egy szakasz, kézigránatokkal. Néhány percig tartott az egész: a bekerített század teljesen megsemmisült.

Ezek a tények. Nem az első volt, és nem is az utolsó a világháború sok-sok tragédiája közepette. Ma már persze el lehet vitatkozgatni azon, hogy Brassót a német–magyar katonaság szabadította-e fel októberben, vagy a románok szabadították fel szeptemberben, amikor elfoglalták. Nézőpont kérdése. De ettől eltekintve, csak helyeselni lehet a hatósági intézkedést a kofák kitiltásáról. Katonasírok mellett ne áruljon senki murkot: mert nem illik.

- Emlékmű a bertalani vasútállomás közelében • A katonák a vasút vonalát védték
• Az egykori raktárépület kerek padlásablakából is lőttek



Az iparosok házai

Pontosabban: az iparosok egyesületeinek székházait mutatjuk be ezzel az alkalommal.

A régi Brassót joggal emlegették „a mesterségek városa”-ként. Nagyon sok és jó mesterembner élt itt, akik a legváltozatosabb szakmákban jeleskedtek. A középkortól kezdődően a brassói iparosok látták el iparcikkokkal – elsősorban textiláruval, jó minőségű lábbelivel, fegyverrel stb. – a dunai fejedelemségeket. A városnak ez a szerepe az újkorban, még a XIX. században is megmaradt. Jól látszott ez a századvégen, a királyi Románia és a Monarchia közti „vámháború” alkalmával. Az történt ugyanis, hogy az önálló államiság útjára lépett Románia minden erővel saját, hazai iparának kifejlesztésére törekedett. Nem is sikertelenül, olyannyira, hogy a századvégre Bukarestben úgy ítélték meg, közszükségleti cikkekből akár már önellátók is lehetnének, főleg ha gondoskodnak a hazai termelők védelméről – a határokon túli konkurenciával szemben. Megnövelték hát egyes iparcikkek behozatali vámját. A budapesti kormányhivatalokban úgy ítélték meg, ideje móresre tanítani az egyre önállóbbá „szemtelenedő” délkeleti szomszédot, és saját hatáskörükben megemelték a romániai nyersanyagok (elsősorban mezőgazdasági termékek) behozatali vámját. Válaszként Bukarestben ismét megvizsgálták, milyen vámokat lehet még megemelni, mire Budapesten... ugyancsak. A vámháború következtében a brassói kisiparosok egyik napról a másikra egyszerűen munka nélkül maradtak. A helyzet annyira súlyos volt, hogy e gazdasági lépések-válaszlépések után pár hétre a brassói iparosok közül sokan már az iparosegylet által folyósított csekélyke segélyre fanyalodtak családjuk eltartása végett. Különösen a csizmadiák voltak nehéz helyzetben. Aki kicsit is ismeri a kisiparosmentalitást, az tudja: nem annyira az éhezést, hanem a



segélyre szorulást érezték elviselhetetlen szégyennek. Nagyon sok mesterember – magyarok, de szászok is – települt át ekkor az Ókirályságba. Ott már „hazai termelőkként” nem sújtották termékeiket a vámok. És ekkor ment tönkre a gazdag, öntudatos és kultúrapártoló bolgárszegi román kereskedők nagy része is. Olyannyira, hogy soha azután nem tudtak többé olyan komoly szerepet játszani a város életében, mint tették azt a XIX. század folyamán.

Aztán persze rájöttek mind Bukarestben, mind Budapesten, hogy a szomszéddal ugyan ki lehet tolni, de ez általában olyan sokba kerül, hogy nem éri meg. A fokozatosan normalizálódó helyzetben magára talált szász iparosok egyesülete egy reprezentatív épületet épített 1900-ban. Az akkori Kertsch-villa melletti telken, a Rezső körúton. Ma: Hősök-Eroilor útja, a Városházával szemközt. A „csicsás” neobarokk épületben a földszinten is, az emeleten is egy-egy nagytermet alakítottak ki, tanácskozások, összejövetelek, illetve táncmulatságok céljára. A földszinti nagyteremben egyébként vendéglő üzemelt. A hátsó nagyteremben pedig évtizedekig tánciskola működött. (Nem csupán táncolni tanították itt az ifjakat, hanem a hétköznapi kulturált viselkedés szabályaira is. Ma már biza látszik a városon, hogy itt nemzedékek óta nem járt senki tánciskolába.)

Az első világháború alapos változást hozott Brassó iparos-társadalmában is. Míg korábban a módos kisiparos réteg (meg a még gazdagabb kereskedők) volt a hangadó, a világháború nyomán létrejött

Nagy-Romániában már a gyáriparosok és bankárok érdekei érvényesültek elsősorban. A brassói gazdag szász polgárság megtalálta a helyét és – részben – a számításait az új körülmények közepette. Ennek építészeti tükröződése a (különben 1850-ben alakult) Kereskedelmi és Iparkamara székháza a Postaréten (ma: Megyei Könyvtár). Itt már szó sincs vendéglőről és bálteremről. Ellenben „helyet szorítottak” itt a Gyáriparosok Szövetsége helyi fiókszervezete számára is. Az elegáns környezetben kialakítottak egy nem túl nagy gyűléstermet, több irodát és kisebb tanácskozótermet. Az alagsorban alkalmi kiállításokat szerveztek, és volt néhány vendégszoba is. Az épület jellegzetes, Kárpátokon túli szecessziós („neorománesc”) stílusban épült, 1926–28 között, és 12 277 632 lejbe került. Az összegről némi fogalmat alkothatunk, ha meggondoljuk, hogy ugyanez a Kereskedelmi és Iparkamara évente 5000 lejjel támogatta a brassói iparos szakoktatást vagy évi 10-12 ezer lejjel a helyi Kereskedelmi Akadémiát, külön hangsúlyozva az év végi zárszámadások alkalmával, hogy ez nem kidobott pénz (már amit az iskolákra költenek), mert a tagságnak (gyáriparosoknak, bankároknak) szüksége van a jól képzett helyi munkaerőre.

Ugyanakkor létezett, mondhatni új erőre kapott a két világháború közti időszakban a brassói kisipar is. Gazdasági jelentősége ugyan jóval elmaradt a korábban megszokottól, ám a jó kezű kisiparosok többnyire



megrendelésre készített egyedi termékeit nagyon megbecsülték – és jól meg is fizették. Gebauerék műtermében a királyi család tagjait fényképezték, Blau Miklós szíjgyártó a királyi hintók számára készített díszhámokat, Böhmches puskaműves műhelyét pedig fővárosi urak látogatták, míg hölgyeik Szabó Béninél rendeltek a legújabb párizsi divat szerint készített szőrmebundát maguknak. A sort folytatni lehetne. Míg a nagyiparosok vagy pénzemberek közt csak elvétve voltak magyarok, a kisiparos társadalomban ekkoriban számbelileg túlsúlyba kerültek. A két világháború közti Brassó magyar társadalmi-kulturális életét ez a – ha nem is gazdag, de módos – kisiparos réteg tartotta mozgásban. A második világháború utánig.

Székházuk is épült, Szabó Béni ipartestületi elnöksége idején, a mai Dinicu Golescu utca 5. szám alatti telken. (Tervezője: Halász Kálmán.) Kevésbé hivatkozott, mint a többi, ám a legutóbbi időkig (amíg még voltak kisiparosok Brassóban) a segélypénztáruk irodái itt voltak.



A mai Megyei Könyvtár épülete • A szász Iparosegyesület székháza • A brassói kisiparosok Grigoraş Dinicu utcai épülete • A Megyei Könyvtár épületének homlokzata



Szabó Béni háza

Az épület tulajdonképpen jellegtelen, azért említjük mégis, mert egy jeles brassói személyiség háza-lakása volt. E Kapu utca 28. szám alatti épületet még csak nem is Szabó Béni építtette: ő csupán megvásárolta, 1910-ben. Alig 25 éves volt ekkor.

Életében ezzel lezárult egy korszak, a küzdelmes inasévéké, és kezdődött egy másik, amelynek során Szabó Béni szücsmester a két világháború közötti időszak brassói magyar közösségének legmarkánsabb közéleti személyiségévé, vitathatatlan vezéregyéniségévé lett. De nem azért, mert különböző tisztségekre őt megválasztották, hanem mert egész életét, vagyonát, tehetségét és kapcsolatait közösségének szolgálatába állította. Tudott használni övéinek. Övéinek tekintette nemcsak három árva testvérét, akiknek anyjuk halála után egyedüli támasza maradt, hanem az egész brassói magyar közösséget, ennek műkedvelő mozgalmát, ahol első „közszerreplését” produkálta, az egész várost, amelynek alpolgármestere lett, övéinek tekintette Románia egész kisiparos társadalmát, hisz 1928 és 1938 között, amikor a Magyar Párt színeiben parlamenti képviselővé választották, az egyetlen iparos foglalkozású képviselő volt, s mint ilyen, törvényjavaslataival, felszólalásaival vagy a hozzá forduló iparostársak ügyes-bajos dolgainak intézésével foglalkozott, és övéinek tekintette azokat a hadifoglyokat is, akiket a második világháború végén, vasúti szerelvényeken Brassón keresztül szállítottak a Szovjetunió felé, és akiknek élelemmel, ruhánnal való ellátását – amíg a szerelvények az állomáson időztek – a brassói magyarok körében, közadakozásból, megszervezte. Nem kéne meglepedeznünk róla, hisz itt mégiscsak ő jelenti a mércét, mely szerint aki tényleg vezető akar lenni, annak nem elég a szavazatokat besöpörnie, annak szolgálnia is kell azt a közösséget, melynek a bizalmát egy adott pillanatban valamilyen módon megszerezte.

Örök kár, hogy Szabó Béni jegyzetfüzeteit, kiterjedt levelezését családtagjai a világháborút követő proletárdiktatúra idején – félve az üldöztetéstől – elégették. Fiatal éveiről, hányattatásáról, illetve Brassóba kerüléséről néhai Jénaki Ignác brassói szabómester közölt cikksorozatot a Brassói Lapok 1987. évi 18–27. számaiban, Inasévek a századfordulón címmel.

Innen tudjuk, hogy Szabó Béni 1886-ban, a Maros megyei Nyárádmagyaróson született, nagyon szegény családban. Édesapját korán elvesztette, emiatt alig pár évet tanulhatott, szolgának kellett állnia, hogy csekélyke jövedelmével özvegy édesanyjának a három kistestvér eltartásában segítségére lehessen. Négyesztendei szolgálat után, egy falubelije biztatására Tordára ment, szűcsinasnak. Már inasévei alatt kitűnt éleselméjűségével, kezűgyességével és „válságmenedzselő” képességével. (A különböző nemzetiségű, illetve szakmájú iparostanoncok, ha csoportosan találkoztak – például hétvégeken az inasiskolában –, hagyományosan összeverekedtek. A különben gyöngye testalkatú Szabó Béni egy idő után rendre, egyenként megbeszélte baráttal és ellenféllel egyaránt, hogy semmi értelme verekedni...) Még inas volt, amikor egyik kisebb, hímzett bőrmunkája Budapesten az ipari termékek kiállításán első díjat nyert. (A jutalom a szegény falusi iparostanonc számára örökre emlékeztető volt: egyhetes fővárosi tartózkodás.)

A három esztendei inaskodás után a fiatal szűcssegéd – a kor szokása és saját hajlama szerint – tovább tökéletesítette szaktudását: Kézdivásárhelyt, Brassóban, Budapesten, Lipcsében, Párizsban. Megjegyzendő, akkoriban sem minden iparos jutott el Párizsig, olykor Budapestig sem: Szabó Béni is, ha kevésbé igényes, megállhatott, megállapodhatott volna Torda és Kézdivásárhely között bárhol. Hanem amikor az 1900-as években a huszonvalahány éves ifjú Szabó Béni Brassóba visszaérkezett, kezűgyessége mellett már olyan szaktudást szerzett, hogy a legjobb, legnagyobb itteni szűcsműhelyek is rábízhatták a legkényesebb munkákat, olyan műveleteket is, amelyekért korábban Bécsbe, Lipcsébe küldték kikészítés végett a bőrdarabokat. Szabó Bénit ezért megbecsülte mestere, és tisztességesen meg is fizette. Rövidesen félrerakhatott annyit, amennyivel megvásárolhatta egy visszavonult, öreg mester régi szerszámain, és maga is, immár mesterként, műhelyt nyithatott. Vállalkozása jövedelmező lett, a jó kezű, ügyes szűcsmester portékái egyre keresettebbekké lettek. Brassó nem Torda, sem nem Kézdivásárhely: a kucsmák, prémgallérok vagy akár gazdagon hímzett bőrmellények mellett itt az értékesebb divatárura is volt fizetőképes kereslet. A Bécsét, Lipcsét és Párizst megjárt fiatal szűcsmester értékes



prémek feldolgozását is vállalta: kényesebb, igényesebb és persze pénzesebb megrendelőknek. És mert mindvégig üzleti kapcsolatot tartott fenn azokkal a külföldi cégekkel, ahol annak idején fiatal segédként dolgozott, termékei mindvégig nemcsak a legkényesebb ízlésnek, hanem a legújabb divatnak is megfeleltek. Minek köszönhetően Szabó Béni a legmódosabb brassói kisiparosok sorába került. (Életútja ebből a szempont-

ból is példa lehet korunk eltájtolt értékrendű fiának: nem csupán a csalás és a sikkasztás a célravezető, meg lehet szerezni még az első milliót is tisztességes úton, ésszel, szorgalommal.) Pénzét mindig megosztotta másokkal, rászorulókkal: árvákkal, hadiözvegyekkel, szegény sorsú gyermekekkel. Mindig áldozott a közügyekre, a közművelődésre.

1918–1936 között brassói ipartestületi elnök volt. 1926–28 között brassói alpolgármester. 1928–1938 között parlamenti képviselő. 1940–1944 között a Romániai Magyar Közösség Brassó tartományi (Brassó, Fogaras, Szeben, Nagykovácsok megyék) elnöke. 1944 őszén a hatóságok internálták. A világháború után közszereplést nem vállalhatott. 1971-ben elhunyt.

Házára emléktáblát állítani nem kell: elég, ha tudunk róla.

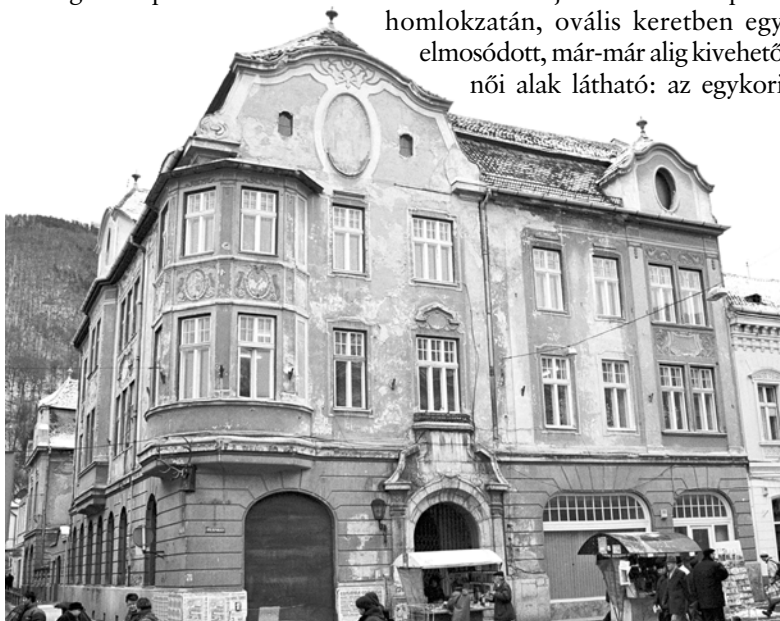
Itt lakott a szücsmester-képviselő • A ház belső udvara



Bank a Hirscher-ház helyén

Ez Brassó egyik legimpozánsabb, ugyanakkor egyik legérdekesebb épülete is. 1908-ban épült. A város egyik legforgalmasabb helyén, a Kapu utca és a Weiss Mihály utca sarkán van. Mielőtt felépült volna, azon a telken egy jókora, bár földszintes, régi ház állott. A Hirscheréké volt valaha, azé a gazdag és előkelő családé, amelynek rendre több tagja is Brassó főbírája volt, egyiküknek az özvegye pedig, Appolónia Hirscher volt az, aki a Tanács téren az Áruzsarnokot (később Cerbul Carpatin vendéglő) saját költségén felépíttette és a város mesterembereinek ajándékozta. Az épület

homlokzatán, ovális keretben egy
elmosódott, már-már alig kivehető
női alak látható: az egykori



bőkezű nagyasszonyt örökítette így meg a művész. Kár, hogy egy évszázad időjárási viszontagságai s a nagyváros szennyezett levegője a freskót a felismerhetetlenségig tönkretették.

A Hirscherek emlékét egy szarvasagancs is őrzi (Hirsch=szarvas) az épület sarkán, a járókelők feje felett.

Az épület építtetője a Burzenlander Bank volt, melynek százsz részvényesei fontosnak tartották, hogy az egykori telektulajdonosra utaló szimbólumok modern bankszékházukra rákerüljenek. Aki pedig ezt megoldotta, az Albert Schuller, a Münchenben frissen végzett műépítész volt. Albert Schullernek (a Korona vendéglő vagy a Kolostor utcai Carpați Turisztikai Hivatal tervezőjének) ez volt az első jelentősebb alkotása városunkban. Száz esztendővel ezelőtt München volt a német szecesszió, a jugendstil központja. A jugendstilban készült épületek vonalai erőteljesek, lendületesek, színezésük élénk. A természeti elemeket díszítőelemként használják. Az épületek külső, illetve belső díszítése gyakran iparművészeti remekelés. Ez az épület a jugendstil egyik szép példája városunkban.

Ugyancsak ehhez az épülethez kötődik egy más jellegű esemény. 1933. június 15-én este kilenckor gyúlt ki első ízben Brassó utcáin a villany. Nos, a svéd áramszolgáltató cég központja ebben az épületben volt.

Magyarázatra szorul, hogy miért ilyen későn. Edison ugyanis 1881-ben feltalálta az izzólámpát, és akkoriban az Egyesült Államokban már mintegy 15 ezer ívfénylámpa világított. Sőt Romániában is, Bukarestben, 1882-ben már üzembe helyeztek egy áramfejlesztő generátort, mely a Victoria út palotáit, a Cotroceni-palotát és a vasúti székház villanyvilágítását biztosította. A Kárpátokon innen Rozsnyó volt az első város, ahol 1883-ban egy báltermet villannyal, négy ívfénylámpával kivilágítottak. A következő évben pedig, 1884-ben Temesvár utcáit villany borította fényárba: tartósan, minden este.

Brassóban semmi. Ami annál feltűnőbb, mert Feketehalomban 1903-ban már villannyal világították az utcákat és házakat (itt egy magánvállalkozó kis vízerőművet épített és működtetett), Fogarason 1904-ben vezették be a villanyt, illetve építettek egy kis hőerőművet, Zernyesten, Rozsnyón 1911-ben már kigyúlt a villany, sőt még Négyfaluban is, 1923-ban vagy Predeálon 1927-ben, ám Brassóban még mindig semmi. Illetve hoztak és üzembe is helyeztek egy pár kisebb áramfejlesztőt, például a Redutban, mely saját szükségletre termelt villamos áramot, s a „feleslegből” vezettek a Fekete-templomba is belőle, a Korona szállónak is volt egy saját áramfejlesztője, és volt saját generátora a kőolajfinomítónak (1896-tól), a Stollwerk cukorkagyárnak (1903-tól), a posztógyárnak (1908-tól), de elegendő városi villanyhálózat nem volt. Ezek az apróbb áramfejlesztők persze ellátták a környékükön levő lakóházakat is elektromos árammal, de



ahány hálózat, annyiféle volt, és némelyik annyira kezdetleges, hogy össze sem lehetett volna kapcsolni őket egy egységes városi hálózattá. A helyzet évről évre tarthatatlanabbá lett. És a városi tanács nem tehetett semmit.

Az történt ugyanis, hogy a városban már 1865-ben bevezették a gázvilágítást (a „légszeszgyár”, mint már volt szó róla, a mai Star nagyáruház helyén állt). Ez akkoriban nagyon úttörő lépésnek számított és Brassót a legmodernebb települések sorába emelte. Büszkéek is voltak erre a tettükre a városatyák, és egy kicsit meggondolatlanok. Olyan hosszú időre szóló koncessziót adtak ugyanis a közvilágítást biztosító cégnek, hogy az a kötött szerződés értelmében akkor is gázlámpákkal világította a brassói utcákat, amikor a barcasági falvakban is már rég áttértek a korszerűbb villanyvilágításra. A helyzet rég megérett a változtatásra, amikor aztán 1933-ban egy svéd vállalkozást bíztak meg a város korszerű villanyhálózatának kiépítésével és működtetésével. Első lépésként két 1400 kW-os és egy 3000 kW-os generátort hoztak (mindhárom 6600 V-os, 50 Hz-es váltóáramot termelt), amelyekkel a város 12 ezer háztartását látták el és 2200 utcai égit működtettek.

Az egységes országos villanyhálózat kiépítése csupán a hatvanas években sikerült, de ez már nem helytörténeti sorozatunk témája. Legfeljebb annyiban, hogy – kissé visszapillantva nyilvánvaló lesz – egy akkora horderejű kérdés, mint az elektromos energia alkalmazása, nem kormányintézkedésre, hanem helyi kezdeményezésre történt mindenütt. Ennek minden előnyével és hátrányával: mert lám, Brassóban is hogy el tudták szűrni a közvilágítás időben való korszerűsítését.

Az épületben egy ideig (jelenleg ugyanis a földszinten az ajtóredőnyök lehúzva, és semmi jele a főjavításnak) ismét bank működött, de a svédek nem tértek vissza, s kérdéses, jönnek-e még valaha. Holott az általuk behozott korszerűsítésre talán ma is szükség lenne imitt-amott...

A jugendstil egyik jellegzetessége a természeti elemek épületdíszként való alkalmazása • Az egykori Szász Nemzeti Bank épülete • Díszítőelem



Az unitárius templom

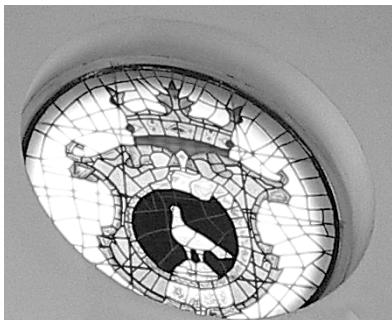
Ami azt illeti, a brassói unitáriusok templomának felépítése időben nagyon elhúzódott, és koronként más-más, a legkülönbébb akadályokba ütközött. Holott az indulás nem volt kedvezőtlen.

A XVI. század a „reformáció évszázada” Európa-szerte. Erdélyben is. Sőt itt, két terjeszkedő nagyhatalom, a török és az osztrák vetélkedésének terepén, a vallásválasztás politikai hovatartozást is jelentett. Az osztrákpárti főurak buzgó katolicizmusukkal tűntek ki, míg azok, akik a realitásokat tudomásul véve a török szövetségét keresték, protestánsná, a kálvini tanok követőivé lettek. Csík és Felsőháromszék székely lakói – a politikai vetélkedésektől távol, mondhatnók úgy is, hogy hagyományörzésből – megmaradtak katolikusnak. Az erdélyi szászok nagyon rövid idő alatt területileg áttért, különállását, sajátos helyzetét ezzel is hangsúlyozandó: mégpedig lutheránusnak. És volt egy ifjú uralkodó, aki saját trónját és országa helyzetét igyekezett valahogy megszilárdítani: a Magyarországról leszakadt Erdély első fejedelme, János Zsigmond. Nyílt eszű és alkatilag (atyjához, Szapolyai János királyhoz hasonlóan) toleráns. A kor Európájának számos tudósa, teológusa, sok kiváló koponya szívesen látott vendég volt a gyulafehérvári fejedelmi udvarban. Olyanok is, akikre másutt talán máglyahalál várt volna túl merész, túl eretnek, túl liberális eszméik miatt. Hatásukra jött létre Erdélyben a Szentháromság-tagadó unitárius vallás. Maga a fejedelem is áttért, és a tordai vallástürelmi rendeletet követően (1568) volt egy időszak, amikor e sajátos, erdélyi alapítású egyháznak volt a legtöbb híve Erdélyben.

1568. február 12-én a vallásalapító Dávid Ferenc (különben János Zsigmond udvari papja) Brassóban, a Kolostor utcai „magyar templomban” a fejedelem jelenlétében ígét hirdetett. Ez volt az első unitárius istentisztelet városunkban (annak ellenére, hogy az unitárius elnevezést jóval később kezdték használni az új tan követőire).

Csakhogy az történt Brassóban is, mint egész Erdélyben vagy Európában: a protestáns teológusok vagy hatalmi tényezők csak addig bizonyultak nyitottnak és toleránsnak, amíg helyzetük megszilárdult, azontúl pont olyan „nyakas kálvinistaként” ragaszkodtak nézeteikhez, mint azok a „bigott pápisták”. (Már elnézést, nem akarok semmilyen MAI érzékenységet bántani, csupán az egykori helyzetet jellemezném a korabeli szóhasználattal.) Szóval az unitárius fejedelem, János Zsigmond korai halála után az erdélyi unitáriusokra nagyon rájárt a rúd, mind a katolikus Báthoryak, mind a református Rákócziak, Bethlen Gábor vagy Apafi Mihály idejében. A brassói unitáriusok nem álltak közel a lutheránus városvezetőség szívéhez sem. Így, amikor az Erdélyben terjedő szombatosság (egy még radikálisabb vallásmegújítási irányzat) ellen hatósági fellépésre került sor, úgy 1620 táján, vélhetőleg a brassói unitárius közösséget is felszámolták. Az történt, hogy az 1568-as vallástürelmi törvény nyomán az erdélyi országgyűlés hozott egy másikat is, az „innovációs törvényt”, amelyben minden további vallásújítást megtiltottak. Amikor aztán a szombatosok közösségei ugyancsak elszaporodtak (főleg a korábban unitárius eklézsiákban), Bethlen Gábor kiküldte az udvari papját, Keserűi Dajka János református püspököt vizitálni. Ahol a püspök a hívek hitvallásában valami kifogásolnivalót talált, ott a gyülekezetet szombatosnak nyilvánította, és áttérítésük érdekében megbízható református lelkipásztort küldött oda. Háromszéken például hogy, hogy nem, de mind a





43 meglátogatott egyházközségben kapott kifogásolnivalót, amíg azok, akiket még nem vizitált le, észbe kaptak, és többé nem engedték be a túlbuzgó püspököket vizitálni. Így maradtak még Háromszéken (Erdővidéken) unitáriusok.

Brassóba az idők folyamán érkezett egész Erdélyből az „utánpótlás”. Könnyű dolguk nem volt.

Templom híján magánházaknál gyűltek össze olykor, de a hatóságok ezt sem nézték jó szemmel. Így 1777-ben a városi katonaságot küldték rájuk a Hosszú utca 191. szám alá, ahol összegyűltek. Az istentiszteletet megzavarták, az úrvacsora-kenyeret, bort elkobozták.

Az 1880-as népszámlálás a város 29 584 lakosából 352 unitáriust talált. Felmerült a gyülekezet szervezésének és a templomépítésnek a gondolata. 1885. április 6-án leányegyházközség alakult. A választott gondnok, Veress György megkezdte a pénzt gyűjteni, templomépítésre. 1908-ig összegyűlt 20 ezer korona, amivel már bele lehetett volna vágni, csakhogy a „szerző” gondnok „költő” fia, akit az 1909-ben alakult anyaegyházközség papjává választottak, idővel elsikkasztotta csaknem az egész templomépítésre szánt összeget. Hiába fosztották meg őt papi hivatalától, a kár megvolt. Amit sikerült pótolni, azt is elvitte az első világháború.

1925-ben, főleg nőegyleti rendezvényekből és közadakozásból összegyűlt annyi, hogy egy házat vehettek, ahol gyűléstermet és lelkészlakot rendezhettek be.

1934-ben hozzáálltak a templomépítéshez, a várostól kapott telken, a központban, az evangélikus templom és a Megyeháza közti részen. (E templomukat Kós Károly tervezte volt.) Ki is ásták az alapokat, mire a városvezetőség meggondolta magát, a telket visszavette és a gödröket betemetette. Cserébe a félreesőbb Babeş utcában adott egy telket, amelyen 1936-ban el is készült a jelenlegi, immár Halász Kálmán tervei alapján felépült templom.

Az eklézsia kettéosztására pedig 1988-ban került sor, amikor a hívek száma meghaladta a négyezret. (Legutóbb, 2002-ben 2573 unitáriust számláltak városunkban.)

A brassói unitárius templom belseje • Egy kubista épület a volt Hátulsó utcában
• Unitárius címer



A Tisztek Háza

Legszembeszökőbb sajátossága, hogy kirí a környezetéből, mintegy uralja azt. És nem lehet azt mondani, hogy teljesen véletlenül, hisz alighanem ez lehetett az építők szándéka is.

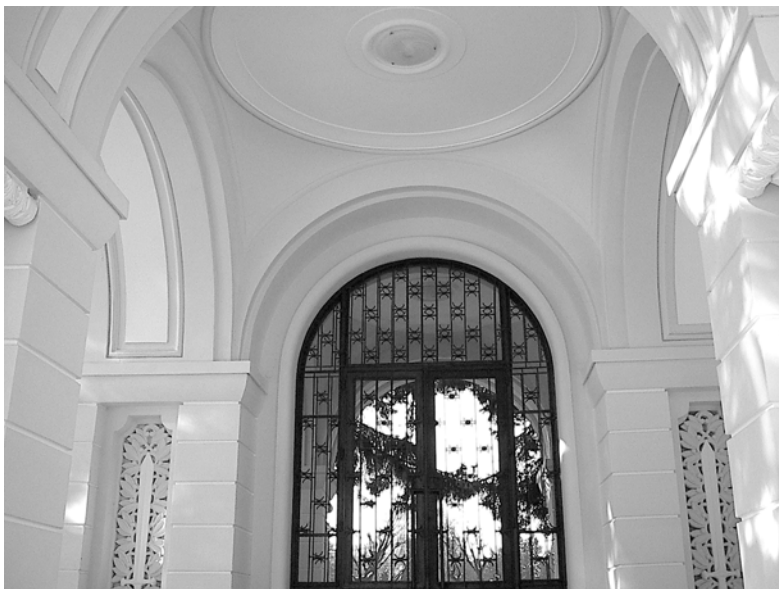
Az első világháborút és a trianoni békeszerződést követően négy reprezentatív középület épült Brassó akkori központjában. Ezek stílusukkal, jellegükkel is az új uralmat jelképezték. Nincs ebben semmi szokatlan, hisz a magyar államhatalomnak is megvoltak a maguk ide épített reprezentatív épületei: az Igazságügyi Palota (ma Megyeháza), a Főposta, a Pénzügyi Palota, az egymás mellett sorakozó iskolák (a Leánygimnázium, a Felső Kereskedelmi Iskola, a Főreál, a Római Katolikus Főgimnázium) és persze a református templom. Nos ide, a szász Belváros előterében fennmaradt szabad helyre épült a két világháború között (ebben a sorrendben) a Kereskedelmi és Iparkamara épülete (ma Megyei Könyvtár), az ortodox templom (a Iorga soron), a Tisztek Háza és az ARO szálloda. Egy-egy reprezentatív épület évszázadokig áll, felépítése sokba kerül. Ezért általában az építtetők nagyon meggondolják, mit és hova építenek, és azt is, hogyan. Ez utóbbi kérdést a tervező megválasztásával oldják meg.

A Megyei Könyvtár és az ortodox templom a „neoromânesc” névvel illetett építészeti stílusban épült. E stílus a sajátos román szecesszió. A XIX. század végén jelent meg (mint a szecesszió mindenütt), ám itt a nemzeti öntudatra ébredést jelzi az építészetben. E stílus képviselői (legmarkánsabb egyénisége Ion Mincu volt) sajátos román nemzeti építészet kialakítására törekedtek. Ötvözték alkotásaikban a bizánci stílusnak a havasalföldi és moldvai templomépítészetben fennmaradt elemeit a brâncovenescnek nevezett havasalföldi neoreneszánszsal, s alkalmazták mindezt a korban divatozó monumentalitással. Főleg

kezdetben nagyon sikerült, sajátos hangulatú épületek készültek. Elsősorban Bukarestben, de több más ókirályságbeli nagyvárosban, Craiován, Iași-ban, Ploiești-en. (Brassóban is, a Megyei Könyvtár „másságával” egész sajátos hangulatot kölcsönöz környezetének.) Hanem e stílus erőltetésével, hatósági segédlettel való „divatban tartásával” (Bukarestben például hosszú ideig csakis e stílusban tervezett épületek számára adtak építési engedélyt) sikerült az építészet – másutt lezajlott – megújítását késleltetni. (Építészettörténeti munkák megjegyzik, hogy a legtöbb „neoromânesc” templom Erdélyben van, itt épültek, e stílus ókirályságbeli „elvirágzásának” idején, az 1920-as években.)

Mindezt előrebocsátva érthetjük meg, hogy a brassói Tisztek Háza miért olyan, amilyen. Építészé Constantin Iotzu. Az 1884-ben, az albániai Krushovában született fiatalember Bukarestben Ion Mincu tanítványa volt, majd a bukaresti Építészeti Főiskola tanáraként (illetve 1940 és 1944 között rektoraként), lépést tartva a fejlődéssel (és hát a kor divatjával), fokozatosan szembefordult egykori mestere tanításaival. Brassói alkotása, a Tisztek Háza pont e fokozatos szembefordulást szemlélteti. A kívülről már-már kubistának ható, cicomamentes, sima falfelületek által behatárolt épületen azért még tetten érhetők a román szecesszió elemei is: a főbejárat kialakítása a fedett kocsifeljáróval, a





félköríves ablakok vagy az első emelet oszlopos, árkádos kiképzése. Az épület belsejének díszítése pedig – bármennyire visszafogott is az oszlopfőket vagy a lépcsőfeljárókat díszítő faragások együttese – még inkább vall az útkeresésről, s az átmenetről: mármint a túlsúfolt cikornyák és a nemes anyag sima eleganciája közti átmenetről. Ennek a korabeli építészeti útkeresésnek egy másik, immár letisztult alkotása a szemközt épült, kubista ARO szálló.

A Tisztek Házának fehér tömbje egyértelműen uralja környezetét (kétszer magasabb például, mint a hozzá legközelebb álló Rektorátus, holott az sem egy viskó). Tervezője szemmel láthatóan nem törekedett arra, hogy a középkori városképhez alkalmazkodjék. Alkalmassint ez nem lehetett megbízóinak szándéka sem. Imponálni akartak, ezért emeltek egy impozáns épületet.

Brassó, amióta az osztrák katonaság ide 1689-ben bevonult, számottevő helyőrséggel rendelkező katonai központ. A közelben van a Kárpát-kanyar, itt vannak a közelben a Kárpátok átjárói, itt van az ország közepe... és még ki tudja, mi minden van itt. A helyőrség tisztjeinek természetesen szükségük volt-van egy rangjukhoz, jelentőségükhöz mért tiszti kaszinóra. Ez az.

Sima falfelület, boltívek, visszafogott cikornyák • Uralja a környezetét • Előcsarnok



Az ARO szálló

A Brassói Lapok 1939. június 29-i száma fizetett reklámot közölt: „Július 1-jén megnyílnak Brassóban az ARO Palace és az ARO Sport szállodák. Tulajdonos: Societatea Asigurarea Românească. Az ARO Palace és ARO Sport szállók Brassó szívében, a városi parkkal szemben, az elegancia és kényelem legújabb vívmányaival vannak felszerelve. Nagy, tágas társalgó és étkezőtermek, bár, író-, olvasó- és zenetermek, terasz és télikert, minden a legmodernebbül berendezve. A szálló halljai, a vendéglő és kávéház levegője klimatizálva van. Igazi nyugat-európai kényelem. Az ARO Palace és ARO Sport szállókban kellemesen tölti el szabadságát, aki felfrissülésre és pihenésre vágyik. Brassó csodálatos fekvése nagyszerű üdülést nyújt, a fenti szállókban hazánkban egyedülálló kényelmet talál és emellett az anyagi feltételek is előnyösek.”

Az ünnepélyes megnyitóra végül is bő két héttel később, 1939. július 17-én került sor, rangos fővárosi vendégek jelenlétében. A megnyitóról már nem a Brassói Lapok, hanem az Ardealul című lap tudósítója számol be: áradozva említi a garázst, a vendéglőt, a fodrászatot, s a központi épület tetején levő úszómedencét. Felsorolja a jelenlevő notabilitásokat. Két államtitkár-helyettes vezeti a névsort, az egyik a propagandaminisztériumot, a másik a belügyminisztériumot képviselte. Hogy mi köze a biztosítási biznisznek (az építető egy biztosítótársaság volt) a propagandához vagy a belügyhöz, ez – mint manapság mondani szokás – „jó kérdés”, ám biztos volt valami köze, mert az ünnepélyes megnyitó meghívottjainak protokolláris sorrendben közölt névsorában rajtuk kívül is több tábornok, magas rangú rendőrtiszt és kormányhivatalnok szerepelt, s csak azután következtek az ARO biztosítótársaság vezetői. E sok „főkatona” jelenléte sem lehetett



véletlen, nekik is közük volt tehát e biztosítótársasági beruházáshoz. De visszatérve a legmagasabb rangú meghívotthoz, a propagandaminisztériumi államtitkárhoz, az egykori újságírókolléga idézett az ünnepi felszólalásából. Ez ma is tanulságos (azért, hadd lám, miként vélekedett akkoriban egy állami fő-főhivatalnok). Így: „A turizmus nem csekélység, nem bagatell, és nem üres szórakozás, hanem amellet, hogy propaganda, az állam számára jövedelemforrást is jelent”. Titeanu államtitkár-helyettes úr a jövőbe látott: az elkövetkező

évtizedekben a turizmus tájainkon a vendég szórakoztatása helyett a propagandára és a feneketlen államkassza megtöltésére helyezte a hangsúlyt. Illetve helyezi jószerint ma is. Amikor napjainkban egyre népszerűbb lesz a faluturizmus, ami mégiscsak amatőr színvonalú vendéglátást jelent, óhatatlanul a professzionális vendéglátás csődjére kell gondolnunk. Nem feltétlen anyagi csődjére, létezik szakmai csőd is. Manapság a brassói vendéglátóipar ráállt egy jól körülhatárolt réteg, a hazai újjgazdagok költséges szeszélyeinek kiszolgálására – a korszerű és szakszerű vendéglátás helyett.

De visszatérve ama világháború előtti ünnepélyes megnyitóra: a sok tábornok- és főhivatalnok-meghívott között szó sem esett az épület tervezőiről, Horia Creangă és Haralamb Georgescu fővárosi műépítészeiről. Pedig jó munkát végeztek. A középkori városfalak helyére egy olyan épületet terveztek és építettek, amely modern ugyan, mégis illeszkedik a régi városképbe. A probléma valós: sokan emlékeznek bizonyára, évtizedekkel ezelőtt mekkora gondban voltak a budai Hilton szálló építői, akiknek ugyancsak egy történelmi városrészbe kellett egy modern szállodaépületet elhelyezniük, úgy, hogy kirívó ne legyen. Ott a gótikát idéző szögletekkel és az épület külsejének tükörüveg-borításával oldották meg a feladatot. A modern Hilton

mintegy tükrözi a környező házakat. Brassóban, a világháború előtt nem volt lehetőség ilyesmire. Akkoriban még a vasbeton számított újdonságnak tájainkon. Nos, a két építész egy olyan vasbetonépületet tudott elképzelni, amely kubista formája dacára illeszkedni tud a meglevő városképbe, és nem dominálja azt, mint például a Tisztek Háza. Annak dacára, hogy az ARO szálló épületének belső, hasznos felülete is van akkora, mint a Tisztek Házáé. Nem hiába Horia Creangát (1893–1943) kora egyik legtehetségesebb mű-



építészeként tartják számon, akinek alkotásai nem a sallangok és díszek, épp ellenkezőleg, az egyszerű vonalak és tiszta formák révén elegánsak. Művésztársa, a jóval fiatalabb Haralamb Georgescu a világháborút követő években az Egyesült Államokban futott be szép karriert.

1963-ban az ARO új szárnyat kapott: ez is modern, ez is illeszkedik, írja a szakirodalom. Mi haszna, mondanók, a reformátusok ugyancsak műemlékszámba vett templomát rombolták le ennek a kedvéért. (A Hiltont bezzeg Budán nem építették a Mátyás-templom helyére.)

Az ARO régi szárnya szép és minden brassóinak kedves. Becsüljük meg: azóta sem épült Brassó városában ehhez fogható reprezentatív szállodaépület. Falun igen.

Jellemzője az arányos célszerűség • A szállodakomplexum hátsó traktusa, a Sport szálló... • ...A régi házak között, szinte elrejtve



A Drámai Színház

Az épület pont olyan, amilyennek lennie kell: ez esetben híven tükrözi a megállapítást, hogy Brassó soha nem volt művelődési központ. Ez – minden ellenkező híresztelés dacára – így igaz. Persze, a kultúra fáklyája olykor fel-fellobbant itt is, s bevilágította a korszakot, például Johannes Honterus idejében, amikor a szászok megszervezték a kötelező népoktatást, az ország egyik első nyomdája itt működött, s a régi schola már-már főiskolai rangra és hírnévre tett szert, de a folytatás a nagy reformátor halálával elmaradt. Az iskolaszervezés (és anyanyelvű oktatás) ugyan mintául szolgált a környéken románnak, magyarnak, de a nyomdából egyre kevesebb és egyre kisebb jelentőségű munka került ki, s a „már-már egyetem” is visszasüllyedt (egykor Corvinákat is tartalmazó híres könyvtára dacára) vidéki középiskolává. A román művelődéstörténet számára mindenképp a XIX. század második fele az említésre méltó időszak, ám a sok helyi kiválóság közül sem akkor, sem azután nem került ki olyan személyiség, aki – hogy is mondjam csak – manapság érettségi tétel lenne. A magyarokkal is ez a helyzet. Tehát hiába van írásos feljegyzés arról, hogy itt már 1550. február 17-én színielőadást tartottak a Tanácsház nagytermében, mert a bejegyzés inkább a szász városi írnok akkurátusságáról vall (aki a város pénzéből a színészeket kifizette és az összeget a számadáskönyv rubrikájába bejegyezte), semmint a brassóiak művelődési igényéről.

Színielőadások, hangversenyek természetesen voltak a XVIII–XIX. század folyamán végig (a Hosszú utca felső felén, a Nr.1 fogadó nagytermében, illetve a mai központi parkban fából felépített jókora hodályban tartották őket), de mindez még mindig nem mozgatta meg a városi polgárokat annyira, hogy mélyebben a zsebükbe nyúljanak. Az első állandó színház mégiscsak Kolozsvárt épült fel, nem Brassóban.

Művelődéstörténeti anekdota, hogy a debreceni színház építéséről nagy vita zajlott a városi tanácsban, hogy hát kell-e vagy nem kell. A vita hevében az egyik ellenző rákérdezett, tulajdonképpen minek is kell nekik színház, mire az ellentábor egyik tagja rávágt: „Mert telik!” Meg is szavazták a költségeket. Ami azt illeti, a szükséges összeg a brassóiak zsebéből is kitelt volna. Ám maradjunk abban, hogy a brassóiak nagyon ügyes iparosok, szorgalmas mesteremberek voltak, de a művészetpártolásban mások – jobbak voltak. A rangosabb előadások céljára a XX. század végétől ott volt a frissen felhúzott Redut, s amikor a második világháborút követően eldöntetett, hogy Brassónak, az iparközpontnak a munkásművelődés fellelőjévé is kell válnia, hozzáláttak a jelenlegi Drámai Színház felépítéséhez (1949-ben).

Egy régebbi alapozásra építettek, a terveket menet közben többször is átrajzolták. Ez látszik is az épületen. Stílusa elég vegyes, a görög templomokat idéző bejárati oszlopoktól a kubista célszerűség letisztult formáiig sok egykor divatos elem és megoldás keveredik benne. A kor uralkodó ízlését tükrözi: ez kétségtelen. Másutt egészen új városokat, monumentális középületeket terveztek és építettek akkoriban hasonló modorban. Utóbb nevet is adtak e stílusnak: „sztálini barokk”. És épülete válogatja, melyik az uralkodó elem rajta: a sztálini-e vagy a barokk. S ha minden egyébtől eltekintve, csakis a célszerűségét-





használhatóságát vizsgáljuk, akkor is azonnal látszik, hogy e színházépületen is van, ami felesleges és túlméretezett (például az emeleti zömök, szögletes oszlopok és az egész külső oszlopcsarnok) és van, ami feszélyezően túlsúlyos vagy szűk (hogy ne menjünk messzebb: az előcsarnok). Ám mindezek dacára az épületet annyira megszoktuk, hogy már szinte szeretjük is.

Elhelyezése központi. A város egyik legforgalmasabb részén van. Tőle balra egy többnyire kihalt park – a volt katolikus temető, tőle jobbra egy kisebb fás térség, Iacob Mureșianu szobrával a volt református szeretetotthon helyén (1972-ben bontották le). E kis park mindig zsibongó forgalmát a mögötte levő épület biztosítja: ezt ugyancsak a brassói reformátusok építették, fiúgimnáziumnak, illetve mai gazdájának, a brassói Transilvania Egyetemnek. (Ezen az utóbbi épületen – tervezője a brassói Halász Kálmán – már inkább tetten érhető a letisztult, egyszerű formákat felhasználó kubista célszerűség.)

A színházépületet 1959. augusztus 23-án adták át a városban működő állandó színháznak, illetve „színházi munkaközösségnek”.

Egy város időben épül: és furcsa lett volna, ha pont az ötvenes évek építészete hiányozna Brassóból. Megvan ennek a korszaknak is a maga helye történelmünkben. Hogy milyen hely, persze, arról lehet beszélni. Már(!) lehet beszélni.

- Bejárat • Egy szép, nagy doboz • Egy katolikus temetőkápolna van mellette...
- ...A volt református fiúgimnázium épülete pedig mögötte



A brassói vasútállomás

A város modern, reprezentatív épülete volt hosszú ideig. Méltán. Felépítésével ugyanis nem csupán a vasút kapott egy új, tágas és korszerű épületet (a korábbi állomás helyett, amelyet az első világháborús harcok meg a második világháborús bombatámadások is megrongáltak, olyannyira, hogy kijavítani lehetett ugyan, de a megnövekedett igényekhez alakítani már nem), hanem ennek az új helyen felépített, modern vonalú épületnek a kedvéért átrendezték az egész környéket. Az építésszek szándéka szemmel láthatóan az volt, hogy a vasúton érkezőt egy hegyvidéki környezetben épült, modern nagyváros képe fogadja. A modern ezúttal a múlt század derekának ízlésére és színvonalára értendő. Ezért építettek egy (a New York-i ENSZ-székházat idéző) pengeblokkot pont az új állomással szemközt, és ezért alakítottak ki egy hétemeletes tömbházakkal szegélyezett sugárutat, mely látszólag nekivisz a Cenknek (azaz a Belvárosba vezet), s ezért vezették el erre (a vasútállomás előtt) a városi átmenőforgalmat. Csakhogy a modernnek épült tömbházak eleganciája mára kissé megkopott, a köztük levő tágasnak hagyott zöldövezetbe a nyolcvanas években más, kisebb, előregyártott elemekből összerakott négyemeletes lakótömböket plántáltak, s az évtizedekkel ezelőtti forgalomra méretezett több sávós út is mára már alig tudja befogadni a gépjárművek áradatát.

Érződik itt is, hogy a vasúti szállítás jelentősége az idők folyamán lecsökkent: ma a várost meglátogató idegeneknek töredéke érkezik csak vasúton, a jókora váróterem nem annyira nemzetközi vonatok érkezésekor, mint inkább a helyiérdekű személy- és ingázóvonatok indulásakor telik meg.

Pedig hát 1873-ban a helyi lapok megírták, micsoda kitörő örömmel fogadták a brassóiak az első vasúti szerelvény beérkezését: a kereskedők

bezárták boltjaikat, a mesterek inasostól-segédestől abbahagyták a munkát, a városban tartózkodó vásárosok, vidékiek is mindent feledve mentek mind csudát látni a Bolonyába: felsorakoztak a Malomdombok lábánál, az új vaspálya mentén, és várták az első vonatot. Mely ekkor (1873. március 30-án, délután 3 óra tájban) meg is érkezett: egy kis Himberg gőzmozdony néhány kavicsal telt vagonot húzott. Így kezdődött.

A lelkesedés jogos volt. A vasút fontosságát akkoriban már jórészt mindenki felismerte, nem is ezzel volt a gond, hanem az óriási építési költségekkel. Brassóba a vasút tulajdonképpen elég későn jutott el: 1868-ban már megépült volt az Arad–Gyulafehérvár vonal, 1870-ben ennek a Piski (Simeria) és Petrozsény közti szárnyvonala (kőszállítás!). Ugyancsak ebben az évben Nagyvárad felől is megközelítette a vaspálya Erdélyt: Kolozsvárig. 1871-ben az arad–gyulafehérvári vonal kinyúlt Medgyesig, innen a következő évben elérte kelet felé Segesvárt és déli irányban Nagyszebent. A segesvári vonalat nyújtották 1873-ban Brassóig. Nem ment könnyen: Segesvárnál hidat kellett építeni a Küküllőn, következett az erkei 10 ezrelékes emelkedő, egy alagút, aztán a pálosi sáros, meg-megcsúszó hegyoldal, aztán a Bogáti-erdő, amelyet tanácsosabbnak látszott (az eredeti elképzelésekkel ellentétben) Alsórákos felé, az Olt völgyében megkerülni, de innen már aztán szinte látszott is Brassó. Ugyanabban az évben (1873-ban) a Kolozsvár–Szekelykocsárd vonal megépítésével összekötötték az Arad, illetve a Nagyvárad felől kigyózó vonalakat. Ekkortól Brassó, a végállomás(!)





utasai választhattak, Arad vagy inkább Várad felé utaznak-e Budapestre.

Viták is voltak, persze (pont, mint a mai autópálya-nyomvonal kijelölésekor). Voltak, akik Szeben–Vöröstorony irányban akarták továbbvinni a vasutat, Bukarest és a Balkán felé, mások ellenben a Várad–Brassó–

Bodzai-szoros–Galac irány jóvelmezősége mellett kardoskodtak. Aztán felismerve a Ploiești melletti kőolajmezők növekvő gazdasági jelentőségét, a vasútépítők nekivágtak toronyiránt a hegynek, egy korábban inkább csempészek által járt helyen: és 6 esztendő kemény munkájával megépült a mai Románia legforgalmasabb vasútvonala, a Brassó–Ploiești–Bukarest vasút (1879).

Brassó tehát nem maradt sokáig végállomás. Sőt, csomópont lett. 1891-ben megépült a háromszéki szárnyvonal, ugyanabban az évben pedig a Fogaras–Nagyszeben felé vezető vasútvonal. És épült ezen kívül két kisebb jelentőségű szárnyvonal is: Zernyest, illetve 1930-ban Bodzaforduló felé. Ez utóbbi a tervek szerint tovább is haladt volna Buzău irányába, csakhogy az építkezés kezdeti szakaszában annyi pénzt elherdáltak, hogy jobbnak látták inkább az egészséget abbahagyni.

Brassó az ország legfontosabb vasúti csomópontjává lett. Öt irányú csomópont, az ország közepén. Lendületesen fejlődő iparközpont, a havasok lábánál. Szép és gazdag: földrajzi helyzetének, és hát a vasútnak köszönhetően. Ehhez kellett itt, méltó helyen, optimizmust sugalló, új, méltó állomásépületet emelni. A napfényesnek elképzelt jövőnek.

Az új állomásépület 1962-ben épült fel. Ha felfelé nézünk, megvalósulva látjuk a tervezők álmát. Ha lenézünk, látjuk a rég felújításra szorult, kopott kockaköveket, a toldozgatásokat s a szemetet. Ha körülnézünk, látjuk a dolgaik után siető embertársainkat, illetve a dologtalanul ögyelgőket. Az állomás környéke ugyanis már a kezdetektől a brassói „éjszakai fauna” fő előfordulási helye, ezért – éjszakánként főleg – tanácsos jól körülnézni, illetve ha nem muszáj, erre nem sétifikálni.

A régi gőzmozdony már csak dísznek van • Az utas ezt pillantja meg Brassóból először • Öt irányból futnak be sínek



A Reménység Háza

A névválasztás szerencsésnek bizonyult: a brassói reformátusok legújabb temploma az idők folyamán bebizonyította, hogy nemcsak nevében a reménység háza. Akkor, amikor a ceausisza diktatúra megszűntével szabadjára eresztett nacionalista indulatok tombolása közepette a reményre volt a legnagyobb szükség. Brassóban legalábbis.

A második világháború utáni időszakban a brassói magyar református közösség szenvedte a legnagyobb veszteséget. Anyagiakban legalábbis. Belvárosi templomukat egy mondvacsínált ürüggyel lebontották (egy

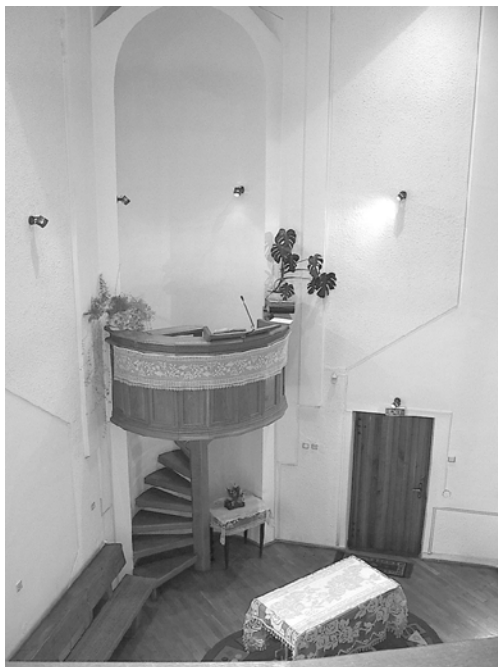


tornatermet kaptak érte cserébe), elvesztették belvárosi elemi iskolájukat (az ARO mellett volt az is), a református Szeretetotthont és a kereskedelmi iskolát (a Drámai Színház mellett), no meg a Plevna utcai imaházat. Nem állíthatja senki, hogy e veszteségeket a közösség közömbösen fogadta. De tiltakozásra nem volt mód, mint ahogy jóvátételre most sincs. E veszteségek felsorolásával csupán azt szeretném érzékeltetni, hogy még ebben a kutyaszorítóban is került egy lelkes, aki mindezek dacára nekiállt építkezni. Érdemesnek látta, szükségesnek találta. Persze, tudom, nem egyedül, kerültek segítőtársak is, de mégis ő volt, aki elkezdte és be is végezte. A brassói reformátusoknak az évtizedek óta elszenvedett sorozatos jogtalanságok után, íme, lett egy sikerélménye: egy új templom. Megkönnyebbülten fellélegeztek. És nemcsak a reformátusok.

Templomra, református templomra egyébként is szükség volt Brassóban. Nem érdektelen – az Erdély-szerte elnéptelenedő kis, falusi egyházközségek láttán – néhány népszámlálási adatot említeni, szemléltetendő, miképp alakult Brassóban a magyarok, a reformátusok létszáma az utóbbi másfél évszázad folyamán. A faluról elvándoroltak ugyanis többnyire városra, iparvidékre költöztek. Így Brassóba is. (Az alábbi számadatok a <http://varga.adatbank.transindex.ro> internetportálról származnak.) Tehát 1850-ben Brassó összlakossága 21 782 volt,



ebből 2939 magyar volt, közülük 776 református. Református templom a városban nem volt, az istentiszteleteket akkor a mai Hirscher utcában, egy bérelt teremben tartották. 1900-ban az összlakosság 36 646 volt, ebből 14 115 a magyar, közülük 4049 református. Ekkoriban a magyarok lélekszáma meghaladta mind a románokét (11 248), mind a szászokét (10 644), és már felépült volt a reformátusok belvárosi temploma. A harmincas évek elején tartották a királyi Románia legalaposabb népszámlálását.



Ekkor a város összlakossága 59 232 volt, közülük 23 269 volt a magyar, ebből pedig 8237 a református. Most is a magyarok voltak többségben, a 13 014 szász és a 19 372 román mellett. A reformátusok lélekszáma a századelőhöz viszonyítva megduplázódott. Ez a Székelyföldről való erőteljes bevándorlás ideje.

1992: összlakosság 323 736, ebből magyar 31 325, közülük református 10 153. A második világháborút követően Brassó lakossága megötszöröződött, a reformátusok lélekszáma pedig mintegy egynegyedével nőtt. Ez akár a természetes szaporulat is lehetne, ám tapasztalatból tudjuk, hogy ez nem így van: a kommunista időkben is még mindig vándoroltak be a Székelyföldről, ám a bevándorlók zöme már nem onnan érkezett. És ekkorra már megindult a magyarok körében az elvándorlás.

2002: az összlakosság 284 596, ebből magyar 23 176, közülük 7193 református. Brassó lakossága a középkori nagy járványok óta első ízben most csökkent. A magyarok lélekszáma alig tíz esztendő alatt közel egynegyedével, a reformátusoké majdnem egyharmaddal esett. Főleg az elvándorlás miatt. E tömeges elvándorlást csak épp

reményteljesnek nem lehet nevezni. Azok, akik mégis maradtak, és akik a blokklakás bezárt ajtaján kívül is úgy érzik, hogy még éppen nem asszimilálódtak teljesen, hogy még maradt kultúrájuknak egy kisebb-nagyobb szelete, amelyet hasznos, érdemes megőrizni, hogy van egy közösség, amelyhez ha számító pragmatizmusból (még) nem, de érzelmileg még mindig jó tartozni, azok felkereshetik olykor a Reménység Házát. Mert van. A templom mellett otthona kisebb-nagyobb összejöveteleknek, tanácskozásoknak, vitaesteknek, fogadásoknak, kiállításoknak. Ha kell, még lakodalmaknak vagy vásári sokadalomnak is.

A komplexum építésének kezdeményezője Ménessy Miklós tiszteletes. Tervezője Radnóti Attila. A létesítményt 1992. október 4-én adták át. Azóta – felekezeti hovatartozástól függetlenül – a miénk.

A fentiekre tekintettel, és arra, hogy a kívándorlási hullám taraja már elvonult felettünk, hasznos lenne, és szükséges, ha mi, akik megmaradtunk, építkezni kezdenénk a romokon. Az Árpily Lajos Középiskola épületének visszaszerzése után egy új közös cél lehetne például egy művelődési központ létrehozása. Amit eddig, lehetőségeihez mérten, a Reménység Háza pótol. Ahol működhethetne szabásztanfolyam, internetklub, tánciskola vagy környezetvédő egyesület. És még amit ki tudunk találni magunknak az immár konkretizálódó EU-csatlakozás



küszöbén. Mondom ezt, mert helyi politikusok, a közóhajra ráérezve, már meg is pendítették (valamelyik választás előtt) az ötletet. Azután néma csend. Pedig tudhatnák, ha politikaelméletből vagy tömeglélektanból nem, akkor az Áprily épülete körüli eddigi hercehurcából, hogy ha egy közösség valamit igazán akar, akkor addig váltogatja vezetőit, amíg el nem éri a célját. Időbe telik, de megéri.

Addig is létezik a Reménység Háza: nemcsak mint épület, hanem mint szimbólum.



A legújabb katolikus templom

„A csángók a magyarság számára elvesztek” – hallottam az utóbbi időben elég gyakran a sommás ítéletet. Úgy gondolom, a helyzet azért ennél árnyaltabb. Nem ennyire egyértelmű. Érveim is lennének. Az igaz, hogy úgy tűnik, nagyon sokan közülük feladták: nem beszélnek anyanyelvüket, szokásaik, viseletük sem magyaros, s ha valaki nekik szegezi a kérdést, kifélek-mifélek, első szóra rávágják, hogy románok. A sok haszontalan kimagyarázkodást elkerülendő. Ez igaz. Ennek ellenére legtöbbjüknek nagyon erős az identitástudata, s ez ha kell, szavakban is, tettekben is megnyilvánul. A tettekről annyit, hogy építettek maguknak Brassóban, az Astra negyedben egy katolikus templomot:



a hétvégeken gyakran hatvan-hetven férfi is dolgozott – évekig – a templom építésén, a fizetett kőműveseken kívül. Zömük Moldvából ide került csángó volt. „A magyar szót megértik, az utasítást szó nélkül végrehajtják, ám beszélgetni, egymás között is, kizárólag románul szoktak” – mesélte a templom építész, Sente László, aki olykor próbára tette „indentitástudatukat”. Ők csángók – magyarázták odahaza, Moldvában többen is, amikor behatóbban érdeklődtem, és meg is magyarázták a különbségeket: a csángó akkor is csángó, ha beszél magyarul, akkor is, ha csak ért, vagy már nem is érti ezt a nyelvet. A csángók moldvaiak és mind katolikusok. Falvaikban élnek románok is, akik nem is értik, nem is beszélnek a „csángó nyelvet”, és akik görögkeleti vallásúak. Ők se nem székelyek (a székelyek, bár katolikusok, de „Csikban élnek és Háromszéken”), se nem magyarok („a magyarok Magyarországon élnek vagy Erdélyben”). (És mondták mindezt évekkel ezelőtt. Akkor naivitásként, illetve kuriózumként hangzott. Az ominózus magyarországi népszavazás után kezdjük jobban érteni és méltányolni a moldvai csángók eme identitás meghatározását.)

Tehát a csángók általában tudják, hogy kik ők, és hogy még ki a csángó. Mi ezt nem mondhatjuk el, sem magunkról, sem őrölk. De megpróbálhatjuk kibogozni, hogy hányan is lehetnek a csángók Brassóban. Tudomásul véve ugyanakkor, hogy a gyakorlatias Máthé Vilmos plébános nem számolgatott, hanem érezve, hogy az iparosítással járó népmozgás következtében jelentősen megnőtt a román és magyar anyanyelvű katolikusok létszáma Brassóban, és látva, hogy az általuk leginkább lakott új tömbháznegyedbe senki nem tervezett templomot, mihelyt ez lehetővé vált, a várostól telket igényelt, mozgósította külföldi kapcsolatait, és mozgósította vallásukhoz csendben, ám annál szívósabban ragaszkodó híveinek csoportját.

Brassóban a 2002-es népszámlálás 23 ezer magyart talált. Ugyanakkor a „magyar egyházak” híveinek száma ennél lényegesen több: 15 ezer a katolikus, 7 ezer a református, 3 ezer az evangélikus, 2,5 ezer az unitárius, majdnem ezer a baptista, és bizonyára van magyar más, például több neoprotestáns felekezet hívei között is. Ebből ki lehet hüvelyezni, hogy legalább 5 ezer brassói van, aki ugyan nem magyar, de (többnyire) katolikus. Bizonyára moldvai csángó.

A rendszerváltás utáni brassói templomépítkezésekből tehát a római katolikus hívek is kivették részüket. Az Astra negyed tömbházaai közt beépítetlenül maradt telken 1997-ben kezdték ásni az alapokat. A Szent Kereszt-templomot dr. Jakubinyi György gyulafehérvári érsek 2001. szeptember 14-én szentelte fel.



Az épületet magyar építész, a szegedi Novák János tervezte, igaz, eredetileg nem ide, hanem a szlovákiai Ajnácskő felvidéki katolikus hívei számára. E terveket az erdélyi Szent László vezette építészcsoporthoz (Hilohi Gruia, Benke István és David Nicolae) „honosította”, a hazai építési szabványoknak megfelelően. Az építkezést Corneliu Zota brassói városi tanácsos felügyelte.

E templom még tornyával sem emelkedik a környező épületek fölé. Mintegy belesimul a tájba, akár a hívek többsége: csak aki egész közel megy, döbben rá, hogy bár nem feltűnő, ám azért nagyon jellegzetes, sajátos és karakteres az, amit szemügyre vesz.

Az épületet a brassóiak magukénak érzik, használják: mondhatni, olykor etnikumra vagy épp felekezetre való tekintet nélkül. Templomként és közösségi házként.

A régi Brassó gyakrabban előforduló utcaneveinek változásai

<i>Hagyományos név</i>	<i>Az épp időszerű politikai változásokhoz igazított utcanevek</i>	<i>Jelenlegi utcanév</i>
Kolostor utca Klostergasse Ulița Vămii	Principele Carol Regele Carol 7 Noiembrie	Str. Mureșenilor
Kapu utca Purzengasse Ulița Căldărarilor	Voievodul Mihai	Str. Republicii
Kórház utca Spitalgasse Strada Spitalului		Str. Postăvarului
Fekete utca Schwarzgasse Ulița Neagră		Str. Nicolae Bălcescu
Vár utca Burggasse Strada Funarilor		Str. Castelului
Nagypiac Marktplatz Piața Mare	Piața Libertății Piața 23 August	Piața Sfatului
Rózsapiac Rosenangerplatz Prundul Rozelor		Piața George Enescu
Nagysétány Promenade	Rezső körút B-dul Regele Ferdinand B-dul Ghe. Gheorghiu-Dej	B-dul Eroilor
Lópiac Rossmarkt Târgul Cailor		Str. George Barițiu
Tehénpiac utca Kuhmarkt Târgul Boilor		Str. Diaconul Coresi
Szent János utca Johannes Neugasse Strada Greilor	Maiakovski	Str. Sfântu Ioan

Széles utca Nonnengasse Nagy Cérna utca	Str. Armata Roşie	Str. Armata Română
Zwirngasse Strada Aţei	Str. Armata Roşie	Str. Michael Weiss
Árvaház utca Heilgleichnahms-gasse Strada Orfanilor		Str. Poarta Schei
Belvedere	Aleea Regina Maria Aleea Filimon Sârbu	Aleea T. Brediceanu
Halpiac utca Fischmarkt Târgul Peştilor	Str. Hirscher Str. Ciucaş	Str. Apollonia Hirscher
Csizmadia utca Schustergasse Strada Cismarilor		Str. Politehnicii
Aranyművesek utcája Goldschmiedgasse Strada Argintarilor		Str. Mihail Sadoveanu
Martonfalvi út Steinbruchgasse Strada Pietrăriei		Str. Colonel Buzoianu
Kút utca Brunnengasse	Calea Victoriei B-dul V. I. Lenin	B-dul Eroilor
Szítás utca Seichsgasse	Vasút utca Calea Mihai Viteazu Str. Karl Marx	Str. Iuliu Maniu
Hosszú utca Langgasse Strada Lungă	Str. I. G. Duca	Str. Lungă
Közép utca Mittelgasse Strada de Mijloc		Strada de Mijloc
Hátulsó utca Galgweiherstrasse Strada Furcilor		Str. A. I. Cuza

Megjegyzés: Brassóban 1780 körül kezdték számozni a házakat, városnegyedenként, sorban. Ez az első házszámozás 1850-ig volt érvényben, ekkor újraszámolták az épületeket. Az utcák szerinti házszámozásra 1890-ben tértek át.

Tartalomjegyzék

A Szent Márton-hegyi templom	5
A Cenk felőli várfalak	11
A Köszörű-patak völgye	17
A Takács-bástya	21
A Tanácsház	27
A Szent János-templom	33
A Fekete-templom	39
A Fekete-templom udvara	45
A Honterus-szülőház	49
A Katalin-kapu	53
A hajdani Árucsernok	59
A Szent Miklós-templom	63
Az első román iskola	67
A Fellegvár	71
A Schobeln-ház	77
Az első gyógyszerár	83
A Katonai Parancsnokság épülete	89
Régi lakóházak	93
A Honterus Középiskola	99
A bolonyai evangélikus templom	103
A belvárosi katolikus templom	109
A brassói görög templom	115
Az óbrassói román templom	121
A Benkner-ház	125
Petkuc háza	129
A Belváros fogadói	133
A volt Európa szálló	141

A „külvárosi” vendégfogadók	145
A Salamonkő	153
Seewaldék malma	157
A Schiel–Hidromechanika	161
Az Áprily	165
A Şaguna Főgimnázium	171
A jelenlegi Rektorátus	175
Brassói zsinagógák	179
Görögkeleti templom a Búzasoron	185
Az egykori Leánygimnázium	189
Régi kaszárnyák	193
A brassói Főreál	197
Ipariskola, iparosoktatás	201
Az Unirea	205
A Kereskedelmi Akadémia	209
A brassói Cementgyár	213
Áprily Lajos szülőháza	217
A református templom	221
A művelődés régi háza	225
A Vasútigazgatóság épülete	229
A Megyeháza	233
A Szülészet	237
A Korona szálló	241
A bolgárszegi katonai temető	245
A bertalani emlékmű	249
Az iparosok házai	253
Szabó Béni háza	259
Bank a Hirscher-ház helyén	263
Az unitárius templom	267
A Tisztek Háza	271
Az ARO szálló	275
A Drámai Színház	279
A brassói vasútállomás	283
A Reménység Háza	287
A legújabb katolikus templom	293
A régi Brassó gyakrabban előforduló utcaneveinek változásai:	297